

Ewaluacja ex-ante projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030

Wrocław 2018

Spis treści

Spis zastosowanych skrótów	2
Słowniczek terminologiczny	3
Streszczenie raportu	5
Report Summary.....	12
1. Wprowadzenie	19
2. Opis wyników przeprowadzonej ewaluacji	22
2.1. Badanie kompletności projektu SRWD 2030.....	22
2.2. Ocena trafności projektu SRWD 2030	25
2.3. Ocena spójności wewnętrznej projektu SRWD 2030	47
2.4. Ocena spójności zewnętrznej projektu SRWD 2030	62
2.5. Ocena systemu realizacji projektu SRWD 2030.....	76
2.6. Ocena jakości i efektywności systemu monitoringu projektu SRWD 2030.....	82
2.7. Ocena ram finansowych SRWD 2030	95
2.8. Ogólna ocena wpływu realizacji SRWD 2030 na sytuację społeczno-ekonomiczną kraju lub regionu	99
3. Wnioski i rekomendacje	110
Spis tabel	113
Spis rysunków.....	114
Bibliografia.....	115

Spis zastosowanych skrótów

Skrót	Definicja
B+R	Badania i rozwój
BDL	Bank Danych Lokalnych
DWUP	Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy
Europa 2020	Europa 2020 - Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IOB	Instytucja Otoczenia Biznesu
IRT	Instytut Rozwoju Terytorialnego
JST	Jednostka Samorządu Terytorialnego
KSRR	Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony - miasta - obszary wiejskie
MŚP	Małe i Średnie Przedsiębiorstwa
OSI	Obszar Strategicznej Interwencji
OZE	Odnawialne Źródła Energii
PKB	Produkt Krajowy Brutto
PZPWD	Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego Perspektywa 2030 (projekt)
SOR	Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)
SRPZ	Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020
SRWD 2030	Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030
UE	Unia Europejska
UMWD	Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego
ZIT	Zintegrowane Inwestycje Terytorialne

Słowniczek terminologiczny

Zastosowana terminologia	Opis
Analiza <i>desk research</i>	Analiza danych i materiałów zastanych.
Analiza <i>web research</i>	Analiza zasobów stron internetowych.
Panel ekspertów	Rodzaj dyskusji, w której specjaliści z danych dziedzin dyskutują na tematy związane z celami badania oraz weryfikują i oceniają materiał zgromadzony przez zespół badawczy.
Analiza SWOT	Jest to procedura analityczna umożliwiająca porządkowanie i prezentację danych. Stanowi jedno z podstawowych narzędzi planowania strategicznego. Analiza SWOT obejmuje analizę: S-Strengths (Mocnych stron), tj. uwarunkowań wewnętrznych (endogenicznych), czyli elementów rzeczywistości mających pozytywny charakter z punktu widzenia przyszłego rozwoju. W-Weaknesses (Słabych stron), tj. uwarunkowań wewnętrznych o negatywnym charakterze (wszystko to, co stanowi barierę rozwoju). O-Opportunities (Szans), tj. uwarunkowań zewnętrznych (egzogenicznych) o charakterze pozytywnym. T-Threats (Zagrożeń), tj. uwarunkowań zewnętrznych mających negatywny wpływ na dalszy rozwój analizowanego podmiotu
Analiza SWOT/TOWS	Stanowi uzupełnienie analizy SWOT. O ile celem SWOT jest określenie optymalnego wykorzystania posiadanych zasobów (określonych w kategoriach atutów i słabości) w zastanym otoczeniu, o tyle w toku analizy TOWS możliwe jest określenie, jakie predyspozycje są potrzebne dla pełnego wykorzystania szans i unikania zagrożeń.
Obszar Funkcjonalny (OF)	Wyodrębniony przestrzennie obszar, charakteryzujący się wspólnymi uwarunkowaniami geograficznymi, przestrzennymi, społeczno-gospodarczymi, systemem powiązań funkcjonalnych oraz określonymi na ich podstawie jednolitymi celami rozwoju, zapewniającymi efektywne wykorzystanie jego przestrzeni.
Obszar Strategicznej Interwencji (OSI)	Wyodrębniony przestrzennie obszar, wobec którego wymagana jest interwencja rządu, ze względu na ciężar, którego region sam nie jest w stanie udźwignąć oraz który ze względów społecznych, gospodarczych lub środowiskowych wywiera lub może w przyszłości wywierać istotny wpływ na rozwój kraju

Prezentowany dokument ewaluacji ex-ante projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego przyjętego Uchwałą Zarządu Województwa Dolnośląskiego nr 5205/V/18 z dnia 23 kwietnia 2018 r. w sprawie przyjęcia projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 po konsultacjach społecznych, został opracowany przez Zespół badawczy pochodzący z konsorcjum firm Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o. (Lider) i Openfield Sp. z o.o. (Partner).

Zespołowi badawczemu przewodzili:

- Dr Przemysław Wołczek
- Mgr inż. Marek Karłowski

Streszczenie raportu

Prezentowany dokument stanowi opis wyników ewaluacji ex-ante projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 przyjętego Uchwałą Zarządu Województwa Dolnośląskiego nr 5205/V/18 z dnia 23 kwietnia 2018 r. w sprawie przyjęcia projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 po konsultacjach społecznych.

Projekt badawczy został zrealizowany przez konsorcjum firm: Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o. (Lider) i Openfield Sp. z o.o. (Partner) na zlecenie Województwa Dolnośląskiego, zgodnie z umową zawartą w dniu 21.05.2018 r. Zespołowi badawczemu przewodzili: dr Przemysław Wołczek i mgr inż. Marek Karłowski.

Obowiązek przeprowadzenia ewaluacji ex-ante Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 wynika z zapisów ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Głównym celem projektu badawczego było dokonanie kompleksowej oceny ex ante projektu Strategii oraz sformułowanie wniosków i możliwych do zastosowania rekomendacji dotyczących pożądanых zmian projektu dokumentu, które przyczynią się do podniesienia jego jakości.

Końcowym produktem ewaluacji ex-ante są wnioski i rekomendacje.

Opis metodologii

W przeprowadzonej ewaluacji ex-ante projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 wykorzystano procedurę badawczą, która pozwoliła na realizację celów badania, którymi były:

- Ocena kompletności projektu SRWD 2030
- Ocena trafności projektu SRWD 2030
- Ocena spójności wewnętrznej projektu SRWD 2030
- Ocena spójności zewnętrznej projektu SRWD 2030
- Ocena systemu realizacji projektu SRWD 2030
- Ocena systemu monitoringu projektu SRWD 2030
- Ocena ram finansowych projektu SRWD 2030
- Ocena wpływu realizacji projektu Strategii na sytuację społeczno-ekonomiczną kraju lub regionu
- Przygotowanie wniosków i rekomendacji mających podnieść jakość dokumentu SRWD 2030

Przeprowadzając proces ewaluacji ex-ante projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 analizie poddano elementy składające się na logikę interwencji, w tym: zidentyfikowane potrzeby i wyzwania rozwojowe, przyjęte cele strategiczne i operacyjne oraz kierunki działań strategicznych, terytorialny wymiar interwencji oraz zestaw wskaźników mierzących realizację Strategii, z uwzględnieniem czynników zewnętrznych mogących mieć wpływ na skuteczność realizacji zamierzeń przyjętych w projekcie SRWD 2030.

Analizując treść projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 należy stwierdzić, że dokument ten zawiera wszystkie wymagane przepisami prawa (w rozumieniu przepisów Art. 13. 1. Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz Art. 11. 1c, 1d i 1da Ustawa o samorządzie województwa określa) elementy.

Uwzględniając powyższe, rekomenduje się wzbogacenie dokumentu SRWD 2030 o pełną analizę SWOT. Obecnie w dokumencie znajdziemy jedynie analizę mocnych i słabych stron województwa

dolnośląskiego. Brak analizy szans i zagrożeń występujących w otoczeniu powoduje, że pojawiają się trudności w ocenie trafności opracowanych scenariuszy rozwoju. Ponadto dokument można wzbogacić o analizę SWOT/TOWS. Analiza tego typu może stanowić uzupełnienie analizy SWOT. W analizie TOWS, te same czynniki co w analizie SWOT, analizowane są z perspektywy zewnętrznej. Oznacza to, że o ile celem analizy SWOT jest określenie optymalnego wykorzystania posiadanych zasobów (określonych w kategoriach atutów i słabości) w zastanym otoczeniu, o tyle w toku analizy TOWS możliwe jest określenie jakie predyspozycje są potrzebne dla pełnego wykorzystania szans i unikania zagrożeń.

Odnosząc się do analizy zaprezentowanych w projekcie SRWD 2030 scenariuszy rozwoju, należy stwierdzić, że właściwie tylko jeden ze scenariuszy rozwoju („dynamiczna równomierność”) jest pozytywny w ujęciu całego regionu. Pozostałe dwa scenariusze zakładają wystąpienie negatywnych zjawisk lub ich pogłębienie na obszarach peryferyjnych. Jednocześnie dwa negatywne scenariusze różnią się między sobą skalą negatywnych oddziaływań. W przypadku trzeciego scenariusza („niespójna mozaika”) silniejsze i większe ośrodki miejskie znajdują się w lepszej sytuacji, niż w scenariuszu drugim („metropolitalna wyspa”). Dla przestrzeni aglomeracji wrocławskiej każdy ze scenariuszy jest stosunkowo pozytywny.

Trzeci scenariusz tj. „niespójna mozaika”, wydaje się być najbardziej prawdopodobny, biorąc pod uwagę fakt stwierdzenia, że „nawiązuje do dotychczasowych rozwojowych trendów i związanych z nimi problemów”. Z kolei pierwszy scenariusz, najbardziej optymistyczny dla regionu ma szansę wystąpić w przypadku bardzo korzystnego zbiegu okoliczności zewnętrznych, dedykowanego i umiejętnego wsparcia dla obszarów peryferyjnych oraz umiejętności strategicznego wykorzystania posiadanych przez te obszary potencjałów. Po analizie prawdopodobieństwa wystąpienia poszczególnych zjawisk i odniesieniu ich do segmentów kapitału terytorialnego można wyciągnąć następujące wnioski:

- Co do zasady scenariusze rozwoju regionu oparto na słusznych założeniach, których podstawą jest istotne zróżnicowanie kapitału terytorialnego.
- Wybrane scenariusze rozwoju nie opisują wszystkich istotnych zagadnień, które mają wpływ na prawdopodobieństwo ich wystąpienia, m. in. nie uwzględniają zmian wywołanych przez „otoczenie zewnętrzne”.
- Najbardziej prawdopodobnym scenariuszem wydaje się być „dynamiczna równomierność”, choć kilka kwestii w tym scenariuszu uznano za zbyt optymistyczne, m. in. dot. demografii.
- Zbyt optymistycznie ujęto w każdym ze scenariuszy kwestie demograficzne. Dane demograficzne i prognozy są niekorzystne dla całej przestrzeni województwa, także dla aglomeracji wrocławskiej. W scenariuszach rozwoju powinno się podkreślić, że województwo czeka kryzys demograficzny i musi się ono z nim zmierzyć. Skala kryzysu będzie różna w poszczególnych regionach województwa, w obrębie większych aglomeracji rekompensowana będzie napływem ludności, w tym z zagranicy.
- Należy założyć, że m. in. dzięki zdecydowanej poprawie dostępności komunikacyjnej, obszary do tej pory uznawane za peryferyjne zaczną się dynamicznie rozwijać. Oczywiście nadal występować będą widoczne dysproporcje w rozwoju poszczególnych przestrzeni województwa, ale nie będą one tak wyraźne jak w chwili obecnej. Zmniejszy się wyraznie bezrobocie w centralnej części województwa oraz w jego północnej części. Poprawi się również dostępność do atrakcyjnych turystycznie regionów województwa, choć nastąpi to z różną dynamiką (szybciej dla przestrzeni Karkonoszy, wolniej dla obszaru Kotliny Kłodzkiej).

- Zbyt optymistycznie opisano kwestie rozwoju aglomeracji wrocławskiej, zapominając o problemach integracji przestrzennej i rozwijania komunikacji publicznej. W sferze demograficznej barierą będzie dostępność kadr na rynku pracy, co widoczne jest już we wskaźnikach wzrostu gospodarczego.
- Koncentracja problemów społecznych ma charakter bardziej „lokalny” niż regionalny. Silniejsze ośrodki miejskie lepiej poradzą sobie z rewitalizacją obszarów zdegradowanych, dlatego konieczne wydaje się być wsparcie dla przestrzeni o najgorszych wskaźnikach rozwoju społeczno-gospodarczego w realizacji idei rewitalizacji.
- Odpowiadając na pytanie ewaluacyjne: czy wymiar terytorialny polityki rozwoju został trafnie ujęty, należy odpowiedzieć twierdząco.

Oceniając spójność powiązania wizji i misji SRWD 2030 należy stwierdzić, że są one ze sobą logicznie powiązane. W wizji określono przyszły obraz Dolnego Śląska jako regionu równomiernego rozwoju, regionu przyjaznego, nowoczesnego i konkurencyjnego. Z kolei w misji zdefiniowano w jaki sposób chce się osiągnąć ten obraz – poprzez otwartość wewnętrzną i zewnętrzną, która ma się przejawiać w działaniach podejmowanych na rzecz wyrównywania szans rozwojowych, wzrostu aktywności mieszkańców regionu, wieloaspektowej (społecznej, gospodarczej, przestrzennej) integracji oraz partycypacyjnego zarządzania regionem.

Z kolei analiza treści celów strategicznych pozwala stwierdzić, że dają one realną szansę na realizację celu głównego, co z kolei rodzi nadzieję na to, że w 2030 roku Dolny Śląsk, bazując na swojej otwartości, rzeczywiście stanie się regionem równomiernego rozwoju, regionem przyjaznym, nowoczesnym i konkurencyjnym.

Należy jednak zwrócić uwagę na kilka kluczowych kwestii problematycznych:

1. Po pierwsze, przedstawione w projekcie SRWD 2030 wizja i misja są zdefiniowane na wysokim poziomie ogólności – w formie pojedynczych zdań, wyłącznie hasłowo. Nie jest to błędne podejście wówczas, gdy możemy z treści dokumentu dowiedzieć się, jakie przesłanki stały za przyjęciem takiej treści wizji i misji oraz jaki jest ich głębszy sens. Niestety w projekcie SRWD 2030 zdecydowanie brakuje przywołania argumentów za przyjęciem takiej a nie innej treści wizji i misji. Ponadto brakuje szczegółowego opisu wyjaśniającego, co kryje się pod hasłowo przyjętymi wizją i misją. Do tego należy dodać, że brakuje uzasadnień dla przyjęcia takich a nie innych pięciu celów strategicznych. Czytelnik może jedynie domniemywać, jakie przesłanki stały za doбором tych celów. Rekomenduje się uzupełnienie opisu uzasadniającego przyjęcie treści wizji i misji. W tym celu możliwe jest wykorzystanie treści scenariuszy rozwoju w odniesieniu do poszczególnych segmentów kapitału terytorialnego. Opis ten powinien bazować na największym prawdopodobieństwie wystąpienia danego zjawiska oraz uwzględniać pozytywne zmiany jakie przyniesie interwencja strategiczna.
2. Po drugie system celów operacyjnych i kierunków działań strategicznych jest nazbyt rozbudowany. W sumie, w analizowanym dokumencie, odnajdziemy 22 cele operacyjne oraz 91 przyporządkowanych do nich kierunków działań strategicznych. Wydaje się, że takie podejście powoduje nadmierne rozdrobnienie w szczególności kierunków działań strategicznych. Rekomenduje się ograniczenie liczby celów operacyjnych oraz kierunków działań strategicznych.

3. Po trzecie, można mieć zastrzeżenia odnośnie nazewnictwa wybranych celów operacyjnych oraz kierunków działań strategicznych. Rekomenduje się wprowadzenie stosownych korekt, o których wspomniano powyżej.

Ponadto należy stwierdzić, że w kierunkach działań strategicznych ujęto niemal wszystkie istotne dla rozwoju województwa dolnośląskiego zagadnienia, tym samym praktycznie wypełniono w całości ramy zarysowane przez cele operacyjne. Należy jednak zauważyć, że do istotnych zagadnień, których nie uwzględniono w kierunkach działań strategicznych, możemy zaliczyć:

- obserwowane istotne zmiany na regionalnym rynku pracy, a mianowicie napływ emigrantów, w szczególności narodowości ukraińskiej,
- problematykę dostosowywania oferty usług publicznych do potrzeb osób w wieku senioralnym oraz podnoszenia poziomu dostępności tych usług.

Z kolei odnosząc się do oceny systemu realizacji projektowanej SRWD 2030 można dojść do wniosku, że biorąc pod uwagę logikę powiązań występujących na poziomie wizji, misji i celów strategicznych, zaproponowany system realizacji strategii jest trafny. Proponowana koncepcja systemu realizacji SRWD 2030 jest wystarczająca do skutecznej i efektywnej realizacji wizji, misji i celów strategicznych przyjętych w projekcie strategii. Należy jednak mieć na uwadze, że w proponowanej koncepcji systemu realizacji SRWD 2030 powinny zostać wprowadzone stosowne korekty, o których mowa jest w odpowiedzi na pytanie ewaluacyjne M.

Z kolei analiza zaproponowanego systemu ewaluacji pozwala stwierdzić, że cele strategiczne da się monitorować w oparciu o przyjęty zestaw wskaźników. Podobny wniosek można wyciągnąć w stosunku do celów operacyjnych, choć w samym projekcie dokumentu nie wskazano, które wskaźniki przypisane są do celów operacyjnych. Natomiast w większości przypadków utrudniony będzie pomiar bezpośrednich rezultatów w stosunku do kierunków działań strategicznych. Z drugiej strony należy podkreślić, że system celów ma charakter hierarchiczny. Pomiar postępów realizacji poszczególnych kierunków działań strategicznych realizowany będzie za pomocą wskaźników produktu, przypisanych do konkretnych przedsięwzięć projektowych.

Biorąc powyższe pod uwagę należy stwierdzić, że zaproponowany w projekcie SRWD 2030 system monitoringu i ewaluacji jest trafny z punktu widzenia możliwości monitorowania postępów w realizacji Strategii oraz z punktu widzenia możliwości przeprowadzenia ewaluacji końcowej pokazującej stopień realizacji założeń przyjętych w strategii, w tym w szczególności poziomu realizacji poszczególnych celów strategicznych oraz poziomu wypełnienia wizji rozwoju województwa dolnośląskiego do 2030 roku.

Odnosząc się do oceny spójności, czytelności, logiki oraz poprawności i jednoznaczności terminologicznej zapisów projektu SRWD 2030 można stwierdzić, że:

- Użyty specjalistyczny język może utrudniać odbiór dokumentu. Sugeruje się uzupełnienie wybranych części dokumentu o definicje lub wyjaśnienia. Dotyczy to w szczególności sposobu kwestii opisanych w rozdziale dot. terytorialnego wymiaru polityki. Proponuje się uzupełnić tekst o definicję obszaru funkcjonalnego oraz wyjaśnić terminologię strategicznej interwencji.
- Szczegółowość diagnozy oraz brak odniesienia się w tej części dokumentu do otoczenia zewnętrznego (szans i zagrożeń) utrudnia dokonanie oceny, jakie wyzwania rozwojowe są kluczowe dla kreowania polityki rozwoju regionu. Sugeruje się uzupełnienie diagnozy o podsumowanie opisowe wraz pełną analizą SWOT oraz być może analizą SWOT/TOWS.

- Brak jest uzasadnienia opisowego dla wyboru wizji i misji oraz poszczególnych celów strategicznych. Tym samym nie komunikuje się dostatecznie potencjalnym odbiorcom dokumentu na jakich założeniach oparto interwencję strategiczną.
- System celów operacyjnych oraz kierunków działań strategicznych jest zbyt szczegółowy. Sugerowane jest dokonanie agregacji wybranych zapisów, w celu bardziej „przejrzystej komunikacji” polityki rozwoju.
- Wytyczone obszary funkcjonalne w odniesieniu do obszarów problemowych (charakteryzujących się najgorszymi wskaźnikami rozwoju społecznego i gospodarczego) zostały zdefiniowane mało precyzyjne. „Obszary górskie” oraz „obszary peryferyjne” wykazują się zbyt dużym zróżnicowaniem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oraz potencjałów, na którym można zbudować pomysł na ich rozwój. Utrudnione będzie także zarządzanie interwencją skierowaną do tych obszarów oraz nastąpi rozproszenie wsparcia. Sugerowane jest ponowne dokonania delimitacji obszarów problemowych w oparciu o koncentrację negatywnych zjawisk oraz w oparciu o potencjały rozwoju tych obszarów.
- Rozdział poświęcony terytorialnemu wymiarowi polityki rozwoju po części powiela treści zaprezentowane w części diagnostycznej, rozwijając je o spojrzenie delimitacyjne na wybrane problemy i potencjały. Sugerowane jest scalenie informacji o charakterze diagnostycznym z tej części dokumentu z opisami w rozdziale poświęconym diagnozie. Rozdział powinien skupić się na prezentacji obszarów funkcjonalnych w kontekście wyboru celów i kierunków strategicznych, stanowić rozwinięcie części operacyjnej dokumentu.
- Wybrane wskaźniki pomiaru nie mierzą we właściwy sposób rezultatów realizacji strategii. Proponuje się usunąć wybrane wskaźniki, ewentualnie uzupełnić o nowe.
- W kwestii technicznej sugeruje się ujednolicenie podejścia przy stosowaniu stylów wykorzystywanych np. do tytułowania rozdziałów (przykładowe różnice: tytuł rozdziału 2 i tytuł rozdziału 3).

Poniżej przedstawiono wnioski i rekomendacje z przeprowadzonej analizy ex-ante projektu SRWD 2030.

Wnioski

1. Dokument co do zasady wykazuje się poprawnością i logiką. Wizja, cele, kierunku działań strategicznych wykazują się hierarchicznością. Niemniej jednak możliwe i sugerowane jest podniesienie jakości dokumentu.
2. Główną wadą dokumentu jest z jednej strony zbyt duża szczegółowość szeregu zapisów, odnoszących się zarówno do części diagnostycznej, jak również części strategicznej. Z drugiej zaś występują zapisy zbyt ogólne, w szczególności w części dotyczącej wizji, misji i celów strategicznych; pozbawione uzasadnień i właściwej argumentacji. Wpływa to istotnie na „czytelność” dokumentu i „widzenie” najważniejszych potencjałów i barier rozwojowych.
3. Część diagnostyczna pomija istotne w projektowaniu rozwoju uwarunkowania zewnętrzne. Brak jest pełnej analizy SWOT, a także analizy SWOT/TOWS, które pozwoliłaby precyzyjniej wskazać, jakie są najistotniejsze wyzwania rozwoju regionu oraz jak efektywniej wykorzystać synergii interwencji zależnej od „regionu” oraz płynącej z zewnątrz.
4. Część operacyjna dokumentu zbyt słabo komunikuje potencjalnym odbiorcom dokumentu wyzwania rozwojowe, tj. brakuje części opisowej/uzasadnień wyboru takich, a nie innych celów strategicznych, operacyjnych. Opisy te powinny bazować na podsumowaniu diagnozy, wskazywać na

jakich mocnych stronach i szansach płynących z otoczenia bazują oraz jakie słabe strony eliminują. Odbiorca dokumentu zmuszony jest domyślać się, czy przyjęte rozwiązania są logiczną odpowiedzią na wyzwania rozwojowe.

5. Terytorialny wymiar polityki rozwoju co do zasady bazuje na słusznym założeniu kierunkowania interwencji na obszary o potencjałach rozwoju oraz na obszary wymagające wsparcia. Nie budzi zastrzeżeń zasadność wskazania jako obszarów funkcjonalnych przestrzeni największych miast w województwie i ich otoczenia. Wątpliwości budzi „rozmiar terytorialny” wrocławskiego obszaru funkcjonalnego. Znaczne wątpliwości budzi natomiast wskazanie pozostałych obszarów funkcjonalnych. Górski i przygraniczny obszar funkcjonalny oraz obszary poza miejskimi obszarami funkcjonalnymi są bardzo rozległe i zróżnicowane przestrzennie oraz charakteryzują się bardzo zróżnicowanym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego – co w kontekście planowania i realizacji polityki rozwoju może oznaczać nadmierne rozproszenie wsparcia. Sugeruje się przeprowadzenia delimitacji obszarów wymagających szczególnego wsparcia i bardziej precyzyjne określenie obszarów funkcjonalnych.

6. W rozdziale 5. *Ramy finansowe Strategii rozwoju województwa dolnośląskiego 2030* nie przedstawiono wielkości i struktury nakładów finansowych niezbędnych do realizacji SRWD 2030.

7. W rozdziale 6. *System wdrażania SRWD 2030*, w podrozdziale 6.4 *Kompetencje prawne Samorządu Województwa Dolnośląskiego* znajduje się tabela przedstawiająca obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego, obszar pozostający poza zakresem kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego oraz obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów w odniesieniu do poszczególnych kierunków działań strategicznych. Należy stwierdzić, że części kierunków strategicznych przypisano niepełny obszar kompetencji prawnych – chodzi głównie o brak przypisania bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego.

Rekomendacje

Rozdział	Rekomendacje dot. zmian
1.1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA	Bez zmian
1.2. SFERA PRZYRODNICZO-KULTUROWA	Zmodyfikować zapisy dot. mocnych i słabych stron lub usunąć je z podsumowania podrozdziału (pełną, syntetyczną analizę SWOT załączyć jako podsumowanie całej diagnozy).
1.3. SFERA SPOŁECZNA	Jw.
1.4. SFERA GOSPODARCZA	Jw.
1.5. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA	Jw.
1.6 SYSTEM KOMUNIKACJI I DOSTĘPNOŚĆ TRANSPORTOWA	Jw.
1.7. FINANSE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO	-
1.8. POTENCJAŁY I BARIERY ROZWOJOWE W UKŁADZIE SUBREGIONÓW	Usunąć podrozdział, gdyż jego treść powiela się z wcześniejszymi zapisami oraz nie ma przełożenia na wskazane w dalszej części dokumentu obszary funkcjonalne. Pełną, syntetyczną analizę SWOT załączyć jako podsumowanie całej diagnozy.
Dodać podrozdział ANALIZA SWOT – PODSUMOWANIE DIAGNOZY	Dodać podrozdział stanowiący syntetyczne podsumowanie wcześniejszej części dokumentu. Istotne jest uzupełnienie diagnozy o elementy otoczenia zewnętrznego (szanse i zagrożenia), które mogą być powieleniem zapisów dokumentów szczebla krajowego.

2. SCENARIUSZE ROZWOJU REGIONU	Sugerowane „doprecyzowanie” zapisów poszczególnych scenariuszy w odniesieniu do wybranych segmentów kapitału terytorialnego. Proponowane jest zwrócenie uwagi na elementy otoczenia zewnętrznego, w tym dot. demografii, sytuacji gospodarczej, poprawy atrakcyjności inwestycyjnej i komunikacyjnej oraz wystąpienie zagrożeń dla środowiska.
3. WIZJA, MISJA I CELE STRATEGICZNE ROZWOJU REGIONU	1. Sugerowane rozwinięcie zapisów uzasadniających przyjęcie wizji, misji oraz celów strategicznych. Proponowane wykorzystanie w tym celu scenariuszy w odniesieniu do poszczególnych segmentów kapitału terytorialnego, przy założeniu optymalnego dla rozwoju regionu ukierunkowania interwencji strategicznej. 2. Sugerowane dokonanie agregacji celów operacyjnych i kierunków działań strategicznych.
4. TERYTORIALNY WYMIAR POLITYKI ROZWOJU	1. Proponowane przeniesienie części diagnostycznej podrozdziału do podsumowania diagnozy (rozdział ANALIZA SWOT – PODSUMOWANIE DIAGNOZY). Powiela ona w dużym stopniu zapisy ujęte już w diagnozie. 2. Proponuje się skrócić podrozdział do zapisów ogólnych. W tej części „warto” wskazać jedynie jakie obszary funkcjonalne zostały wytyczone wraz z krótkim uzasadnieniem i opisem oraz jakie priorytety (cele operacyjne) mają najwyższą rangę.
5. RAMY FINANSOWE STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030	Należy rozdział uzupełnić o informacje pokazujące wielkość i strukturę potencjalnych źródeł finansowania SRWD 2030
6. SYSTEM WDRAŻANIA SRWD 2030	Elementem koncepcji systemu realizacji SRWD 2030, który powinien zostać poddany ponownej analizie i wprowadzeniu stosownych korekt, jest element odnoszący się do kompetencji prawnych Samorządu Województwa Dolnośląskiego. W tabeli zaprezentowanej na stronach 52-56 projektu SRWD 2030, znajdują się takie kierunki działań strategicznych, do których można przypisać przede wszystkim bezpośrednio kompetencje prawne Samorządu Województwa Dolnośląskiego.
7. MONITORING I EWALUACJA SRWD 2030	Należy rozważyć zasadność wykorzystania niektórych wskaźników obrazujących stan realizacji Strategii. Ponadto należy rozważyć uzupełnienie listy wskaźników o wskaźniki lepiej dopasowane do zjawisk, których zmiany mają obrazować.

Report Summary

The presented document is a description of ex-ante evaluation results for the draft Lower Silesian Voivodeship Development Strategy 2030 adopted through the Resolution of the Dolnośląskie Voivodeship Executive Board No. 5205/V/18 of 23 April 2018 regarding the adoption of the draft Lower Silesian Voivodeship Development Strategy 2030 after public consultations.

The research project has been carried out by a consortium of companies: Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o. (Leader) and Openfield Sp. z o.o. (Partner) at the request of the Lower Silesian Voivodeship, in accordance with the agreement concluded on 21 May 2018. The research team was led by Przemysław Wołczek Ph.D. and Marek Karłowski, MSc.

The obligation to conduct ex-ante evaluation of the Lower Silesian Voivodeship Development Strategy 2030 results from the provisions of the Act of 6 December 2006 on the Principles of the Development Policy Making. The main objective of the research project was to perform a comprehensive ex-ante evaluation of the draft Strategy in order to formulate conclusions and viable recommendations regarding advisable modifications of the draft document, which will contribute to improving its quality.

These conclusions and recommendations are the final product of the ex-ante evaluation.

Description of methodology

In the ex-ante evaluation of the draft Development Strategy for the Lower Silesian Voivodeship 2030, the research procedure applied allowed to attain the following research objectives:

- Assessment of completeness of the draft Lower Silesian Voivodeship Development Strategy 2030 (hereinafter SRWD 2030)
- Assessment of accuracy of the draft SRWD 2030
- Assessment of internal consistency of the draft SRWD 2030
- Assessment of external consistency of the draft SRWD 2030
- Assessment of the implementation system for the draft SRWD 2030
- Assessment of the monitoring system for the draft SRWD 2030
- Assessment of the financial framework of the draft SRWD 2030
- Assessment of the influence of the implementation of the draft Strategy on the socio-economic situation of the country or region
- Preparation of conclusions and recommendations intended to improve the quality of the SRWD 2030 document

The ex-ante evaluation process of the draft Lower Silesian Voivodeship Development Strategy 2030 encompassed an analysis of components of the intervention logic including the developmental needs and challenges identified, the strategic and operational objectives and the directions of strategic activities adopted, the territorial aspect of intervention and a set of indices measuring the Strategy implementation, taking into account external factors which may affect the efficiency of implementation of the intents adopted in the draft SRWD 2030.

An analysis the content of the draft Development Strategy for the Lower Silesian Voivodeship 2030 allows to ascertain that the document contains all elements required by law (within the

meaning of Art. 13. 1. Act on the Principles of the Development Policy Making and Art. 11. 1c, 1d and 1da of the Act on Voivodeship Self-Government).

Considering the above, it is recommended to enrich the SRWD 2030 document with a full SWOT analysis. Currently, the document contains only an analysis of the Lower Silesian Voivodeship's strengths and weaknesses. Lack of analysis of opportunities and threats occurring in the environment results in difficulties in assessing the accuracy of the development scenarios prepared. In addition, the document may be enriched with a SWOT/TOWS analysis. The latter type may complement the SWOT analysis. In the TOWS analysis, the same factors as in the SWOT analysis are analysed from an external perspective. This means that while the SWOT analysis aims to determine the optimal use of resources (defined in terms of strengths and weaknesses) in the existing environment, the TOWS analysis makes it possible to determine what predispositions are necessary to take full advantage of the opportunities and avoid threats.

Referring to the analysis of development scenarios presented in the draft SRWD 2030, it should be stated that actually only one of the development scenarios ("dynamic evenness") is positive in terms of the entire region. The other two scenarios assume the occurrence of negative phenomena or their deepening in peripheral areas. At the same time, the two negative scenarios differ in the scale of negative impact. In the third scenario ("incoherent mosaic"), stronger and larger urban centres are in a better situation than in the second scenario ("metropolitan island"). For the Wrocław agglomeration area, all the scenarios are relatively positive.

The third scenario, i.e. the "incoherent mosaic", seems to be the most probable, taking into account the fact that "it refers to current developmental trends and problems related with them". In turn, the first scenario, the most optimistic for the region, has a chance of realisation in a very favourable coincidence of external circumstances, dedicated and skillful support for peripheral areas and ability to strategically use the potential represented by these areas. After analysing the probability of occurrence of specific phenomena and their relation to territorial capital segments, the following conclusions can be drawn:

- In principle, the development scenarios of the region ensue from correct assumptions, based on significant diversification of territorial capital.
- The chosen development scenarios do not describe all the important issues which affect the probability of their occurrence, e.g. they do not take changes caused by the "external environment" into account.
- The "dynamic evenness" seems to be the most likely scenario, although several issues in this scenario have been considered in an overly optimistic manner, including those related to demographics.
- The demographic issues have been presented too optimistically in each of the scenarios. Demographic data and forecasts are unfavourable for the entire voivodeship area, including the Wrocław agglomeration. Development scenarios should rather underscore the fact that the voivodeship is on the verge of a demographic crisis and it has to cope with it. The scale of the crisis will be different in individual regions of the voivodeship; in larger agglomerations, it will be compensated by the influx of population, including foreigners.
- It should be assumed that, thanks to factors including a significant improvement in transport accessibility, areas which have so far been considered as peripheral will begin to develop more dynamically. Obviously, disproportions will still be visible in the development of individual voivodeship areas, but they will be less distinct than they currently are.

Unemployment will significantly decrease in the central part of the voivodeship, as well as in its northern part. Accessibility of the attractive regions of the voivodeship will improve as well, although this will happen with varying dynamics (faster for the Karkonosze mountains, slower for the Kłodzko Valley area).

- The questions of the development of the Wrocław agglomeration have been described in an overly optimistic manner, the problems of spatial integration and development of public transport having been forgotten. In demographic terms, one of the barriers will be related to availability of human resources in the labour market; the phenomenon is already visible in economic growth indices.
- The concentration of social problems is more "local" than regional. Stronger urban centres will cope better with revitalization of degraded areas, therefore it seems necessary to support the zones with lowest socio-economic development indices in implementing the idea of revitalisation.
- The evaluation question whether the territorial aspect of development policy has been presented accurately should be answered affirmatively.

As regards the consistency of the connection between the vision and mission of the SRWD 2030, it should be stated that they are logically related to each other. The vision sets out the future image of Lower Silesia as a region of balanced development, friendly, modern, and competitive. In turn, the mission defines how this image is planned to be achieved: through internal and external openness, which is to be manifested in operations undertaken for equalising developmental opportunities, increase of the region inhabitants' activity, multifaceted (social, economic, spatial) integration and participatory management of the region.

The analysis of the content of strategic goals allows us to state that they give a realistic chance for the attainment of the main objective which, in turn, raises the hope that, in 2030, Lower Silesia will indeed become, drawing on its openness, a region of balanced development, friendly, modern, and competitive.

However, attention should be paid to several key problematic issues:

1. First of all, the vision and mission presented in the draft SRWD 2030 are defined at a high level of generalness, in the form of single sentences which are not detailed in a more specific way. This is not a wrong approach when we can find out more about the premises behind the specific vision and mission, as well as its deeper meaning, in the content of the document. Unfortunately, the draft SRWD 2030 definitely lacks reference to reasons for adopting such and not other content of vision and mission. Besides, no detailed description been provided so as to explain the assumptions behind the brief points summarising the vision and mission. Similarly, any justification for the adoption of those and not other five strategic goals is missing. The reader can only presume what premises have motivated the choice of these goals. It is recommended to supplement the description justifying the adoption of the content of the vision and mission. The content of development scenarios for individual segments of territorial capital may be used for this purpose. The description should be based on the highest probability of occurrence of a given phenomenon and take into account positive changes that strategic intervention is meant to bring about.
2. Secondly, the system of operational objectives and directions of strategic activities is too extensive. The studied document contains a total of 22 operational objectives and 91 directions of strategic activities assigned to them. Such approach seems to lead to excessive

fragmentation, especially in the case of the directions of strategic activities. It is recommended to limit the number of operational objectives and directions of strategic activities.

3. Thirdly, the naming of chosen operational goals and directions of strategic activities may raise certain objections. It is recommended to make appropriate, above-mentioned adjustments.

In addition, it should be noted that, in the directions of strategic activities, almost all the issues relevant to the development of the Lower Silesian Voivodeship have been included, therefore the framework outlined by the operational objectives has practically been fully completed. It should be kept in mind, however, that certain important issues have not been taken into account in the directions of strategic activities; these include:

- significant changes observed on the regional labour market, namely the inflow of immigrants, especially those of Ukrainian nationality,
- the question of adjusting the offer of public services to elderly people's needs and raising the level of availability of these services.

In turn, as regards the evaluation of the draft SRWD 2030 implementation system, it can be concluded that, taking into account the logic of connections occurring at the level of the vision, mission and strategic goals, the proposed strategy implementation system is correct. The proposed concept of the SRWD 2030 implementation system is sufficient for effective and efficient implementation of the vision, mission and strategic objectives adopted in the draft strategy. However, it should be borne in mind that appropriate amendments, referred to in the answer to evaluation question M, should be made in the proposed concept of the SRWD 2030 implementation system.

In turn, the analysis of the proposed evaluation system allows us to state that strategic objectives can be monitored based on the set of indices adopted. A similar conclusion can be drawn in relation to operational objectives, although the draft document does not specify which indices are associated with operational purposes. In most cases, it will be difficult to measure direct results in relation to the directions of strategic activities. On the other hand, it should be emphasised that the system of goals has a hierarchical nature. The measurement of the progress of implementation of particular directions of strategic activities will be carried out using product indices assigned to specific project tasks.

Considering the above, it should be stated that the monitoring and evaluation system proposed in the draft SRWD 2030 is accurate in terms of possibility of monitoring progress in the implementation of the Strategy as well as possibility of conducting final evaluation showing the degree of implementation of the guidelines adopted in the strategy, in particular the level of implementation of individual strategic goals and the level of fulfilment of the vision of development of the Lower Silesian Voivodeship by 2030.

As regards the assessment of consistency, clarity, logic, correctness and terminological unambiguity of the provisions of the draft SRWD 2030, the following can be concluded:

- The specialist language used may become an obstacle in the perception of the document. It is proposed to supplement selected parts of the document with definitions or explanations. This applies especially to issues described in the chapter on the territorial aspect of policy. It is suggested to supplement the text with a definition of the functional area and to explain the terminology of strategic intervention.

- The detailed character of the diagnosis and the lack of reference to external environment (opportunities and threats) in this part of the document makes it difficult to assess which developmental challenges are crucial for the creation of regional development policy. It is suggested to supplement the diagnosis with a descriptive summary accompanied by a full SWOT analysis and possibly a SWOT/TOWS analysis.
- Currently, no descriptive justification for the choice of vision and mission and individual strategic goals has been provided. Therefore, the potential recipients of the document are not going to be sufficiently informed on what assumptions the strategic intervention was based.
- The system of operational objectives and directions of strategic activities is too detailed. It is suggested to merge selected entries in order to increase clarity in communication regarding the development policy.
- The functional areas determined in relation to problematic areas (characterised by the lowest indices of social and economic development) have not been defined with sufficient precision. "Mountain areas" and "peripheral areas" show too much disparity in the level of socio-economic development and in the potentials on which an idea for their development could be built. It will also be difficult to manage intervention addressed to these areas and support will get dispersed. It is suggested to delimit the problem areas anew, based on the concentration of negative phenomena and on development potentials in these areas.
- The chapter devoted to the territorial aspect of development policy partly reproduces the content presented in the diagnostic part, extending it by a delimitative view on selected problems and potentials. It is suggested to merge diagnostic information from this part of the document with descriptions in the chapter devoted to the diagnosis. The chapter should focus on the presentation of functional areas in the context of selection of goals and strategic directions, in order to make the operational part of the document more specific.
- The selected measurement indices do not measure the results of the strategy implementation properly. It is proposed to eliminate selected indices, possible supplementing the group with new ones.
- In technical terms, it is suggested to unify the approach in applying styles used, for example, for chapter titles (example differences: the title of chapter 2 and the title of chapter 3).

Please find below the conclusions and recommendations from the ex-ante analysis of the draft SRWD 2030.

Conclusions

1. The document is, in principle, correct and logical. The vision, goals, direction of strategic activities have a hierarchical nature. Nevertheless, improvement of the document quality is possible and suggested.
2. The main drawback of the document is, on the one hand, too much detail in a number of records, referring to both the diagnostic and the strategic part. On the other hand, certain records are too general, in particular in the part concerning the vision, mission and strategic goals; in such cases, they lack justification and proper argumentation. This significantly affects the "readability" of the document and "visibility" of the most important developmental potentials and barriers.
3. The diagnostic part omits the external conditions which are an important factor in development designing. A full SWOT analysis and a SWOT/TOWS analysis are missing; they would make it possible

to indicate with more precision the region's most important developmental challenges and a more effective manner of using the synergy of intervention depending on the "region" and external intervention.

4. The operational part of the document does not inform potential readers about developmental challenges strongly enough, i.e. a descriptive part/justification for the selection of these and no other strategic and operational goals is missing. These descriptions should be based on the diagnosis summary, indicating on which strengths and external opportunities they are based as well as what weaknesses they eliminate. The recipient of the document is forced to guess whether the solutions adopted are a logical answer to developmental challenges.

5. The territorial aspect of development policy is based, in principle, on the correct assumption of directing intervention to areas with development potential and to areas which require support. There are no objections as to the grounds for indicating the zones of the region's largest cities and their surroundings as functional areas. What does raise doubts is the "territorial size" of the Wrocław functional area. On the other hand, there are also considerable doubts regarding the indication of the other functional areas. The mountain and borderland functional area, as well as zones outside the urban functional areas are very vast and spatially diversified, they also present a very different level of socio-economic development; that may mean excessive dispersion of support in the context of planning and implementation of the development policy. It is suggested to delimit zones requiring special support and to define the functional areas with more precision.

6. In chapter 5. *Financial Framework for the Lower Silesian Voivodeship Development Strategy 2030*, the size and structure of financial expenditure necessary to implement the SRWD 2030 has not been presented.

7. Chapter 6. *System of Implementation of the SRWD 2030* contains, in subchapter 6.4 *Legal competences of the Local Government of the Lower Silesian Voivodeship*, a table presenting the area of direct competences of the Local Government, the area beyond the scope of competences of the Local Government, and the area of mixed competences of various entities in relation to particular directions of strategic activities. It should be noted that some of the strategic directions have been assigned an incomplete area of legal competences; this mainly concerns the lack of attribution for direct competences of the Local Government of the Lower Silesian Voivodeship.

Recommendations

Chapter	Recommendations of changes
1.1. GENERAL CHARACTERISTICS OF THE VOIVODESHIP	No changes
1.2. NATURAL AND CULTURAL SPHERE	Modify the records regarding strengths and weaknesses or remove them from the subchapter summary (attach a complete, synthetical SWOT analysis as a summary of the entire diagnosis).
1.3. SOCIAL SPHERE	As above
1.4. ECONOMICAL SPHERE	As above
1.5. TECHNICAL INFRASTRUCTURE	As above
1.6 TRANSPORT SYSTEM AND AVAILABILITY	As above
1.7. LOCAL GOVERNMENT ENTITIES' FINANCES	-

1.8. DEVELOPMENTAL POTENTIALS AND BARRIERS BY SUBREGIONS	Remove the subchapter as its content reproduces previous content and does not relate to the functional areas indicated in the subsequent part of the document. Attach a complete, synthetical SWOT analysis as a summary of the entire diagnosis.
Add the subchapter SWOT ANALYSIS: SUMMARY OF DIAGNOSIS	Add a subchapter constituting a synthetical summary of the previous part of the document. It is important to supplement the diagnosis with elements of external environment (opportunities and threats) which may repeat the records of national-level documents.
2. REGIONAL DEVELOPMENT SCENARIOS	Suggested "specifying" of the content of individual scenarios in relation to selected segments of territorial capital. It is recommended to pay attention to the elements of external environment, including those related to demographic and economical situation, improvement of attractiveness in terms of investment and transport, and to the occurrence of environmental threats.
3. VISION, MISSION AND STRATEGIC OBJECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF THE REGION	1. Suggested development of content justifying the adoption of vision, mission and strategic goals. Proposed use of scenarios in relation to individual segments of territorial capital for this purpose, with the assumption of such direction of strategic intervention which will be optimal for the development of the region. 2. Suggested merge of operational objectives and directions of strategic activities.
4. TERRITORIAL ASPECT OF DEVELOPMENT POLICY	1. Proposed movement of the diagnostic part of the subchapter to the summary of the diagnosis (chapter SWOT ANALYSIS: SUMMARY OF DIAGNOSIS). It largely reproduces the records already included in the diagnosis. 2. It is suggested to abbreviate the subchapter down to general entries. In this part, it is "worthwhile" to indicate only which functional areas have been set, along with a brief justification, description and specification which priorities (operational objectives) are most important.
5. FINANCIAL FRAMEWORK FOR THE LOWER SILESIAN VOIVODESHIP DEVELOPMENT STRATEGY 2030	The chapter should be supplemented with information demonstrating the scale and structure of potential sources of financing for SRWD 2030
6. SYSTEM OF IMPLEMENTATION OF THE SRWD 2030	Within the SRWD 2030 implementation system concept, the part referring to the legal competences of the Local Government of the Lower Silesian Voivodeship should be subject to re-analysis and appropriate adjustments. The table presented on pages 50-54 of the draft SRWD 2030 includes such directions of strategic activities to which direct legal competences of the Lower Silesian Local Government can be attributed first and foremost.
7. MONITORING AND EVALUATION OF THE SRWD 2030	The relevance of use of some indices showing the Strategy implementation status should be reconsidered. Another point to be considered is supplementing the list of indices with indices better adapted to the phenomena whose changes they are meant to illustrate.

1. Wprowadzenie

Prezentowany dokument stanowi opis wyników ewaluacji ex-ante projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 przyjętego Uchwałą Zarządu Województwa Dolnośląskiego nr 5205/V/18 z dnia 23 kwietnia 2018 r. w sprawie przyjęcia projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 po konsultacjach społecznych.

Projekt badawczy został zrealizowany przez konsorcjum firm: Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o. (Lider) i Openfield Sp. z o.o. (Partner) na zlecenie Województwa Dolnośląskiego, zgodnie z umową zawartą w dniu 21.05.2018 r.

Obowiązek przeprowadzenia ewaluacji ex-ante Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 wynika z zapisów ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Głównym celem projektu badawczego było dokonanie kompleksowej oceny ex ante projektu Strategii oraz sformułowanie wniosków i możliwych do zastosowania rekomendacji dotyczących pożądanych zmian projektu dokumentu, które przyczynią się do podniesienia jego jakości.

Prezentowany raport bazuje na wymogach określonych w Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia (SIWZ) na wykonanie badania ewaluacyjnego pn. „Ewaluacja ex-ante projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030” przygotowanego przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego.

Końcowym produktem ewaluacji ex-ante są wnioski i rekomendacje.

Zadaniem zespołu przeprowadzającego ewaluację było wsparcie merytoryczne zespołu przygotowującego zapisy Strategii oraz opracowanie wniosków i rekomendacji, przybierających postać propozycji zmian w zapisach Strategii, które w konsekwencji wpłyną na podniesienie jakości dokumentu.

Opis metodologii

W przeprowadzonej ewaluacji ex-ante projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 wykorzystano procedurę badawczą, która pozwoliła na realizację celów badania, którymi były:

- Ocena kompletności projektu SRWD 2030
- Ocena trafności projektu SRWD 2030
- Ocena spójności wewnętrznej projektu SRWD 2030
- Ocena spójności zewnętrznej projektu SRWD 2030
- Ocena systemu realizacji projektu SRWD 2030
- Ocena systemu monitoringu projektu SRWD 2030
- Ocena ram finansowych projektu SRWD 2030
- Ocena wpływu realizacji projektu Strategii na sytuację społeczno-ekonomiczną kraju lub regionu
- Przygotowanie wniosków i rekomendacji mających podnieść jakość dokumentu SRWD 2030

Przeprowadzając proces ewaluacji ex-ante projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 analizie poddano elementy składające się na logikę interwencji, w tym: zidentyfikowane potrzeby i wyzwania rozwojowe, przyjęte cele strategiczne i operacyjne oraz kierunki działań strategicznych, terytorialny wymiar interwencji oraz zestaw wskaźników mierzących

realizację Strategii, z uwzględnieniem czynników zewnętrznych mogących mieć wpływ na skuteczność realizacji zamierzeń przyjętych w projekcie SRWD 2030.

Przedmiot zamówienia podzielony został na trzy etapy:

- I etap objął przygotowanie metodyki realizacji oceny ex-ante projektu SRWD 2030,
- II etap objął uczestniczenie Zespołu badawczego i Zamawiającego w minimum dwóch spotkaniach roboczych/konsultacyjnych,
- III etap objął udział Zespołu badawczego w spotkaniu z ekspertami uczestniczącymi w procesie tworzenia projektu SRWD 2030 oraz z ekspertami reprezentującymi różne dziedziny życia społeczno-gospodarczego Województwa Dolnośląskiego przedstawiającymi swoje opinie odnośnie projektu SRWD 2030.

Wymienione powyżej trzy etapy realizowane będą równocześnie z poszczególnymi etapami prac merytorycznych nad treścią dokumentu ewaluacji ex-ante projektu SRWD 2030, które przedstawiono w harmonogramie prac w podziale na poszczególne etapy badania

W proces ewaluacji zaangażowane były następujące podmioty:

1. Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego.
2. Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o.
3. Openfield Sp. z o.o.
4. Instytut Rozwoju Terytorialnego
5. Eksperti zewnętrzni

Przebieg badania

Chcąc zapewnić sprawną i terminową realizację zamówienia Wykonawca pozostawał w stałej roboczej współpracy z Zamawiającym, na którą składać będą się następujące elementy:

- Kontakt mailowy i telefoniczny dotyczący pozyskania danych i dokumentów niezbędnych do przeprowadzenia ewaluacji ex-ante projektu SRWD 2030
- Kontakt mailowy dotyczący przekazywania kolejnych wersji projektu ewaluacji
- Kontakt mailowy dotyczący zbierania uwag do projektu ewaluacji
- Przeprowadzenie minimum dwóch spotkań osobistych z Zamawiającym

Wykonawca zrealizował zlecenia zgodnie z następującym harmonogramem prac w podziale na poszczególne etapy badania:

- I etap - uzgodnienie z Zamawiającym szczegółów metodycznych, o których mowa w pkt 6 Specyfikacji Istotnych Warunków Zamówienia, w terminie do 7 dni od dnia podpisania umowy.
- II etap - naniesienie ewentualnych uwag wniesionych przez Zamawiającego do przedstawionego raportu metodycznego w terminie 2 dni od dnia otrzymania.
- III etap - opracowanie części dotyczącej badania kompletności i oceny trafności projektu SRWD 2030, w terminie do 12 dni od dnia podpisania umowy.
- IV etap – opracowanie części dotyczącej spójności wewnętrznej i zewnętrznej projektu SRWD 2030, w terminie do 16 dni od dnia podpisania umowy.

- V etap – opracowanie części dotyczącej oceny systemu realizacji oraz systemu monitoringu projektu SRWD 2030, w terminie do 20 dni od dnia podpisania umowy.
- VI etap – opracowanie części dotyczącej oceny ram finansowych projektu SRWD 2030, w terminie do 22 dni od dnia podpisania umowy.
- VII etap – opracowanie części dotyczącej oceny wpływu realizacji SRWD 2030 na sytuację społeczno-ekonomiczną kraju lub regionu, w terminie do 24 dni od dnia podpisania umowy.
- VIII etap – opracowanie części dotyczącej wniosków i rekomendacji, w terminie do 26 dni od dnia podpisania umowy.
- IX etap – opracowanie końcowej wersji dokumentu i prezentacji multimedialnej w programie Power-Point oraz przekazanie tych materiałów Zamawiającemu, w terminie do 28 dni od dnia podpisania umowy.

Zastosowane techniki gromadzenia i analizy danych

Zespół badawczy w celu kompleksowej, rzetelnej i obiektywnej oceny projektu SRWD 2030 wykorzystał następujące narzędzia badawcze:

- **Analiza *desk research*** – analiza materiałów zastanych, która objęła poniższe typy źródeł:
 - akty prawne (w szczególności ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa);
 - dokumenty strategiczne i programowe, w szczególności:
 - Strategia Europa 2020,
 - Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.),
 - Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego,
 - Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020,
 - Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020,
 - Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego 2030 (projekt)
 - Inne opracowania (w szczególności Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020, strategie rozwoju innych województw, projekty krajowych zintegrowanych strategii rozwoju).
- **Analiza *web research*** – analiza zasobów stron internetowych m.in. takich podmiotów jak: Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Główny Urząd Statystyczny, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Instytutu Rozwoju Terytorialnego.
- **Panel ekspertów** – jako rodzaj dyskusji, w której specjaliści z danych dziedzin dyskutują na tematy związane z celami badania oraz weryfikują i oceniają materiał zgromadzony przez Zespół badawczy. Panel ekspertów został przeprowadzony zarówno z wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi ekspertami, posiadającymi zarówno wąsko rozumianą wiedzę sektorową (odpowiadającą zakresowi celów strategicznych i operacyjnych oraz kierunków działań strategicznych ujętych w projekcie SRWD 2030) jak również wiedzę ogólną w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego, polityk krajowych i regionalnych.

2. Opis wyników przeprowadzonej ewaluacji

2.1. Badanie kompletności projektu SRWD 2030

PYTANIE EWALUACYJNE A:

Czy projekt SRWD 2030 zawiera wszystkie wymagane przepisami prawa elementy?

Proces opracowywania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 odbył się w oparciu o następującą podstawę prawną:

1. Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.
2. Ustawa o samorządzie województwa.
3. Uchwała nr XXXIV/1129/17 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 14 czerwca 2017 r. w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030.
4. Uchwała nr 4042/V/17 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 4 lipca 2017 r. w sprawie określenia podmiotów zaangażowanych w proces opracowania Strategii Województwa Dolnośląskiego 2030.

Przepisy **Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju** stanowią m.in.:

Art. 13. 1. Strategie rozwoju, o których mowa w art. 9 pkt 3, są spójne ze średniookresową strategią rozwoju kraju i określają w szczególności:

- 1) diagnozę sytuacji w odniesieniu do zakresu objętego programowaniem strategicznym, z uwzględnieniem stanu środowiska oraz zróżnicowań przestrzennych i terytorialnych;
- 2) prognozę trendów rozwojowych w okresie objętym strategią;
- 3) określenie celów rozwoju, w tym kierunków interwencji, w zakresie objętym strategią wraz z pożądanymi wskaźnikami realizacji, z uwzględnieniem zróżnicowań przestrzennych lub terytorialnych;
- 4) (uchylony)
- 5) (uchylony)
- 6) systemy realizacji i ramy finansowe.

Z kolei **Ustawa o samorządzie województwa** określa, że:

Art. 11. 1c. Strategia rozwoju województwa zawiera:

- 1) diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej województwa;
- 2) określenie celów strategicznych polityki rozwoju województwa;
- 3) określenie kierunków działań podejmowanych przez samorząd województwa dla osiągnięcia celów strategicznych polityki rozwoju województwa.
- 4) (uchylony)
- 5) (uchylony)

1d. Strategia rozwoju województwa uwzględnia cele średniookresowej strategii rozwoju kraju, krajowej strategii rozwoju regionalnego, odpowiednich strategii ponadregionalnych, a także cele i kierunki koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.

1da. W strategii rozwoju województwa uwzględnia się obszary strategicznej interwencji państwa, o których mowa w art. 12a ust. 1 pkt 8 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2016 r. poz. 383).

Analizując treść projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 należy stwierdzić, że dokument ten **zawiera wszystkie wymagane przepisami prawa elementy** (w rozumieniu przepisów Art. 13. 1. Ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz Art. 11. 1c, 1d i 1da Ustawy o samorządzie województwa).

PYTANIE EWALUACYJNE B:

Czy projekt SRWD 2030 powinien zostać uzupełniony o inne, fakultatywne elementy, które wzbogacą jego treść?

Analiza treści projektu SRWD 2030 uprawnia do stwierdzenia, że dokument ten należy wzbogacić o pełną analizę SWOT. Obecnie w dokumencie znajdziemy jedynie analizę mocnych i słabych stron województwa dolnośląskiego. Brak analizy szans i zagrożeń występujących w otoczeniu powoduje, że pojawiają się trudności w ocenie trafności opracowanych scenariuszy rozwoju.

Ponadto dokument można wzbogacić o analizę SWOT/TOWS. Analiza tego typu może stanowić uzupełnienie analizy SWOT. W analizie TOWS, te same czynniki co w analizie SWOT, analizowane są z perspektywy zewnętrznej. Oznacza to, że o ile celem analizy SWOT jest określenie optymalnego wykorzystania posiadanych zasobów (określonych w kategoriach atutów i słabości) w zastanym otoczeniu, o tyle w toku analizy TOWS możliwe jest określenie jakie predyspozycje są potrzebne dla pełnego wykorzystania szans i unikania zagrożeń.

Analiza SWOT/TOWS może posłużyć identyfikacji sytuacji strategicznej województwa dolnośląskiego i związana jest z oceną siły powiązań czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Do jej przeprowadzenia wykorzystane powinny zostać wyniki uzupełnionej analizy SWOT (obecnie w projekcie SRWD 2030 znajdują się tylko informacje o mocnych i słabych stronach), która pomaga w określeniu mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń mogących wpłynąć na dalszy rozwój województwa dolnośląskiego. Analiza SWOT/TOWS powinna zostać przeprowadzona w dwóch krokach. W pierwszym kroku należy zidentyfikować powiązania pomiędzy czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi w czterech ćwiartkach, według schematu zawartego w poniższej tabeli:

TABELA 1. ĆWIARTKI W ANALIZIE SWOT I TOWS

	SWOT	TOWS
I ćwiartka	Oddziaływanie mocnych stron na szanse	Oddziaływanie szans na mocne strony
II ćwiartka	Oddziaływanie mocnych stron na zagrożenia	Oddziaływanie szans na słabe strony
III ćwiartka	Oddziaływanie słabych stron na szanse	Oddziaływanie zagrożeń na mocne strony
IV ćwiartka	Oddziaływanie słabych stron na zagrożenia	Oddziaływanie zagrożeń na słabe strony

Źródło: opracowanie własne

Powiązania między czynnikami można wykazywać z wykorzystaniem systemu zerojedynkowego - 0 (odpowiedź negatywna) oznacza brak powiązania, a 1 (odpowiedź pozytywna) oznacza istnienie powiązania.

Następnie w drugim kroku analizy ocenić należy siłę oddziaływania czynników w relacjach powiązania.

Dla każdego zidentyfikowanego związku czynników należy dokonać oceny siły oddziaływania przy zastosowaniu następującej skali:

- słabe oddziaływanie – 1 punkt,
- umiarkowane oddziaływanie – 2 punkty,
- silne oddziaływanie – 3 punkty

Wyniki analizy liczby powiązań między czynnikami wewnętrznymi a zewnętrznymi (SWOT) oraz czynnikami zewnętrznymi a wewnętrznymi (TOWS) dają możliwość określenia rodzaju strategii, jaki powinno się wybrać dla województwa dolnośląskiego. Możemy wyróżnić cztery rodzaje strategii, będące wynikiem analizy SWOT/TOWS:

1. Strategia agresywna (maxi-maxi) – do wykorzystania, jeżeli w danej organizacji przeważają mocne strony, natomiast w otoczeniu szanse. Strategia ta polega na silnej ekspansji i rozwoju, przy maksymalnym wykorzystaniu mocnych stron i szans.
2. Strategia konserwatywna (maxi-mini) – do zastosowania wówczas, gdy w danej organizacji występuje przewaga mocnych stron, jednak potencjał organizacyjny jest poddawany niekorzystnemu układowi uwarunkowań zewnętrznych. Strategia ta polega na podejmowaniu takich działań, które bazując na mocnych stronach organizacji będą przewyższać zagrożenia występujące w otoczeniu.
3. Strategia konkurencyjna (mini-maxi) – wykorzystuje się ją wówczas, gdy w danej organizacji przeważają słabe strony, natomiast w otoczeniu dominują szanse. Polega ona na eliminowaniu słabych stron organizacji oraz poprawy jej pozycji konkurencyjnej przez maksymalne wykorzystanie szans sprzyjających rozwojowi.
4. Strategia defensywna (mini-mini) – ma zastosowanie wówczas, gdy w danej organizacji dominują słabe strony, a otoczenie charakteryzuje się przewagą czynników rodzących zagrożenie dla organizacji. Strategia ta polega na zapewnieniu organizacji przetrwania poprzez podejmowanie działań mających na celu przeciwdziałanie słabym stronom i zewnętrznym zagrożeniom

2.2. Ocena trafności projektu SRWD 2030

PYTANIE EWALUACYJNE C:

Czy w części diagnostycznej trafnie zostały zidentyfikowane mocne i słabe strony regionu w poszczególnych obszarach tematycznych?

Ocenę części diagnostycznej dokonano na podstawie zapisów rozdziału 1. DIAGNOZA PROSPEKTYWNA, ujętego w projekcie SRWD 2030 na stronach od 4 do 31. Diagnoza ma układ tematyczny, tj. podzielona jest na rozdziały:

1.1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA

1.2. SFERA PRZYRODNICZO-KULTUROWA

- Środowisko przyrodnicze
- Środowisko kulturowe

1.3. SFERA SPOŁECZNA

- Struktura funkcjonalno-przestrzenna
- Demografia
- Kapitał ludzki i infrastruktura społeczna

1.4. SFERA GOSPODARCZA

- Produkt krajowy brutto
- Rynek pracy
- Przedsiębiorczość i innowacyjność
- Inwestorzy zagraniczni i handel zagraniczny
- Przemysł i górnictwo
- Marka produktów regionalnych

1.5. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

1.6. SYSTEM KOMUNIKACJI I DOSTĘPNOŚĆ TRANSPORTOWA

1.7. FINANSE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

1.8. POTENCJAŁY I BARIERY ROZWOJOWE W UKŁADZIE SUBREGIONÓW

- Podregion jeleniogórski
- Podregion legnicko-głogowski
- Podregion wałbrzyski
- Podregion wrocławski
- Podregion m. Wrocław

Poszczególne podrozdziały zawierają prezentacje graficzne wybranych zjawisk i danych, część opisową oraz podsumowanie, które odnosi się do całego obszaru tematycznego, ujęte w postaci mocnych i słabych stron.

W podrozdziale 1.8 zaprezentowano w formie syntetycznej (w domyśle: analogicznej do prezentowanego we wcześniejszych rozdziałach układu mocnych i słabych stron) ocenę zjawisk w odniesieniu do podregionów.

Oceny ewaluacyjnej tej części dokumentu dokonano skupiając się na:

- Logice prezentowanych zapisów w układzie mocnych i słabych stron, tj. starano się zwrócić uwagę, czy poszczególne zapisy wzajemnie się nie wykluczają, np. w przypadku uznania tego samego zjawiska za mocną i słabą stronę.
- Właściwej interpretacji zapisów danego zjawiska, pozyskując dodatkowo wiedzę nt. zjawiska w statystykach publicznych, etc..
- Czytelności zapisu dla potencjalnego odbiorcy dokumentu.
- Braku ujęcia wybranych zjawisk o istotnym znaczeniu dla rozwoju województwa w diagnozie.

Ponadto należy zwrócić uwagę na brak opisu metodologii w odniesieniu do mocnych i słabych stron (cechy wewnętrzne regionu). Zastosowana metodologia uporządkowania zjawisk w diagnozie nie wskazuje uwarunkowań zewnętrznych, które w klasycznej analizie SWOT są prezentowane w postaci „szans i zagrożeń”.

Powyższe nie oznacza, że zastosowana metodologia jest błędna na tym etapie „części dokumentu”, należy jednak stwierdzić, że część ujętych po stronie mocnych i słabych stron zjawisk ma charakter szans i zagrożeń, czyli są to zjawiska, na które w dużym stopniu „Dolny Śląsk” nie ma wpływu.

Jednocześnie warto zwrócić uwagę na stosowaną terminologię. W rozdziałach dot. poszczególnych sfer stosowany jest podział na mocne i słabe strony, w ostatnim rozdziale potencjały i bariery. Sugerowane jest ujednolicenie zapisów lub komentarz wyjaśniający terminologię.

W kontekście prezentacji poszczególnych zjawisk warto również rozważyć usunięcie ostatniego podrozdziału 1.8. POTENCJAŁY I BARIERY ROZWOJOWE W UKŁADZIE SUBREGIONÓW.

Po pierwsze prezentowane w nim zapisy powielają już wcześniej zaprezentowane informacje w układzie poszczególnych sfer tematycznych.

Po drugie „późniejszy” podział na obszary funkcjonalne tylko częściowo odzwierciedla podział na podregiony zaprezentowany w diagnozie. Proponuje się w zamian doprecyzowanie zapisów diagnozy (zapisów mocnych i słabych stron) o informacje przestrzennej lokalizacji wybranych zjawisk.

Poniżej zaprezentowano poszczególne zapisy analizy mocnych i słabych stron, które mogą budzić zastrzeżenia, o których wspomniano powyżej.

TABELA 2. OCENA ZAPISÓW DIAGNOZY DOTYCZĄCYCH MOCNYCH I SŁABYCH STRON

Aktualne zapisy diagnozy	Propozycje zmian wraz z uzasadnieniem
1.2. SFERA PRZYRODNICZO-KULTUROWA	
ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE	
MOCNE STRONY	
Występowanie wszystkich form ochrony zapisanych w ustawie o ochronie przyrody.	Sugerowane jest uzupełnienie zapisu komentarzem dot. znaczenia form ochrony przyrody dla kształtowania polityki rozwoju województwa (np. rozwój turystyki).
SŁABE STRONY	
Najmniejszy obszarowo udział obszarów chronionych w powierzchni ogółem województwa w Polsce (nie dotyczy obszarów NATURA 2000).	Wątpliwości budzi treść tego zapisu. Dlaczego w ocenie nie uwzględnia się obszarów NATURA 2000? Obszary NATURA 2000 mają istotne znaczenie w kształtowaniu systemu ochrony przyrody. Potencjał systemu ochrony przyrody należy ocenić biorąc pod uwagę także powierzchnię obszarów NATURA 2000 i na tej podstawie stwierdzić, czy w tym systemie istnieją deficyty.
ŚRODOWISKO KULTUROWE	
MOCNE STRONY	
Integracja tras turystycznych regionu z krajowymi i europejskimi systemami tras.	W treści opisowej diagnozy nie można znaleźć informacji nt. „postępującej integracji tras turystycznych”. Sugerowane jest wskazanie kluczowych powiązań lub/i podanie źródła potwierdzającego integrację tras turystycznych.
SŁABE STRONY	
Postępujące negatywne przekształcenia historycznych układów przestrzennych miejscowości, związane z procesami urbanizacji oraz wprowadzaniem nowej zabudowy oderwanej od miejscowej tradycji budowlanej.	Sugerowane uzupełnienie zapisów o dane źródłowe potwierdzające zachodzące negatywne przekształcenia historyczne. W części opisowej diagnozy brak jest danych potwierdzających zachodzące zmiany.
Częste przykłady zacierania cech zabytkowych obiektów będące skutkiem modernizacji bez poszanowania znaczenia i wartości zabytków.	Jak wyżej.
znaczna lub całkowita dewastacja obiektów przemysłowych i kolejowych spowodowana ich długotrwałym nieużytkowaniem.	Jak wyżej.
dekapitalizacja infrastruktury uzdrowskiej.	Jak wyżej.
niespójność systemu szlaków turystycznych w obszarze województwa.	Jak wyżej.
niski standard wyposażenia w infrastrukturę towarzyszącą oraz pogarszający się stan techniczny tras turystycznych.	Jak wyżej.
1.3. SFERA SPOŁECZNA	
STRUKTURA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNA	
MOCNE STRONY	
Wrocław – rozwijający się ośrodek metropolitalny.	Sugerowane uzupełnienie zapisów potwierdzających skalę rozwoju w ujęciu funkcjonalnym (np. wzrost liczby mieszkańców, wzrost liczby osób pracujących) - w porównaniu do innych aglomeracji w kraju. Dane potwierdzą status wiodącego ośrodka w rozwoju w kraju.
Zawiązanie porozumień ZIT we Wrocławskim Obszarze Funkcjonalnym, Wałbrzyskim Obszarze Funkcjonalnym i Jeleniogórskim Obszarze Funkcjonalnym.	Sugerowane rozwinięcie zapisów o informację, jakie ma znaczenie zawarcia porozumień ZIT dla kreowania polityki rozwoju.
SŁABE STRONY	
Procesy niekontrolowanej suburbanizacji, zwłaszcza w obszarze metropolitalnym Wrocławia i obszarach innych większych miast regionu (Jeleniej Góry i Legnicy).	Sugerowane uzupełnienie informacji o dane źródłowe potwierdzające zachodzące zmiany.

Wzrost udziału terenów zurbanizowanych i zabudowanych w gminach sąsiadujących z największymi ośrodkami w województwie dolnośląskim, kosztem przestrzeni rolniczej.	Sugerowane uzupełnienie informacji o dane źródłowe potwierdzające zachodzące zmiany.
DEMOGRAFIA	
MOCNE STRONY	
SŁABE STRONY	
Dysproporcje w poziomie zaludnienia w regionie.	Sugerowane doprecyzowanie kontekstu, tj. jakie ma to implikacje dla rozwoju województwa lub usunięcie zapisu, gdyż dysproporcje w zaludnieniu w regionie wynikają z uwarunkowań historycznych.
Pogłębiający się proces depopulacji województwa, w szczególności wyludnianie się terenów wiejskich na obszarach peryferyjnych regionu (Sudety).	Należy doprecyzować kontekst (nie województwa lecz wybranych regionów, głównie wałbrzyskiego i jeleniogórskiego). Proponuje się dodanie sformułowania: „proces depopulacji wybranych obszarów województwa”.
Spadek liczby mieszkańców w miastach średnich i dużych.	Sugerowane powiązanie zapisu z powyższym.
Niekorzystne przekształcenia struktury ludności według wieku	Sugerowane rozwinięcie zapisu. Zmiany demograficzne mają i będą miały bardzo dynamiczny charakter na terenie Dolnego Śląska, a w wybranych obszarach województwa będzie można mówić o kryzysie demograficznym. Wynika to z faktu, że w strukturze wiekowej mieszkańców Dolnego Śląska widoczne są dwa wyże demograficzne, z których jeden (urodzeni w latach 50-tych) przechodzi właśnie do kategorii wieku poprodukcyjnego. Drugi wyż (urodzeni w latach 70-80-tych) nie przyczynił się do wytworzenia kolejnego wyżu demograficznego. W związku z tym istotnie kurczyć się będzie liczba osób w wieku produkcyjnym oraz rosnąć w wieku poprodukcyjnym. To zjawisko będzie w szczególności dynamiczne na obszarze odpływu ludności (odpływ bowiem dot. głównie osób w wieku produkcyjnym).
Brak ujęcia i opisanie zjawiska migracji z zagranicy.	Migracja zarobkowa na teren Dolnego Śląska ma niespotykaną w najnowszej historii regionu skalę.
KAPITAŁ LUDZKI I INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA	
MOCNE STRONY	
Niższa od przeciętnej dla kraju liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego.	Sugerowana zmiana zapisów na: pojemność infrastruktury wychowania przedszkolnego dostosowana do aktualnych potrzeb.
Wzrost liczby studentów studiów trzeciego stopnia.	Jaki jest to wzrost? W jakim czasie odnotowano wzrost? Brak podania rzędu wartości.
Spadek liczby osób przypadających na szpitalny oddział ratunkowy.	Wątpliwa mocna strona w przypadku takiego sformułowania. W regionie obserwuje się spadek liczby ludności więc spada wartość tego wskaźnika. Pytanie czy w tym czasie wzrosła liczba szpitalnych oddziałów ratunkowych (w ten sposób należy ująć ten czynnik)?
Najwyższy w kraju udział dzieci objętych opieką w żłobkach.	Tą wartość warto zestawzić z danymi UE aby pokazać czy są deficyty (Polska niekoniecznie jest dobrym odniesieniem). W Danii w 2015 roku z jakiejś formy opieki instytucjonalnej korzystało aż 77 proc. dzieci do 3 roku życia. W Belgii wskaźnik ten wynosił 50 proc., a we Francji – 42 proc. Kraje naszego regionu oscylują wokół 10 proc., niekiedy mniej. Czy obecne liczby miejsc żłobkowych są wystarczające? Powyższe dane wskazują, że jest jeszcze wiele do nadrobienia, co oznacza, że stwierdzenie: „najwyższy w kraju udział dzieci objętych opieką w żłobkach” niekoniecznie jest mocną stroną.
Wzrost zaangażowania mieszkańców regionu w działalność artystyczną i kulturalną.	Sugerowane uzupełnienie zapisu o informacje czym jest mierzony wzrost zaangażowania mieszkańców regionu w działalność artystyczną i kulturalną.

SŁABE STRONY	
Spadek liczby studentów i absolwentów.	Jaka jest skala tego spadku i jakiego okresu dotyczy. Jak wygląda spadek liczby studentów na tle innych województw, ośrodków akademickich? Czy Dolny Śląsk nadal jest miejscem atrakcyjnym dla studentów, nawet w kontekście negatywnych zjawisk demograficznych w skali kraju? Warto doprecyzować zapis, w celu wskazania najważniejszej przyczyny spadku liczby studentów i absolwentów, bo w tej formie zapis może sugerować, że spada atrakcyjność „studiowania” na Dolnym Śląsku.
Niższa niż średnio w kraju zdawalność egzaminu maturalnego.	Warto również wspomnieć o negatywnej dynamice tego zjawiska.
Spadek wartości współczynnika skolaryzacji netto.	Warto rozwinąć zagadnienie (z czego ono wynika?). Czy wynika ono z kwestii braku uczestnictwa w systemie edukacji, czy też raczej z dużego ruchu migracyjnego wewnątrz regionu. Oznacza to duże trudności w efektywnym wykorzystaniu istniejącej infrastruktury edukacji na obszarach dotkniętych dużymi zmianami demograficznymi.
Spadek liczby słuchaczy studiów podyplomowych	Jaka jest skala tego spadku i jakiego okresu dotyczy. Jak wygląda spadek liczby studentów na tle innych województw, ośrodków akademickich?
Wzrost udziału zasiłków stałych w ramach pieniężnych świadczeń pomocy społecznej	Z czym jest to związane (jakie zjawiska na to wpływają), samo wzrost udziału nie świadczy o problemie, ale o zmianach struktury przyznawanej pomocy społecznej. Warto uzupełnić zapis o przyczynę zmian.
Brak domów i ośrodków kultury we wszystkich gminach regionu.	Brak dostępu do domów i ośrodków kultury we wszystkich gminach to zjawisko marginalne na Dolnym Śląsku. Sugerowana zmiana zapisu na „nierównomierny dostęp”.
Brak wystarczającej oferty zatrudnienia dla osób z niepełnosprawnościami.	Wątpliwości budzi sposób sformułowania zapisu. Problem ma charakter wielowymiarowy i dotyczy bierności oraz niskiej aktywności osób niepełnosprawnych, jak też brak odpowiedniego wsparcia tych osób. Sugerowana zmiana zapisu na np. „Niewystarczające wsparcie na rzecz aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych”.
1.4. SFERA GOSPODARCZA	
PRODUKT KRAJOWY BRUTTO, RYNEK PRACY	
Brak zdefiniowania zjawiska niskiej aktywności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym.	W województwie dolnośląskim w latach 2010-2016 liczba pracujących wzrosła o 9,3% (wg BAEL3). W 2016 roku, podobnie jak w latach poprzednich, zdecydowana większość osób pracowała w usługach (59%) oraz w przemyśle i budownictwie (36%). Najniższy odsetek pracujących odnotowano w ramach sekcji PKD związanych z rolnictwem, łowiectwem lub leśnictwem (5%). W samym czasie wskaźnik zatrudnienia (wg BAEL) określający odsetek ludności pracującej zawodowo w wieku od 15. do 64. roku życia wyniósł 53,3% i wzrósł o 5,2 p.p. w stosunku do danych z 2010 roku. Powyższe dane dot. aktywności zawodowej warto zestawzić z danymi dla innych krajów UE i ocenić, czy w tej kwestii w naszym regionie występują deficyty (niewykorzystane potencjały), które są istotne w punktu widzenia dalszego rozwoju gospodarczego.
MOCNE STRONY	
Wysoki udział jednostek B+R pochodzących z sektora przedsiębiorstw oraz dynamiczny wzrost ich liczby	Sugerowane uzupełnienie zapisu (wysoki udział w czym?).
Spadek bezrobocia	Sugerowane rozwinięcie opis zjawiska, m. in. poprzez podanie skali spadku oraz w jakim czasie się on dokonał. Ponadto warto ocenić aktualny poziom bezrobocia (czy jest on niski, umiarkowany, czy duży).
SŁABE STRONY	
Duże dysproporcje wewnętrzne w tworzeniu PKB i WDB regionu	Warto uzupełnić o informację w jakich podregionach jest on najniższy.

Utrzymujący się niski udział nakładów na działalność B+R finansowanych z sektora przedsiębiorstw w nakładach na działalność B+R ogółem oraz niski udział osób zatrudnionych w B+R w liczbie osób pracujących ogółem	Brak logiki z zapisem po stronie mocnych stron. Utrzymujący się niski udział nakładów na działalność B+R pomimo dużego udziału jednostek B+R pochodzących z sektora przedsiębiorstw oraz dynamiczny wzrost ich liczby – wskazuje na słabość istniejących firm sektora B+R. Sugerowane ujednolicenie zapisów, m.in. poprzez usunięcie zapisu po stronie mocnych stron.
Niski odsetek przedsiębiorstw innowacyjnych lub ponoszących nakłady na innowacje oraz niska skłonność do współpracy podmiotów gospodarczych w tym zakresie.	Jak wyżej.
Znaczny udział długotrwale bezrobotnych.	Czy można mówić o dużej skali tego zjawiska w przypadku niskich wskaźników bezrobocia. Sugerowane rozwinięcie lub zmiana zapisu np. w formie „wyraźnie niższy spadek bezrobocia długotrwałego w porównaniu do spadku obserwowanego w stosunku do ogółu bezrobotnych”.
Niska i spadająca liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.	Czy aby na pewno jest to słaba strona? W tym zjawisku występuje bowiem ścisła korelacja ze wzrostem zatrudnienia (prawdopodobnie związane z przechodzeniem z działalności jednoosobowej na stabilniejsze zatrudnienie) oraz zmianami demograficznymi (spadek ludności w wieku produkcyjnym). Zjawisko warto ocenić po stronie zagrożeń poprzez wskazanie problemów związanych z prowadzeniem niedużych przedsiębiorstw (utrzymanie stabilności zatrudnienia w małych firmach ze względu na duże popyt na pracowników, wysokie koszty, etc.).
Mało korzystna struktura obszarowa gospodarstw rolnych, niski poziom produkcji zwierzęcej, w tym żywca rzeźnego i mleka oraz spadek zainteresowania prowadzeniem produkcji ekologicznej.	Czy w takim razie rosnącą powierzchnię gospodarstw można uznać za mocną stronę? Sugerowane ujednolicenie zapisów. W kontekście rolnictwa warto rozważyć, czy zapisy nie ukierunkować na wskazanie „monokultury” produkcji rolnej na Dolnym Śląsku, która opiera się na produkcji roślinnej.
1.5. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA	
MOCNE STRONY	
Wyższa od średniej dla województw w kraju: produkcja energii elektrycznej, liczba odbiorców energii elektrycznej oraz zużycie energii elektrycznej ogółem na 1 mieszkańca.	Sugerowane doprecyzowanie zapisów: lokalizacja producentów energii elektrycznej na Dolnym Śląsku. Ponadto do rozważania czy liczba odbiorców oraz zużycie energii można uznać za mocną stronę? A jeśli tak, to w jakim kontekście?
Sukcesywnie wzrastająca ilość energii produkowanej w instalacjach wykorzystujących odnawialne źródła energii.	Czy ten poziom jest już zadawalający w kontekście wymogów UE? Warto podać skalę wzrostu oraz odnieść to do wymogów UE. Czy w tej sytuacji nadal można zapis potraktować jako mocną stronę?
Wzrastająca długość sieci gazowej oraz sieci ciepłej przesyłowej i przyłączy do budynków	Jak te dane mają się do danych dla UE? Czy są jeszcze istotne deficyty? Czy w tej sytuacji nadal można zapis potraktować jako mocną stronę?
Postępujący rozwój sieci wodociągowej i kanalizacyjnej oraz znaczny przyrost ludności korzystającej z infrastruktury wodno-kanalizacyjnej,	Jak te dane mają się do danych dla UE? Czy są jeszcze istotne deficyty? Czy w tej sytuacji nadal można zapis potraktować jako mocną stronę?
Spadek zużycia wody na 1 mieszkańca	Jak te dane mają się do danych dla UE? Czy są jeszcze istotne deficyty? Czy w tej sytuacji nadal można zapis potraktować jako mocną stronę?
Spadek ilości zmieszanych odpadów zebranych w ciągu roku i wzrost udziału odpadów zebranych selektywnie w stosunku do ogółu odpadów	Jak te dane mają się do danych dla UE? Czy są jeszcze istotne deficyty? Czy w tej sytuacji nadal można zapis potraktować jako mocną stronę?
SŁABE STRONY	
Utrzymujący się niski udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w stosunku do innych województw.	Brak logiki (zobacz mocna strona: wzrastająca ilość energii z OZE). Konieczny wybór jednego zapisu odnoszącego się do OZE (po stronie mocnej lub słabej strony).

Duże zagrożenie powodziowe ze względu na uwarunkowania naturalne, niewystarczający system ochrony przeciwpowodziowej.	Sformułowanie "duże zagrożenie powodziowe ze względu na uwarunkowania naturalne" nie jest słabą stroną województwa tylko zagrożeniem wynikającym z uwarunkowań naturalnych, na które nie ma się praktycznie wpływu.
1.6 SYSTEM KOMUNIKACJI I DOSTĘPNOŚĆ TRANSPORTOWA	
MOCNE STRONY	
Jedna z największych w Polsce sieć linii kolejowych	Gęstość sieci kolejowej nie świadczy o tym, że jest to mocna strona. Należy odnieść się do jakości infrastruktury tej sieci. Po stronie słabych stron wskazano deficyty w kontekście sieci kolejowej. Konieczne jest zdecydowanie w jaki sposób oceniona zostanie sieć linii kolejowych (po stronie mocnych czy słabych stron).
Zwiększające się wykorzystanie Odry w celach turystycznych.	Sugerowane uzupełnienie zapisu o jakie formy wykorzystania turystycznego w szczególności chodzi.
Rosnące zainteresowanie wykorzystaniem roweru zarówno w komunikacji, rekreacji jak i w turystyce.	Sugerowane uzupełnienie zapisu o dane potwierdzające wzrost zainteresowania roweru w regionie.
SŁABE STRONY	
Niezadowalająca długość zelektryfikowanych linii kolejowych	Czy w takim razie gęstość sieci linii kolejowych uznać można w tej chwili za mocną stronę, skoro znaczna ich część jest nieużytkowana lub posiada duże ograniczenia użytkowe.
Występowanie obszarów o ograniczonej dostępności do transportu publicznego.	Warto doprecyzować jakie obszary Dolnego Śląska posiadają ograniczoną dostępność do transportu publicznego.
Niedostateczne zagospodarowanie drogi żeglownej Odry powodujące marginalizację roli żeglugi w systemie transportowym	Czy zwiększenie roli Odry w transporcie jest realne poprzez działania realizowane na poziomie województwa. Sugerowane ujęcie zapisu po stronie szans.
Niski poziom bezpieczeństwa uczestników ruchu rowerowego	Sugerowane uzupełnienie o dane potwierdzające niski poziom bezpieczeństwa uczestników ruchu.
1.7. FINANSE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO	
MOCNE STRONY	
Brak oceny zjawiska	Sugerowane dokonanie oceny sytuacji finansowej
SŁABE STRONY	
Brak oceny zjawiska	Sugerowane dokonanie oceny sytuacji finansowej
1.8. POTENCJAŁY I BARIERY ROZWOJOWE W UKŁADZIE SUBREGIONÓW	
Podregion jeleniogórski	
Potencjały rozwojowe	
Relatywnie niska liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na 1 miejsce w placówce wychowania przedszkolnego.	Sugerowana zmiana zapisów na: pojemność infrastruktury wychowania przedszkolnego dostosowana do aktualnych potrzeb.
Ukształtowanie terenu dające dobre warunki produkcji OZE.	O jakie ukształtowanie terenu chodzi? I o jakie formy OZE chodzi? Dla przykładu: energetyka wiatrowa potrzebuje otwartych przestrzeni, w których minimalizuje się ryzyko konfliktów z np. siecią osadniczą, obszarami chronionymi. Sugerowane uszczegółowienie zapisu.
Renta położenia, predestynująca obszar do rozwijania współpracy transgranicznej.	Potencjał przygranicznego położenia z Czechami oraz Saksonią jest już wykorzystywany. Należy podkreślić wieloletnie doświadczenia współpracy i partnerstwo oraz funkcjonowanie instrumentów wspierających współpracę: w tym Programów EWT, Euroregionów. Warto rozważyć przeformułować zapisów.
Zawiązanie porozumienia ZIT w Jeleniogórskim Obszarze Funkcjonalnym.	Sugerowane rozwinięcie zapisów o informację, jakie ma znaczenie zawarcia porozumień ZIT dla kreowania polityki rozwoju.
Bariery rozwojowe	
Zdegradowana i zdekapitalizowana tkanka miejska - potrzeba rewitalizacji miast.	Zgodnie z obecnymi definicjami rewitalizacji, zagadnienie to związane jest z całościowym spojrzeniem na problemy, w których kluczowe są problemy społeczne (odwołanie do Ustawy o rewitalizacji). Sugerowane doprecyzowanie zapisów.

Pogłębiająca się dysproporcja rozwoju między Wrocławiem a Jelenią Górą, będąca skutkiem postępującego procesu metropolizacji w regionie.	Sugerowane uzupełnienie sformułowania. Dysproporcje dotyczą podregionów.
Wysoki poziom zubożenia mieszkańców.	W odniesieniu do jakich danych? Jakie dane potwierdzają ubożenie mieszkańców tej części województwa.
Niedobór polskich firm o ugruntowanej pozycji rynkowej.	Sugerowane odwołanie do danych źródłowych. Jeśli ich brak proponuje się usunąć zapis.
Wysokie bezrobocie.	Obecnie bezrobocie jest stosunkowo niskie. Najniższe w Jeleniej Górze (3,3), powiecie bolesławieckim (4,5), zgorzeleckim (5,4), kamiennogórskim (7,4) najwyższe w powiatach złotoryjskim (15,8), jaworskim (13,9) lwóweckim (12,8), jeleniogórskim (9,2) lubańskim (9,1). (dane DWUP, stopa bezrobocia, kwiecień 2018). Sugerowane doprecyzowanie zapisu na np. zróżnicowany poziom bezrobocia w podregionie. Użyte sformułowanie „wysokie bezrobocie” w stosunku do całego podregionu wydaje się być nieprecyzyjne i nieprawdziwe.
Podregion legnicko-głogowski	
Potencjały rozwojowe	
Zasoby siły roboczej.	Należy doprecyzować lub poprzeć danymi demograficznymi (liczba osób w wieku produkcyjnym oraz korzystne struktura wiekowa – wskazująca na zastępowalność pokoleń). Dane demograficzne sugerują zupełnie co innego. Jeden z wyzów demograficznych ma obecnie ekstremum dla wieku 60-64. Oznaczać to może raczej deficyty siły roboczej, gdyż roczniki poniżej 20 roku życia dużo mniej liczne. W podregionie maleć będzie liczebność osób w wieku produkcyjnym.
Bariery rozwojowe	
Zdegradowana i zdekapitalizowana tkanka miejska - potrzeba rewitalizacji miast.	Zgodnie z obecnymi definicjami rewitalizacji, zagadnienie to związane jest z całościowym spojrzeniem na problemy, w których kluczowe są problemy społeczne (odwołanie do Ustawy o rewitalizacji). Sugerowane doprecyzowanie zapisów.
Niski poziom aktywności gospodarczej mieszkańców i kwalifikacji pracowników.	Konieczne wskazanie źródła informacji.
Wysokie bezrobocie w północnej części obszaru.	Dotyczy powiatu górowskiego (16,1%). Ponadto umiarkowane jest również w powiecie legnickim (11,8) oraz głogowskim (9,7%). Niskie zaś w powiatach polkowickim (4,4) i lubińskim (5,1). Sugerowane doprecyzowanie zapisu na np. zróżnicowany poziom bezrobocia w podregionie.
Najwyższy w skali regionu wzrost liczby długotrwale bezrobotnych.	Dane DWUP pokazują zupełnie inną tendencję. Od marca 2016 r. do grudnia 2017 r. liczba długotrwale bezrobotnych w podregionie spadła z 9,2 tys. osób do 6,9 tys. osób, czyli o około 25%. Spadek odnotowany we wszystkich powiatach podregionu.
Podregion wałbrzyski	
Potencjały rozwojowe	
Renta położenia, predestynująca obszar do rozwijania współpracy transgranicznej.	Potencjał przygranicznego położenia z Czechami oraz Saksonią jest już wykorzystywany. Należy podkreślić wieloletnie doświadczenia współpracy i partnerstwo oraz funkcjonowanie instrumentów wspierających współpracę: w tym Programów EWT, Euroregionów. Warto rozważyć przeformułować zapisów.
Zawiązanie porozumienia ZIT w Wałbrzyskim Obszarze Funkcjonalnym.	Sugerowane rozwinięcie zapisów o informację, jakie ma znaczenie zawarcia porozumień ZIT dla kreowania polityki rozwoju.
Bariery rozwojowe	
Zdegradowana i zdekapitalizowana tkanka miejska - potrzeba rewitalizacji miast.	Zgodnie z obecnymi definicjami rewitalizacji, zagadnienie to związane jest z całościowym spojrzeniem na problemy, w których kluczowe są problemy społeczne (odwołanie do Ustawy o rewitalizacji). Sugerowane doprecyzowanie zapisów.

Pogłębiająca się dysproporcja rozwoju między Wrocławiem a Wałbrzychem, będąca skutkiem postępującego procesu metropolizacji w regionie.	Sugerowane uzupełnienie sformułowania. Dysproporcje dotyczą podregionów.
Niski poziom aktywności gospodarczej mieszkańców i kwalifikacji pracowników.	Konieczne wskazanie źródła informacji.
Wysokie bezrobocie.	Bezrobocie umiarkowane, najwyższe w powiatach południowych podregionu, tj. powiecie wałbrzyskim (15), kłodzkim (12,2), ząbkowickim (12,2). Dużo niższe w powiatach świdnickim (6,9), dzierzoniowskim (8,1) oraz w M. Wałbrzych (7,3). Sugerowane doprecyzowanie zapisu na np. zróżnicowany poziom bezrobocia w podregionie.
Duża konkurencja firm z kapitałem zagranicznym	Sugerowane rozwinięcie zapisów i podanie źródła danych. Konkurencja o co i z kim?
Podregion wrocławski	
Potencjały rozwojowe	
Relatywnie niska liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na 1 miejsce w placówce wychowania przedszkolnego	Wynika to z problemów demograficznych (małej liczby dzieci). Obecna infrastruktura jest więc dopasowana do potrzeb lub nawet nie w pełni wykorzystana. Czy to można uznać za mocną stronę? Czy w podregionie wrocławskim, mając na uwadze pozytywny stan demografii mogą wystąpić deficyty w przyszłości, w szczególności w otoczeniu Wrocławia? Jeśli tak to należałoby zjawisko ocenić jako słabą stronę.
Zasoby siły roboczej.	Zasoby siły roboczej wynikają z atrakcyjności osiedleńczej i migracyjnej Wrocławia i jego otoczenia. Nie bez znaczenia jest również migracja zagraniczna. Sugerowane rozwinięcie zapisu o powyższe stwierdzenia.
Zawiązanie porozumienia ZIT we Wrocławskim Obszarze Funkcjonalnym.	Sugerowane rozwinięcie zapisów o informację, jakie ma znaczenie zawarcia porozumień ZIT dla kreowania polityki rozwoju.
Bariery rozwojowe	
Słabe wsparcie oferowane przez IOB.	Zapis budzi wątpliwości biorąc pod uwagę rolę usługową Wrocławia w stosunku do swojego najbliższego otoczenia.
Niedobór polskich firm o ugruntowanej pozycji rynkowej.	Sugerowane rozwinięcie opisu tego zjawiska. Ponadto istotne podane źródła informacji. Z opisu w sferze gospodarczej można się dowiedzieć, że region jest miejscem lokalizacji znanych marek.
Podregion m. Wrocław	
Potencjały rozwojowe	
Relatywnie niska liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na 1 miejsce w placówce wychowania przedszkolnego.	Wynika to z problemów demograficznych (małej liczby dzieci). Obecna infrastruktura jest więc dopasowana do potrzeb lub nawet nie w pełni wykorzystana. Czy to można uznać za mocną stronę?
Bariery rozwojowe	
Silna konkurencja, w tym firm z ugruntowaną pozycją rynkową oraz firm z kapitałem zagranicznym	Sugerowane odwołanie do danych źródłowych.. O jaką konkurencję chodzi?
Utrudniony proces naboru pracowników związany z postępującym procesem suburbanizacji.	Czy deficyt pracowników na rynku pracy związany jest z faktem, że migrują oni na tereny otaczające Wrocław? Deficyt wynika głównie z dwóch zjawisk: dynamicznego rozwoju gospodarczego, który wpływa na wzrost zatrudnienia oraz deficytu osób w wieku produkcyjnym, w tym osób o wymaganych przez rynek kwalifikacjach (stąd m.in. zatrudnienie pracowników z zagranicy). Istotną barierą dostępu do rynku pracy w obrębie aglomeracji wrocławskiej może być dostępność komunikacyjna. Sugerowane przeformułowanie zapisu.

PYTANIE EWALUACYJNE D:**Czy scenariusze rozwoju zostały określone poprawnie i trafnie?**

Rozdział 2. SCENARIUSZE ROZWOJU REGIONU, ujęty w projekcie dokumentu SRWD 2030, określa trzy potencjalne ścieżki rozwoju regionu dolnośląskiego, jego subregionów, powiatów, miast i gmin.

Istotną determinantą treści poszczególnych scenariuszy jest wartość kapitału terytorialnego oraz umiejętnie i efektywne jego wykorzystaniem.

Scenariusze oparto na następujących zmiennych:

- złożoność kapitału terytorialnego, zmiany jego wartości, przestrzenne zróżnicowanie,
- zidentyfikowane rozwojowe problemy i zagrożenia, ich natężenie,
- możliwości i szanse rozwoju regionu dolnośląskiego.

Pierwszy ze scenariuszy rozwoju regionu dolnośląskiego pod nazwą „dynamiczna równomierność” ukierunkowany jest na wyraźne zmniejszanie wewnątrzregionalnych różnic w poziomie rozwoju i konkurencyjności oraz wyrównywanie ekonomicznych i społecznych warunków funkcjonowania i rozwoju lokalnych społeczności.

Kierunkami strategicznej interwencji w sferze gospodarczej będzie:

- rewitalizacja bazy ekonomicznej zmarginalizowanych gmin, miast i powiatów, a także efektywne wykorzystanie subregionalnych inteligentnych specjalizacji dla uzyskania wyższego poziomu konkurencyjności i innowacyjności, głównie regionu sudeckiego,
- rozwój kapitału ludzkiego i społecznego, w tym kształtowanie regionalnej tożsamości,
- wzmacnianie potencjału instytucjonalnego na poziomie subregionalnym i lokalnym,
- rozwojowe wzmocnienie marginalizowanych części regionu (głównie podregionu sudeckiego), a także wzrost jakości usług publicznych oraz regionalna sieć dróg publicznych i sieć kolejowa czy też sieć subregionalnych ośrodków badawczo-rozwojowych.

Scenariusz „metropolitalna wyspa” zorientowany jest głównie na rozwój Wrocławia i związanego z nim obszaru metropolitalnego, a nadto kilku większych ośrodków regionalnych:

- wrocławska metropolia oraz miejskie ośrodki o regionalnym znaczeniu będą wprawdzie się rozwijać, lecz wysyłane przez nie impulsy rozwojowe będą odbierane jedynie w bezpośrednim sąsiedztwie,
- pozostałe części regionu ulegać będą postępującej marginalizacji, społecznemu rozwarstwieniu i depopulacji, a ich gospodarcze funkcje wyraźnej stagnacji.

Scenariusz rozwoju „niespójna mozaika” nawiązuje do dotychczasowych rozwojowych trendów i związanych z nimi problemów:

- nastąpi utrzymanie rozwojowego dystansu między wrocławską metropolią i ośrodkami miejskimi o regionalnym znaczeniu a ich peryferyjnym otoczeniem,
- w częściach regionu postępować będą negatywne procesy demograficzne, występować będzie relatywnie niska jakość usług publicznych, liczne problemy społeczne.

Analizując powyższe można wskazać, że właściwie tylko jeden ze scenariuszy rozwoju („dynamiczna równomierność”) jest pozytywny w ujęciu całego regionu. Pozostałe dwa scenariusze

zakładają wystąpienie negatywnych zjawisk lub ich pogłębienie na obszarach peryferyjnych. Jednocześnie dwa negatywne scenariusze różnią się między sobą skalą negatywnych oddziaływań. W przypadku trzeciego scenariusza („niespójna mozaika”) silniejsze i większe ośrodki miejskie znajdują się w lepszej sytuacji, niż w scenariuszu drugim („metropolitalna wyspa”). Dla przestrzeni aglomeracji wrocławskiej każdy ze scenariuszy jest stosunkowo pozytywny.

Trzeci scenariusz tj. „niespójna mozaika”, wydaje się być najbardziej prawdopodobny, biorąc pod uwagę fakt stwierdzenia, że „nawiązuje do dotychczasowych rozwojowych trendów i związanych z nimi problemów”.

Z kolei pierwszy scenariusz, najbardziej optymistyczny dla regionu ma szansę wystąpić w przypadku bardzo korzystnego zbiegu okoliczności zewnętrznych, dedykowanego i umiejętnego wsparcia dla obszarów peryferyjnych oraz umiejętności strategicznego wykorzystania posiadanych przez te obszary potencjałów.

Próbując ocenić trafność przedstawionych scenariuszy przeanalizowano wybrane zjawiska społeczno-gospodarcze i starano się ocenić ich prawdopodobieństwo wystąpienia oraz ich wpływ na procesy rozwojowe na Dolnym Śląsku. Wystąpienie wybranych zjawisk, w szczególności związanych z sytuacją demograficzną, wydaje się być bowiem bardzo prawdopodobne w ujęciu strategicznym, a ich wpływ będzie tylko częściowo rekompensowany przez instrumenty wsparcia.

Potencjał demograficzny

Problemy demograficzne dotyczyć będą praktycznie całego regionu. W zdecydowanie gorszej sytuacji będą obszary słabsze ekonomicznie, gdyż na niekorzystne zjawiska związane ze starzeniem się społeczeństwa nakładać się będą ubytki ludności związane z migracją zarobkową. Wrocław i jego otoczenie będzie w korzystniejszej sytuacji właśnie dzięki zdolności przyciągania nowych mieszkańców. Tym samym scenariusze zakładające znacznie zróżnicowane potencjału demograficznego w regionie są najbardziej prawdopodobne.

TABELA 3. OCENA PRAWDOPODOBIENSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z DEMOGRAFIĄ NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU

Segment kapitału terytorialnego	Scenariusz dynamiczna równomierność	Scenariusz metropolitalna wyspa	Scenariusz niespójna mozaika
Potencjał demograficzny	powstrzymanie szybkiej depopulacji peryferyjnych obszarów regionu	zróżnicowanie przestrzenne rozwoju demograficznego; rozwój wrocławskiego obszaru metropolitalnego; postępująca depopulacja i starzenie się społeczności obszarów peryferyjnych	zróżnicowanie przestrzenne rozwoju demograficznego
Prawdopodobieństwo wystąpienia	Najniższe	Najwyższe	Najwyższe

Potencjał gospodarczy

W kontekście rozwoju gospodarczego wszystkie scenariusze wykazują się podobnym prawdopodobieństwem wystąpienia. Należy bowiem założyć, że dzięki poprawie atrakcyjności inwestycyjnej, wskutek realizacji inwestycji dróg szybkiego ruchu, nastąpi aktywizacja gospodarcza części przestrzeni województwa, w szczególności przestrzeni powiatów górowskiego, jaworskiego, złotoryjskiego. W przestrzeni tych powiatów oczekiwany jest rozwój funkcji przemysłowej oraz logistycznej.

Jednocześnie należy założyć, że nadal rozwijać się będzie funkcja turystyczna, w szczególności w obrębie powiatów jeleniogórskiego oraz kłodzkiego. W gorszej sytuacji wydaje się być powiat kłodzki, ze względu na trudniejszy dostęp komunikacyjny. Planowana poprawa nastąpić może z chwilą budowy odcinka drogi ekspresowej S8.

Powyższe oznacza, że część obszarów uznawanych za zmarginalizowane ma szansę się rozwijać intensywnie. Prawdopodobieństwo wystąpienia scenariusza „dynamiczna równomierność” uznane zostało za umiarkowane ze względu na oczekiwaną różną dynamiką przemian, uzależnioną w dużym stopniu do szybkości poprawy atrakcyjności inwestycyjnej i poprawy dostępności komunikacyjnej.

W podobny sposób należy ocenić prawdopodobieństwo wystąpienia dwóch pozostałych scenariuszy. Należy przypuszczać, że rozwój Wrocławia i jego otoczenia będzie szybszy niż wielu innych przestrzeni regionu, choć zapewne napotka istotne bariery wzrostu, związane m. in. z dostępnością kadr czy też problemami drożności komunikacyjnej.

Jak już wcześniej wspomniano dysproporcje rozwoju gospodarczego regionu uzależnione będą od dynamiki prowadzonych inwestycji zwiększających atrakcyjność inwestycyjną oraz poprawiających dostępność komunikacyjną (głównie korytarze komunikacyjne dróg szybkiego ruchu).

TABELA 4. OCENA PRAWDOPODOBIEŃSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH GOSPODARKĄ NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU

Segment kapitału terytorialnego	Scenariusz dynamiczna równomierność	Scenariusz metropolitalna wyspa	Scenariusz niespójna mozaika
Potencjał gospodarczy	intensywne tworzenie możliwości gospodarczego rozwoju i kreowania przewag konkurencyjnych obszarów zdegradowanych i zmarginalizowanych	pogłębiające się dysproporcje rozwoju gospodarczego regionu; dominacja Wrocławia i jego otoczenia; stagnacja (upadek) obszarów peryferyjnych	wyraźne dysproporcje rozwoju gospodarczego regionu
Prawdopodobieństwo wystąpienia	Umiarkowane	Umiarkowane	Umiarkowane

Usług publiczne

Wszystkie trzy scenariusze rozwoju wykazują się podobnym prawdopodobieństwem wystąpienia. Zakłada się, że w przestrzeni całego regionu rosnąć będzie jakość usług publicznych, natomiast nadal utrzymywać się będą wewnętrzne dysproporcje ich dostępie. Dysproporcje te są w dużym stopniu uwarunkowane i zróżnicowane w skali lokalnej, tj. w obrębie jednej gminy. W najtrudniejszym położeniu będą wyludniające się obszary wiejskie, położone peryferyjnie w stosunku do ośrodków wzrostu. Dla takich przestrzeni szczególne deficyty usług publicznych wynikać będą z niskiej dostępności do komunikacji publicznej, a tym samym również do wszelkiego rodzaju usług, które skoncentrowane będą w ośrodkach miejskich lub innych lokalnych ośrodkach wzrostu (z reguły małe miasta i miejscowości gminne).

TABELA 5. OCENA PRAWDOPODOBIEŃSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z ROZWOJEM USŁUG PUBLICZNYCH NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU

Segment kapitału terytorialnego	Scenariusz dynamiczna równomierność	Scenariusz metropolitalna wyspa	Scenariusz niespójna mozaika
Usługi publiczne	rosnąca jakość usług publicznych także na	rosnąca jakość usług publicznych we wrocławskim obszarze	utrzymanie przestrzennych dysproporcji w zakresie

	obszarach peryferyjnych	metropolitalnym i ośrodkach o regionalnym znaczeniu; stagnacja na obszarach peryferyjnych	jakości usług publicznych; relatywnie niska jakość usług publicznych na obszarach peryferyjnych
Prawdopodobieństwo wystąpienia	Umiarkowane	Umiarkowane	Umiarkowane

Kapitał społeczny i ludzki

Scenariusze rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego zakładają istotne zróżnicowanie terytorialne w regionie. Wydaje się jednak, że to zróżnicowanie ma charakter bardziej lokalny niż regionalny. Skuteczność rewitalizacji w dużym stopniu związana jest umiejętnym wykorzystaniem potencjału endogenego i jest działaniem rozłożonym w czasie. Scenariusze słusznie zakładają, że „miejsca kumulacji kapitału ludzkiego” są w lepszej pod każdym względzie sytuacji rozwojowej. Zakładając, że zjawiska demograficzne w znacznym stopniu determinować będą kształtowanie kapitału ludzkiego i społecznego, a istotny wpływ na to będą miały również procesy gospodarcze, wspierające wychodzenie z ubóstwa – wszystkie trzy scenariusze wydają się być prawdopodobne. Oczekuje się wzrostu społecznego zaufania i integracji społecznej, jednak będą one zróżnicowane częściowo w skali regionalnej oraz zdecydowanie mocniej w skali lokalnej. Tym samym szczególnego znaczenia w kształtowaniu kapitału ludzkiego i społecznego nabiorą działania i przedsięwzięcia rewitalizacyjne, czyli dedykowane terytorialnie obszarom koncentrującym szereg problemów. W przypadku obszarów peryferyjnych istotne wydaje się wsparcie i moderowanie przemian rewitalizacyjnych.

TABELA 6. OCENA PRAWDOPODOBIEŃSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z ROZWOJEM KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU

Segment kapitału terytorialnego	Scenariusz dynamiczna równomierność	Scenariusz metropolitalna wyspa	Scenariusz niespójna mozaika
Kapitał ludzki i społeczny	wzrost społecznego zaufania i terytorialnej (regionalnej) tożsamości; społeczna integracja regionu	społeczna separacja wrocławskiego obszaru metropolitalnego; społeczna marginalizacja obszarów peryferyjnych; brak regionalnej tożsamości	wzrost społecznego rozwarstwienia na obszarach peryferyjnych
Prawdopodobieństwo wystąpienia	Umiarkowane	Umiarkowane	Umiarkowane

Środowisko naturalne

Wszystkie scenariusze rozwoju zakładają racjonalne wykorzystanie walorów i ochrona środowiska naturalnego. Należy jednak uzupełnić, że opis scenariuszy w odniesieniu do środowiska naturalnego powinien być uzupełniony o zagrożenia wynikające głównie z presji inwestycyjnej. Widoczna jest ona m. in. w opisie słabych stron i zdefiniowana jako „wzrost udziału terenów zurbanizowanych i zabudowanych w gminach sąsiadujących z największymi ośrodkami w województwie dolnośląskim, kosztem przestrzeni rolniczej”.

TABELA 7. OCENA PRAWDOPODOBIENSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH ŚRODOWISKIEM NATURALNYM NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU

Segment kapitału terytorialnego	Scenariusz dynamiczna równomierność	Scenariusz metropolitalna wyspa	Scenariusz niespójna mozaika
Środowisko naturalne	racjonalne wykorzystanie walorów i ochrona środowiska naturalnego	racjonalne wykorzystanie walorów i ochrona środowiska naturalnego	racjonalne wykorzystanie walorów i ochrona środowiska naturalnego
Prawdopodobieństwo wystąpienia	Najwyższe	Najwyższe	Najwyższe

Dostępność komunikacyjna

Najbardziej prawdopodobnym scenariuszem wydaje się być „dynamiczna równomierność”. Wynika to z faktu realizacji szeregu inwestycji, które zdecydowanie poprawią dostępność komunikacyjną wewnątrz regionu oraz powiązania komunikacyjne w kraju. Szczególnie wzmocniona zostanie dostępność komunikacyjna centralnej części województwa i związane to będzie z oddaniem do użytkowania drogi ekspresowej S3 z Legnicy w kierunku Lubawki. Tym samym zdecydowanie zwiększy się atrakcyjność inwestycyjna tej części regionu, a skrzyżowanie A4 i S3 w okolicy Legnicy będzie miało kluczowe znaczenie w logistyce południowo-zachodniej Polski.

W trudniejszej sytuacji będą obszary województwa bez bezpośredniego dostępu do sieci dróg krajowych i autostrad oraz obszary województwa pozbawione bezpośredniego dostępu do sieci kolejowej (konieczność zapewnienia połączeń autobusowych). Można wyciągnąć wniosek, że najbardziej prawdopodobny jest scenariusz częściowej poprawy dostępności komunikacyjnej części obszarów peryferyjnej.

W scenariuszach rozwoju nie uwzględniono problemów związanych z drożnością głównych szlaków komunikacyjnych (jako element otoczenia zewnętrznego, zależnego od interwencji na szczeblu centralnym) oraz kwestii usprawniania komunikacji w obrębie aglomeracji miejskich i alternatywnych dla kolei komunikacji autobusowej.

TABELA 8. OCENA PRAWDOPODOBIENSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z POPRAWĄ DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU

Segment kapitału terytorialnego	Scenariusz dynamiczna równomierność	Scenariusz metropolitalna wyspa	Scenariusz niespójna mozaika
Dostępność komunikacyjna	dostępność komunikacyjna obszarów peryferyjnych wspierająca ich rozwój	komunikacyjna alienacja obszarów peryferyjnych	niewielka poprawa komunikacyjnej dostępności obszarów peryferyjnych
Prawdopodobieństwo wystąpienia	Umiarkowana	Najniższa	Najniższa

Potencjał finansowy

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 szczególny nacisk kładzie na wsparcie obszarów będących w trudniejszej sytuacji społeczno-gospodarczej i wybranie przez województwo takiego sposobu alokacji środków wydaje się najbardziej prawdopodobne. Nie oznacza to, że pozostałe przestrzenie województwa nie będą wspierane. Oczekuje się jednak zwiększenia wsparcia ze środków własnych, ze względu na znaczne ograniczenie wsparcia finansowego z budżetu UE.

TABELA 9. OCENA PRAWDOPODOBIEŃSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z POTENCJAŁEM FINANSOWYM NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU

Segment kapitału terytorialnego	Scenariusz dynamiczna równomierność	Scenariusz metropolitalna wyspa	Scenariusz niespójna mozaika
Potencjał finansowy	duże znaczenie alokacji finansowych dedykowanych terytorialnie obszarom peryferyjnym	wyraźne dysproporcje przestrzenne alokacji finansowych	alokacje finansowe dedykowane głównie dziedzinowo
Prawdopodobieństwo wystąpienia	Najwyższe	Umiarkowane	Umiarkowane

Potencjał instytucjonalny

Biorąc pod uwagę duże prawdopodobieństwo przyspieszenia rozwoju na części obszarów do tej pory uznawanych za peryferyjne oczekuje się „przenoszenia” części funkcji regionalnych do przestrzeni subregionów. Duże znaczenie w tej kwestii będą miały procesy związane z rozwojem gospodarczym i oparte będą na inwestycjach prywatnych (np. powstawanie ośrodków badawczo-rozwojowych). Z drugiej strony wybrane „przestrzenie regionu” powinny być wspierane przez wsparcie doradcze z zewnątrz.

TABELA 10. OCENA PRAWDOPODOBIEŃSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z POTENCJAŁEM INSTYTUCJONALNYM NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU

Segment kapitału terytorialnego	Scenariusz dynamiczna równomierność	Scenariusz metropolitalna wyspa	Scenariusz niespójna mozaika
Potencjał instytucjonalny	dopełnienie ośrodków subregionalnych o regionalne funkcje administracyjne, ośrodki badawczo-rozwojowe	instytucjonalna dominacja Wrocławia i degradacja obszarów peryferyjnych	utrzymanie dotychczasowego rozmieszczenia instytucji o regionalnym znaczeniu
Prawdopodobieństwo wystąpienia	Umiarkowane	Najniższe	Umiarkowane

Po analizie prawdopodobieństwa wystąpienia poszczególnych zjawisk i odniesieniu ich do segmentów kapitału terytorialnego można wyciągnąć następujące wnioski:

- Co do zasady scenariusze rozwoju regionu oparto na słusznych założeniach, których podstawą jest istotne zróżnicowanie kapitału terytorialnego.
- Wybrane scenariusze rozwoju nie opisują wszystkich istotnych zagadnień, które mają wpływ na prawdopodobieństwo ich wystąpienia, m. in. nie uwzględniają zmian wywołanych przez „otoczenie zewnętrzne”.
- Najbardziej prawdopodobnym scenariuszem wydaje się być „dynamiczna równomierność”, choć kilka kwestii w tym scenariuszu uznano za zbyt optymistyczne, m. in. dot. demografii.
- Zbyt optymistycznie ujęto w każdym ze scenariuszy kwestie demograficzne. Dane demograficzne i prognozy są niekorzystne dla całej przestrzeni województwa, także dla aglomeracji wrocławskiej. W scenariuszach rozwoju powinno się podkreślić, że województwo czeka kryzys demograficzny i musi się ono z nim zmierzyć. Skala kryzysu będzie różna w poszczególnych regionach województwa, w obrębie większych aglomeracji rekompensowana będzie napływem ludności, w tym z zagranicy.

- Należy założyć, że m. in. dzięki zdecydowanej poprawie dostępności komunikacyjnej, obszary do tej pory uznawane za peryferyjne zaczną się dynamicznie rozwijać. Oczywiście nadal występować będą widoczne dysproporcje w rozwoju poszczególnych przestrzeni województwa, ale nie będą one tak wyraźne jak w chwili obecnej. Zmniejszy się wyraźnie bezrobocie w centralnej części województwa oraz w jego północnej części. Poprawi się również dostępność do atrakcyjnych turystycznie regionów województwa, choć nastąpi to z różną dynamiką (szybciej dla przestrzeni Karkonoszy, wolniej dla obszaru Kotliny Kłodzkiej).
- Zbyt optymistycznie opisano kwestie rozwoju aglomeracji wrocławskiej, zapominając o problemach integracji przestrzennej i rozwijania komunikacji publicznej. W sferze demograficznej barierą będzie dostępność kadr na rynku pracy, co widoczne jest już we wskaźnikach wzrostu gospodarczego.
- Koncentracja problemów społecznych ma charakter bardziej „lokalny” niż regionalny. Silniejsze ośrodki miejskie lepiej poradzą sobie z rewitalizacją obszarów zdegradowanych, dlatego konieczne wydaje się być wsparcie dla przestrzeni o najgorszych wskaźnikach rozwoju społeczno-gospodarczego w realizacji idei rewitalizacji.

PYTANIE EWALUACYJNE E:

Czy terytorialny wymiar polityki rozwoju został trafnie ujęty?

Projekt Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 zakłada dwa wymiary terytorialne interwencji publicznej: horyzontalny oraz obszarowy.

Wymiar horyzontalny obejmuje działania strategiczne, których specyfika i zdiagnozowany zakres oddziaływania nie cechuje się koncentracją terytorialną i realizowany jest przez samorząd województwa na obszarze całego województwa w oparciu o określone kryteria.

Wymiar obszarowy obejmuje natomiast działania strategiczne ukierunkowane terytorialnie – skierowane do konkretnych obszarów województwa – Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), w których zdiagnozowano koncentrację zjawisk szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji regionalnej polityki rozwoju

Takie podejście wydaje się być logiczne i ukierunkowane na osiągnięcie najlepszych efektów w realizacji polityki rozwoju. Szereg zjawisk ma różny wymiar terytorialny. Dla części zjawisk wymagana jest interwencja w skali całego województwa, jak choćby związana z kwestiami pomocy społecznej, ochrony zdrowia, rozwoju sportu i rekreacji. Ponadto zróżnicowanie wielu zjawisk ma charakter bardziej lokalny niż regionalny. Dotyczy to w szczególności aspektów rewitalizacji terenów zdegradowanych, czyli obszarów, gdzie koncentrują się problemy społeczne. Takie obszary występują w przestrzeni praktycznie każdej jednostki terytorialnej, a statystyka regionalna często nie odzwierciedla skali tych problemów.

Z drugiej strony interwencja polityki rozwoju ma charakter obszarowy, tj. skierowana jest do konkretnych obszarów województwa w odpowiedzi na ich specyficzne problemy.

Ponadto projekt SRWD 2030 jest spójny terytorialnie z kierunkami rozwoju określonymi w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego 2030.

Odpowiadając na pytanie ewaluacyjne: czy wymiar terytorialny polityki rozwoju został trafnie ujęty, należy odpowiedzieć twierdząco.

PYTANIE EWALUACYJNE F:**Czy obszary funkcjonalne i obszary strategicznej interwencji zostały trafnie zidentyfikowane?**

Obszary funkcjonalne i obszary strategicznej interwencji są odpowiedzią na terytorialny wymiar polityki rozwoju województwa.

Obszary funkcjonalne określone zostały w projekcie *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego 2030*, jako obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym oraz regionalnym, ze względu na istotne znaczenie dla polityki przestrzennej województwa. W *Planie* ustalone zostały: miejski obszar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego, miejskie obszary funkcjonalne ośrodków regionalnych, obszar przygraniczny, obszar górski, obszar cenny przyrodniczo.

Ponadto w oparciu o delimitację rozwoju społecznego oraz rozwoju gospodarczego określone zostały obszary charakteryzujące się najniższym poziomem rozwoju społecznego oraz rozwoju gospodarczego.

Mając na uwadze powyższe w projekcie SRWD 2030 wskazano następujące obszary funkcjonalne:

1. Wrocławski Obszar Funkcjonalny.
2. Legnicko-Głogowski Obszar Funkcjonalny.
3. Jeleniogórski Obszar Funkcjonalny.
4. Wałbrzyski Obszar Funkcjonalny.
5. Górski i Przygraniczny Obszar Funkcjonalny.
6. Obszary poza miejskimi obszarami funkcjonalnymi – obszary peryferyjne.

TABELA 11. PODREGIONY NUTS3 NA DOLNYM ŚLĄSKU ORAZ OBSZARY FUNKcjONALNE WYZNACZONE W PROJEKCIE SRWD 2030.

Podregion wg NUTS3	Obszary funkcjonalne
Wrocław	Wrocławski Obszar Funkcjonalny
Wrocławski	Wrocławski Obszar Funkcjonalny
Wałbrzyski	Wałbrzyski Obszar Funkcjonalny Górski i Przygraniczny Obszar Funkcjonalny Obszary poza miejskimi obszarami funkcjonalnymi – obszary peryferyjne
Legnicki	Legnicko-Głogowski Obszar Funkcjonalny Obszary poza miejskimi obszarami funkcjonalnymi – obszary peryferyjne
Jeleniogórski	Jeleniogórski Obszar Funkcjonalny Górski i Przygraniczny Obszar Funkcjonalny Obszary poza miejskimi obszarami funkcjonalnymi – obszary peryferyjne

Poza „Górskim i Przygranicznym Obszarem Funkcjonalnym” pozostałe obszary nie pokrywają się terytorialnie ze sobą. Specyfika gospodarowania na terenach górskich i podgórskich oraz niższa dostępność komunikacyjna, jak też przygraniczne położenie determinują w dużym stopniu politykę rozwoju tej części województwa. Z drugiej strony należy podkreślić duże zróżnicowanie tego obszaru pod względem rozwoju społecznego i gospodarczego. Istotna dla „zarządzania” rozwojem tego obszaru jest także jego rozległość terytorialna.

Obszary funkcjonalne wokół największych miast województwa wytyczone zostały w dwojaki sposób. W przypadku Jeleniej Góry, Legnicy, Wałbrzycha oraz Legnicy i Głogowa przeprowadzona została delimitacja w oparciu o wskaźniki wskazujące siłę powiązań funkcjonalnych (opracowanie pod tytułem: *ZASIĘG (DELIMITACJA) MIEJSKICH OBSZARÓW FUNKcjONALNYCH OŚRODKÓW REGIONALNYCH*, IRT 2017).

W przypadku otoczenia Wrocławia trudno w materiałach źródłowych znaleźć kryteria obszaru funkcjonalnego. Biorąc pod uwagę kryteria delimitacji MOF stosowane w różnych opracowaniach, w tym przy delimitacji obszarów funkcjonalnych ośrodków wojewódzkich na Dolnym Śląsku, wątpliwości budzi poprawność delimitacji Wrocławskiego Obszaru Funkcjonalnego.

Obszary położone poza obszarami funkcjonalnymi uznane zostały za obszary peryferyjne województwa. Takie obszary występują de facto w podregionie wałbrzyskim, jeleniogórskim i legnickim. Kryterium wyznaczenia tych obszarów nie wynika z delimitacji negatywnych zjawisk społecznych i gospodarczych, która została przedstawiona w projekcie SRWD 2030, a opiera się na zasadzie „braku silniejszych powiązań funkcjonalnych” z większymi miastami regionu. Takie podejście może budzić zastrzeżenia odnośnie kierowania do tych obszarów jednolitego wsparcia. W przestrzeni tego obszaru można wskazać bardzo duże zróżnicowanie w poziomie rozwoju społecznego i gospodarczego. Ma jednak ona swoje częściowe uzasadnienie w kontekście braku wykluczania jakiegoś obszaru z dedykowanego wsparcia. Można postawić pytanie, czy przestrzeni województwa nie warto zróżnicować wg wybranych wskaźników rozwoju społecznego i gospodarczego, a być może funkcjonalno-przestrzennego, wskazując obszary o najgorszej sytuacji rozwojowej (wymagających specjalnie dedykowanej interwencji).

W powyższym kontekście trochę niezrozumiałe jest prezentowanie wewnętrznego zróżnicowania województwa w odniesieniu do sfery społecznej i gospodarczej (podrozdział 4.2 POZIOM REGIONALNY; Rozwój społeczny, Rozwój gospodarczy), jeśli nie ma to dalszego przełożenia na wytyczne obszarów funkcjonalnych. Dane ujęte w tej części opracowania wskazują na znaczne zróżnicowanie poziomu rozwoju w skali województwa i poszczególnych podregionów. Nie ulega wątpliwości, że obszary funkcjonalne dużych miast to przestrzenie rzeczywiście powiązane funkcjonalnie ze sobą i skierowanie do tych obszarów jednolitych interwencji oparte jest na ich potencjałach i problemach. Znacznie trudniej uzasadnić wyznaczenie na poziomie regionalnym pozostałych obszarów funkcjonalnych, tj. Górskiego i przygranicznego obszaru funkcjonalnego oraz Obszaru poza miejskimi obszarami funkcjonalnymi. Te przestrzenie województwa charakteryzują się bardzo dużym zróżnicowaniem rozwoju społeczno-gospodarczego oraz prawdopodobnie zróżnicowanymi scenariuszami rozwoju.

Wychodząc z założenia, że polityka ukierunkowana na zintegrowane wsparcie różnych terytoriów związana jest z pobudzaniem potencjału obszaru delimitowanego jego cechami funkcjonalnymi, „wytyczone obszary funkcjonalne” powinny być zbudowane na różnych aspektach związków funkcjonalnych, także takich, które umożliwią koordynowanie działań rozwojowych. W tym kontekście sugeruje się „wytyczyć” obszary funkcjonalne wymagające szczególnego wsparcia w województwie dolnośląskich w oparciu o aspekty powiązań przestrzennych umożliwiających realny wpływ na wdrażanie i realizację projektów i przedsięwzięć. Sąsiedztwo terytorialne wydaje się mieć szczególne znaczenie, podobnie jak w przypadku obszarów funkcjonalnych miast.

Bazując na delimitacji poziomu rozwoju gospodarczego i społecznego można wskazać minimum trzy zwarte przestrzenie województwa charakteryzujące się najgorszymi wskaźnikami rozwoju. Pierwszy obszar pokrywa się z przestrzenią powiatu kłodzkiego. W odróżnieniu od sąsiadujących powiatów ząbkowickiego i strzelińskiego charakteryzuje się gorszą dostępnością komunikacyjną oraz istotnym potencjałem turystycznym, na którym możliwe jest zbudowanie

przewagi konkurencyjnej. Kolejny obszar to przestrzeń powiatu złotoryjskiego oraz lwóweckiego. Ta przestrzeń województwa położona będzie w korytarzu drogi ekspresowej S3, co znacząco poprawi atrakcyjność inwestycyjną tego obszaru. Stwarza to możliwość rozwijania funkcji gospodarczych w oparciu o ten potencjał. Ostatnim obszarem charakteryzującym się najgorszymi wskaźnikami rozwoju to powiat górowski oraz północna część powiatu wołowskiego, który także zyska na atrakcyjności inwestycyjnej dzięki przebiegowi drogi ekspresowej S5.

Ponadto w odniesieniu do przedstawionych delimitacji potencjału społecznego i gospodarczego (MAPA 40. POZIOM ROZWOJU SPOŁECZNEGO W PODREGIONACH (A) I GMINACH (B) WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2015] oraz MAPA 41. POZIOM ROZWOJU GOSPODARCZEGO GMIN WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2015]) w tekście trudno znaleźć informacje nt. kryteriów delimitacji. Brak jest informacji jakie wskaźniki zostały wykorzystane przy określaniu poziomu rozwoju społecznego oraz poziomu rozwoju gospodarczego. W treści rozdziału brak jest informacji o tym, jakie wskaźniki warunkowały ocenę, w jaki sposób dokonano obliczeń wskaźników syntetycznych (jakie były wskaźniki cząstkowe).

W związku z brakiem informacji w treści rozdziału nt. metodologii dokonania delimitacji sfer społecznej i gospodarczej trudno określić, czy zdefiniowane zostały wszystkie istotne dla terytorialnego wymiaru polityki rozwoju kwestie, w szczególności związane ze sferą przestrzenno-funkcjonalną i techniczną. W tych sferach należałoby zwrócić uwagę na kwestie dostępu do infrastruktury sieciowej, drogowej oraz być może dot. zasobów mieszkaniowych.

Kolejną kwestią w ocenie było stwierdzenie czy poszczególnym obszarom funkcjonalnym przypisano właściwe cele.

Poszczególnym obszarom funkcjonalnym przypisano cele operacyjne oraz nadano im rangę. Poniżej przeanalizowano układ celów operacyjnych, odnoszących się do poszczególnych obszarów funkcjonalnych, wraz z uzasadnieniem ich trafności. Analizie poddano przede wszystkim adekwatność celu do zdiagnozowanych problemów i potencjałów.

Z analizy wynika, że w odniesieniu do poszczególnych obszarów funkcjonalnych trafnie zidentyfikowano obszary strategicznej interwencji.

1. Wrocławski Obszar Funkcjonalny

Pozycja	Cel operacyjny	Czy OF właściwie przypisano cele? (wykorzystanie potencjałów, eliminacja słabych stron)
1	1.2. Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki.	Tak Wrocław i podregion wrocławski kumuluje istotny potencjał rozwoju województwa. Cel został zbudowany na mocnej stronie OF.
2	1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu.	Tak Wyczerpywanie się „obecnymi możliwościami rozwoju” sugeruje przeorientowanie gospodarki regionu na bardziej innowacyjną.
3	2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych.	Tak Rozwój usług publicznych determinuje m. in. zwiększająca się liczba mieszkańców terenów podmiejskich oraz problemy komunikacyjne wewnątrz obszaru.
4	1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich.	Tak Potrzeba rewitalizacji dotyczy praktycznie wszystkich obszarów miejskich oraz części obszarów wiejskich.
5	4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska.	Tak Środowisko to istotny zasób regionu, w szczególności związany z Odrą. Istotnym problemem jest stan powietrza atmosferycznego

		oraz zagrożenia hałasem. Wyzwaniem jest również ochrona przeciwpowodziowa.
6	3.5. Regionalna polityka wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami.	Tak Obszar funkcjonalny charakteryzuje się istotnym zwiększeniem ludności w wieku poprodukcyjnym.
7	4.3. Ochrona przed klęskami żywiołowymi.	Tak Zmiany klimatu, w tym położenie na obszarach zagrożonych powodzią determinują podjęcie działań dot. ochrony przed klęskami żywiołowymi.

2. Legnicko-Głogowski Obszar Funkcjonalny

Pozycja	Cel operacyjny	Czy OF właściwie przypisano cele? (wykorzystanie potencjałów, eliminacja słabych stron)
1	1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów.	Tak LGOF to przestrzeń zdominowana przez przemysł miedziowy. OF nie do końca wykorzystuje potencjały, wynikające m. in. z korzystnego położenia w regionie (krzyżowanie się tras komunikacyjnych północ-południe, wschód-zachód).
2	1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu.	Tak Istotną szansą rozwoju OF jest rozwój działalności przemysłowej, wzmacnianej przez rozwiązania innowacyjne.
3	4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska.	Tak Działalność przemysłowa oraz wysoki stopień urbanizacji wywierają niekorzystny wpływ na środowisko. Konieczne jest prowadzenia działań na rzecz poprawy jakości środowiska i jego ochrony.
4	1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich.	Tak Potrzeba rewitalizacji dotyczy praktycznie wszystkich obszarów miejskich oraz części obszarów wiejskich.
5	2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych.	Tak Rozwój usług publicznych determinuje m. in. zwiększająca się liczba mieszkańców terenów podmiejskich oraz problemy komunikacyjne wewnątrz obszaru.
6	5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej.	Tak Rozwój sieci transportowej ma kluczowe znaczenie dla dalszego rozwoju gospodarczego i zwiększania konkurencyjności OF.
7	4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska.	Tak Na terenie OF presja na środowisko jest szczególnie wysoka ze względu na koncentrację działalności przemysłowej oraz górniczej.

3. Jeleniogórski Obszar Funkcjonalny

Pozycja	Cel operacyjny	Czy OF właściwie przypisano cele? (wykorzystanie potencjałów, eliminacja słabych stron)
1	1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów.	Tak Potencjał OF wynika m. in. z funkcji turystycznej. Zakłada się również znaczącą poprawę dostępności komunikacyjnej obszaru, co pozwoli przyciągać nowe inwestycje oraz zwiększyć liczbę turystów.
2	5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej.	Tak Rozwój sieci transportowej ma kluczowe znaczenia dla zwiększania dostępności komunikacyjnej obszaru oraz poprawy dostępności szeregu usług publicznych, które m. in. lokalizują się w mieście rdzeniowym.
3	1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich.	Tak Miasto rdzeniowe, jak również mniejsze miejscowości miejskie i częściowo wiejskie wymagają podjęcia działań rewitalizacyjnych.
4	2.3. Rozwój i doskonalenie	Tak

	usług publicznych.	Doskonalenie usług publicznych wymuszają zmiany funkcjonalne oraz w dużym stopniu zmiany demograficzne.
5	4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska.	Tak Środowisko przyrodnicze to jeden z filarów potencjału gospodarczego, opartego m. in. na funkcji turystycznej i uzdrowiskowej. Kotlina jeleniogórska w szczególności sposób narażona jest na występowanie zjawisk związanych z zanieczyszczeniem atmosfery.
6	3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy.	Tak Oczekiwana poprawa dostępności komunikacyjnej zwiększy atrakcyjność inwestycyjną, poprawi konkurencyjność prowadzonych działalności gospodarczych, wpłynie na zwiększenie ruchu turystycznego. Konieczne jest podejmowanie działań doskonalących rynek pracy na terenie OF.
7	4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska	Tak Na OF w szczególności sposób widoczna jest presja na środowisko przyrodnicze, związane m. in. z presją osadniczą, dużą gęstością zaludnienia, a z drugiej strony występowanie cennych obszarów przyrodniczych.
8	5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej	Tak Położenie OF w przestrzeni pogranicza oraz nawiązane bliskie relacje i związki to istotny potencjał rozwoju.

4. Wałbrzyski Obszar Funkcjonalny

Pozycja	Cel operacyjny	Czy OF właściwie przypisano cele? (wykorzystanie potencjałów, eliminacja słabych stron)
1	5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej.	Tak Istotną słabością OF jest jego wykluczenie komunikacyjne. Przez OF nie przebiega drogą szybkiego ruchu. Obszar wykazuje się również znacznym zróżnicowaniem dostępności do komunikacji publicznej. Rozwój sieci transportowej ma kluczowe znaczenia dla podnoszenia atrakcyjności inwestycyjnej, konkurencyjności gospodarki oraz jakości życia.
2	1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów.	Tak Potencjał OF wynika m. in. z tradycji przemysłowych oraz funkcji turystycznej. OF był przykładem „udanej” transformacji gospodarczej, jednak wymaga dalszych impulsów rozwojowych, w celu przeciwdziałania m. in. depopulacji.
3	3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy.	Tak Cel stanowi kluczowe uzupełnienie celu 1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów
4	2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych.	Tak Doskonalenie usług publicznych wymuszają zmiany funkcjonalne oraz w dużym stopniu zmiany demograficzne, jak również uwarunkowania przestrzenne OF.
5	1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich.	Tak Miasto rdzeniowe, jak również mniejsze miejscowości miejskie i częściowo wiejskie wymagają podjęcia działań rewitalizacyjnych.
6	5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej.	Tak Położenie OF w przestrzeni pogranicza oraz nawiązane bliskie relacje i związki to istotny potencjał rozwoju.

5. Górski i Przygraniczny Obszar Funkcjonalny

Pozycja	Cel operacyjny	Czy OF właściwie przypisano cele? (wykorzystanie potencjałów, eliminacja słabych stron)
1	1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów.	Tak W szczególności potencjałów związanych z turystyką oraz położeniem transgranicznym (np. rozwój logistyki).
2	5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej.	Tak OF charakteryzuje się najgorszą dostępnością komunikacyjną w skali regionu.
3	4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska.	Tak Środowisko to istotny zasób OF.
4	1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich.	Tak Zarówno większe, jak również mniejsze miejscowości miejskie i częściowo wiejskie wymagają podjęcia działań rewitalizacyjnych.
5	5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej.	Tak Położenie OF w przestrzeni pogranicza oraz nawiązane bliskie relacje i związki to istotny potencjał rozwoju.
6	2.1. Poprawa stanu regionalnej infrastruktury technicznej.	Tak OF charakteryzuje się zdecydowanie niższymi wskaźnikami rozwoju infrastruktury technicznej w porównaniu do średniej wojewódzkiej.
7	3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy.	Tak Cel stanowi kluczowe uzupełnienie celu 1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów

6. Obszary peryferyjne

Pozycja	Cel operacyjny	Czy OF właściwie przypisano cele? (wykorzystanie potencjałów, eliminacja słabych stron)
1	1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów.	Tak OF posiada różnorodne potencjały, które trudno jednoznacznie zdefiniować. Są to potencjały niedużych miast, jak również obszarów wiejskich oraz niejednokrotnie znaczny potencjał do kreowania funkcji turystycznej oraz rekreacyjnej. Wybrane przestrzenie charakteryzują się również dużą atrakcyjnością inwestycyjną do działalności przemysłowej (głównie korytarze dróg szybkiego ruchu).
2	1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich.	Tak Miasto i częściowo obszary wiejskie wymagają podjęcia działań rewitalizacyjnych. W tym obszarze rewitalizacja ma szczególny znaczenie.
3	5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej.	Tak OF charakteryzuje się dużym rozproszeniem struktur osadniczych oraz znaczną dysproporcją w dostępności komunikacyjnej. Istotne jest wyrównywanie dostępności m. in. do usług publicznych.
4	2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych.	Tak Doskonalenie usług publicznych wymuszają zmiany funkcjonalne oraz w dużym stopniu zmiany demograficzne, jak również uwarunkowania przestrzenne OF (obszar małych miast i obszarów wiejskich).
5	2.1. Poprawa stanu regionalnej infrastruktury technicznej.	Tak OF charakteryzuje się zdecydowanie niższymi wskaźnikami rozwoju infrastruktury technicznej w porównaniu do średniej wojewódzkiej.
6	3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy.	Tak Cel stanowi kluczowe uzupełnienie celu 1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów

2.3. Ocena spójności wewnętrznej projektu SRWD 2030

PYTANIE EWALUACYJNE G:

Czy wizja, misja, cele strategiczne, cele operacyjne i kierunki działań zostały ze sobą spójnie powiązane?

Wizja formułowana w ramach strategii, powinna być swego rodzaju projekcją przyszłości, do jakiej dążą samorząd i społeczność lokalna. Wizja rozwoju powinna opisywać pożądany stan docelowy w perspektywie kilku/kilkunastu lat. Wizja powinna także odpowiadać zamierzeniom i aspiracjom oraz oczekiwaniom wynikającym z możliwości rozwoju i wykorzystania potencjału regionu.

W ramach prac nad SRWD 2030 uzgodniono następujące brzmienie wizji:

DOLNY ŚLĄSK 2030 REGIONEM RÓWNOMIERNEGO ROZWOJU, REGIONEM PRZYJAZNYM, NOWOCZESNYM I KONKURENCYJNYM

Wizja Dolnego Śląska, sformułowana w odniesieniu do pożądanego stanu/obrazu województwa w 2030 roku, wskazuje na aspiracje i dążenie do bycia regionem równomiernego rozwoju, regionem przyjaznym, nowoczesnym i konkurencyjnym. W takim zapisie wizji znajdujemy nawiązanie do Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). W SOR bowiem kładzie się nacisk m.in. na rozwój zrównoważony i społecznie wrażliwy, tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców przy jednoczesnym wzroście spójności społecznej, ekonomicznej, środowiskowej i terytorialnej oraz na dążenie do trwałego wzrostu gospodarczego opartego coraz silniej o wiedzę.

W projekcie SRWD 2030 podkreślono, że możliwości przyszłego rozwoju regionu dolnośląskiego, jego subregionów, powiatów, miast i gmin związane są ściśle z wartością kapitału terytorialnego oraz umiejętnym i efektywnym jego wykorzystaniem. Uwzględniając złożoność tegoż kapitału, jego przestrzenne zróżnicowanie oraz zmiany jego wartości należy podkreślić, że zrównoważony i równomierny rozwój Dolnego Śląska, spójny pod względem terytorialnym, wymaga wzmocnienia nie tylko ośrodków o regionalnym znaczeniu tak, aby stały się jeszcze większymi źródłami czynników rozwojowych i korzystnie wpływały na otoczenie, ale przede wszystkim istotnego wzmocnienia i wykreowania szans rozwojowych dla obszarów peryferyjnych, często marginalizowanych.

Aby sprostać wyzwaniom przyszłości związanym z rolą regionu w przestrzeni kraju oraz wyzwaniom dotyczącym wzrostu poziomu spójności społecznej, ekonomicznej, środowiskowej i terytorialnej regionu przy jednoczesnym dążeniu do trwałego wzrostu gospodarczego i równomiernego rozwoju całego regionu, konieczne jest efektywniejsze zarządzanie regionem, kładące nacisk na zacieśnianie współpracy międzyregionalnej, ale także współpracy transgranicznej.

Z kolei odnosząc się do **misji**, to powinna być ona krótkim, syntetycznym określeniem docelowego kierunku rozwoju ze sprecyzowaniem nadrzędnych wartości, które będą przestrzegane. Misja przybiera postać rozwiniętego zdania w czasie przyszłym zapowiadającego ogólny trend rozwojowy, zgodny z oczekiwaniami wszystkich zainteresowanych podmiotów, a zwłaszcza mieszkańców danego obszaru.

W trakcie prac nad SRWD 2030 uzgodniono następujące brzmienie misji:

OTWARCI NA SIEBIE - OTWARCI NA ŚWIAT

W dokumencie znajdziemy doprecyzowanie sensu misji, ponieważ Autorzy wskazali cztery obszary działań:

- wyrównywanie szans rozwojowych,
- wzrost aktywności mieszkańców regionu,
- wieloaspektowa (społeczna, gospodarcza, przestrzenna) integracja,
- partycypacyjne zarządzanie regionem.

Tak skonstruowana misja podkreśla przede wszystkim kluczową wartość dla regionu, którą jest **otwartość**. Należy domniemywać, że ta otwartość ma być podwaliną relacji wewnętrznych („otwarcia na siebie”) na poziomie władz, ale także mieszkańców, regionu jako całości oraz jego subregionów, powiatów, miast i gmin. Ma być również wyznacznikiem w relacjach zewnętrznych („otwarcia na świat”), co każe domniemywać, że przede wszystkim władze regionu Dolnego Śląska będą z uwagą obserwować zmiany zachodzące w otoczeniu, analizować zewnętrzne szanse oraz zagrożenia i na podstawie tych obserwacji oraz analiz, będą wyciągać wnioski dotyczące kierunków rozwoju województwa oraz wdrażać konkretne rozwiązania, które podniosą otwartość regionu w sferze przede wszystkim społecznej i gospodarczej. Taka otwartość zewnętrzna będzie wymagać nawiązywania i podtrzymywania dobrych realizacji z partnerami na poziomie międzynarodowym, krajowym, regionalnym oraz transgranicznym.

Z kolei analizując treść wskazanych czterech obszarów działań, gdzie realizowana ma być misja Dolnego Śląska do 2030 roku, należy stwierdzić, że obszary te korespondują z zapisami Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). W SOR mówi się bowiem o m.in.: rozwoju zrównoważonym i społecznie wrażliwym (w misji SRWD 2030 podkreślono wyrównywanie szans rozwojowych), tworzeniu warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców przy jednoczesnym wzroście spójności społecznej, ekonomicznej, środowiskowej i terytorialnej (w misji SRWD 2030 podkreślono kwestię wzrostu aktywności mieszkańców oraz wieloaspektową [społeczną, gospodarczą, przestrzenną] integrację) oraz o skutecznym państwie i instytucjach służących wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu (w misji SRWD 2030 wskazano obszar partycypacyjnego zarządzania regionem).

Oceniając spójność powiązania wizji i misji SRWD 2030 należy stwierdzić, że są one ze sobą logicznie powiązane. W wizji określono przyszły obraz Dolnego Śląska jako regionu równomiernego rozwoju, regionu przyjaznego, nowoczesnego i konkurencyjnego. Z kolei w misji zdefiniowano w jaki sposób chce się osiągnąć ten obraz – poprzez otwartość wewnętrzną i zewnętrzną, która ma się przejawiać w działaniach podejmowanych na rzecz wyrównywania szans rozwojowych, wzrostu aktywności mieszkańców regionu, wieloaspektowej (społecznej, gospodarczej, przestrzennej) integracji oraz partycypacyjnego zarządzania regionem.

W projekcie SRWD 2030 określono również **cel nadrzędny**, którym jest:

HARMONIJNY ROZWÓJ REGIONU

I WYSOKA JAKOŚĆ ŻYCIA DOLNOŚLĄSKIEJ SPOŁECZNOŚCI

Należy uznać, że tak sformułowany cel nadrzędny stanowi wypadkową zapisów przyjętych w wizji i misji.

Celowi nadrzędnemu przypisano pięć **celów strategicznych**:

1. **Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu.**
2. **Poprawa jakości i dostępności usług publicznych.**
3. **Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego.**
4. **Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.**
5. **Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu.**

Analiza treści celów strategicznych pozwala stwierdzić, że dają one realną szansę na realizację celu głównego, co z kolei rodzi nadzieję na to, że w 2030 roku Dolny Śląsk, bazując na swojej otwartości, rzeczywiście stanie się regionem równomiernego rozwoju, regionem przyjaznym, nowoczesnym i konkurencyjnym.

Dalsza analiza dokumentu ujawniła, że każdemu celowi strategicznemu przypisano **cele operacyjne** (w sumie 22), do nich natomiast przyporządkowano **kierunki działań strategicznych** (w sumie 91).

Układ cele strategiczne – cele operacyjne – kierunki działań strategicznych przedstawiono w tabeli 12.

Poniżej zaprezentowano analizę spójności kierunków działań strategicznych i celów operacyjnych z poszczególnymi celami strategicznymi

Do celu strategicznego nr 1. **Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu**, przypisane są cztery cele operacyjne:

Cel operacyjny 1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów.

Cel operacyjny 1.2. Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki.

Cel operacyjny 1.3 Wzmacnianie innowacyjności regionu.

Cel operacyjny 1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich.

Z kolei do wymienionych powyżej celów operacyjnych przyporządkowano 22 kierunki działań strategicznych.

O ile jeszcze liczba celów operacyjnych i ich spójność z celem strategicznym nr 1. nie budzi większych zastrzeżeń, o tyle liczba kierunków działań strategicznych każe sformułować wniosek, że doszło do nadmiernego rozdrobnienia tych kierunków.

Na wstępie sugeruje się scalenie celu operacyjnego 1.1. *Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów* z celem operacyjnym 1.4. *Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich*. Nowy cel operacyjny 1.1. mógłby brzmieć *Wspieranie rozwoju endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów oraz rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich*. Sugerowaną zmianę można uzasadnić faktem, że co do zasady planowane działania rewitalizacyjne powinny wykorzystywać endogenne potencjały danego obszaru, co znajduje potwierdzenie w zapisach Ustawy o rewitalizacji oraz Wytycznych w zakresie rewitalizacji.

Analizując nazwę kierunku działań strategicznych 1.1.2. *Wzmocnienie gospodarcze ośrodków regionalnych i subregionalnych* oraz kierunku działań strategicznych 1.1.4. *Różnicowanie monokulturowości regionalnych i subregionalnych ośrodków gospodarczych*, należy dojść do wniosku,

że kierunek 1.1.2. jest bardziej pojemny i wręcz zawiera w sobie kierunek 1.1.4. Sugeruje się zatem rezygnację z kierunku 1.1.4. w obecnym brzmieniu.

Ponadto kierunki działań strategicznych 1.4.2. *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów wiejskich*; 1.4.3. *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich* oraz 1.4.4. *Wspieranie działań na rzecz rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i najcenniejszych obiektów architektury*, można ująć w jednym kierunku: *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów wiejskich i miejskich, w tym rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i najcenniejszych obiektów architektury*. Należy jednak podkreślić, że wyodrębnienie jedynie sfery przestrzenno-funkcjonalnej w obszarze rewitalizacji jest niespójne z nowym podejściem do rewitalizacji ujętym w Ustawie o rewitalizacji z dnia 5 października 2015 roku.

Wątpliwości można również mieć odnośnie przyporządkowania kierunku działań strategicznych 1.1.1. *Wspieranie obszarów o trudnych warunkach rozwojowych, zagrożonych wystąpieniem strukturalnego bezrobocia oraz o niskim PKB*, do celu operacyjnego 1.1. *Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów*. Wydaje się, że kierunek 1.1.1. powinien być raczej powiązany z celem operacyjnym 1.4. *Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich*.

Ponadto sugeruje się aby kierunek 1.2.1. *Promocja gospodarcza, wspieranie przedsiębiorczości i rozwój usług otoczenia biznesu* został przeformułowany na *Promocja gospodarcza i turystyczna regionu*, natomiast kierunek 1.2.2. powinien przybrać brzmienie *Wspieranie przedsiębiorczości, rozwój usług otoczenia biznesu oraz rozwój sieci powiązań gospodarczych, w tym inicjatyw klastrowych*.

Dodatkowo należał rozważyć zmianę nazwy celu operacyjnego 1.4. *Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich* na *Rewitalizacja oraz wspieranie rozwoju zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich*. Uzasadnieniem proponowanej zmiany jest ukierunkowanie interwencji na obszary zdegradowane.

Do celu strategicznego nr 2. **Poprawa jakości i dostępności usług publicznych**, przypisane są trzy cele operacyjne:

Cel operacyjny 2.1. *Poprawa stanu regionalnej infrastruktury technicznej*

Cel operacyjny 2.2. *Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury społecznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych*

Cel operacyjny 2.3. *Rozwój i doskonalenie usług publicznych*

Do wymienionych powyżej celów operacyjnych przyporządkowano 13 kierunków działań strategicznych.

Cele operacyjne dobrze korespondują z celem strategicznym.

Sugeruje się rozwinięcie Celu operacyjnego 2.1. tak aby brzmiał *Poprawa stanu i dostępności regionalnej infrastruktury technicznej*.

W kierunku strategicznym 2.1.2. należy wykreślić słowo „wspieranie”, trudno jest bowiem podać jakąś egzemplifikację wspierania sieciowych systemów energetycznych.

Ponadto w kierunkach działań strategicznych 2.1.1; 2.1.2; 2.1.3 oraz 2.2.1. użyto słowa „wspieranie” (działań, inwestycji), które ma o wiele bardziej ogólny charakter niż słowo „podejmowanie” czy „realizacja” (działań, inwestycji). Należy zastanowić się nad specyfiką aktywności podejmowanych w wymienionych kierunkach i zdecydować się czy chcemy „wspierać” (w domyśle inne podmioty), czy też „podejmować”/„realizować” (w domyśle być podmiotem

inicjującym) działania, a następnie odpowiednio zmodyfikować (lub pozostawić obecną) treść wyżej wymienionych kierunków działań strategicznych

Cel strategiczny nr 3. **Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego**, powiązane z sześcioma celami operacyjnymi:

Cel operacyjny 3.1. Kształtowanie postaw obywatelskich.

Cel operacyjny 3.2. Wzrost społecznej integracji.

Cel operacyjny 3.3 Dосkonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy.

Cel operacyjny 3.4. Poprawa efektywności kształcenia.

Cel operacyjny 3.5. Regionalna polityka wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami.

Cel operacyjny 3.6. Kształtowanie postaw prozdrowotnych i prosportowych

Z kolei do wymienionych powyżej celów operacyjnych przyporządkowano 19 kierunków działań strategicznych.

Na wstępie należy zaznaczyć, że cele operacyjne są zbyt szczegółowe. Przykładowo można ze sobą połączyć cele operacyjne 3.1.; 3.2. oraz 3.6. Nowy cel operacyjny 3.1. mógłby brzmieć *Wzrost społecznej integracji oraz kształtowanie postaw obywatelskich i prozdrowotnych*.

Po scaleniu wyżej wymienionych celów operacyjnych można także dokonać ograniczenia liczby kierunków działań strategicznych. Sugeruje się, aby kierunek 3.1.1. brzmiał *Powstanie i rozwój wielodziałowego regionalnego budżetu obywatelskiego*. W obecnym brzmieniu kierunek ten jest niejednoznaczny – nie wiemy bowiem co kryje się pod sformułowaniem *Wielodziałowy regionalny budżet obywatelski*. Kierunki 3.1.2. i 3.1.3. można scalić w jeden kierunek *Wzmacnianie tożsamości mieszkańców regionu oraz podnoszenie ich kompetencji interkulturowych*. Popularyzację wiedzy o regionie można w treści kierunku pominąć, ponieważ jest to jedna z form, poprzez którą można wzmacniać tożsamość mieszkańców regionu. Ponadto należy rozważyć zasadność wyszczególnienia kierunku 3.2.4., można bowiem uznać, że *wspieranie działań na rzecz rozwijania sieci mieszkań chronionych i wspomaganych* jest elementem kierunku 3.2.1. *Rozwój infrastruktury służącej integracji społecznej i zawodowej*. Warto również rozważyć scalenie kierunków 3.6.2. oraz 3.6.3., wydaje się bowiem, że *działania na rzecz rozwoju edukacji kultury fizycznej* zawierają się w pojemniejszym kierunku 3.6.3. *Wspieranie działań na rzecz kształtowania postaw prozdrowotnych*.

Ponadto w celu operacyjnym 3.3. *Dосkonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy*, brakuje kierunku działań strategicznych, który odnosiłby się do obserwowanych istotnych zmian na regionalnym rynku pracy, a mianowicie napływu emigrantów, w szczególności narodowości ukraińskiej.

Dodatkowo w kierunkach działań strategicznych przypisanych do celu operacyjnego 3.4. *Poprawa efektywności kształcenia*, brakuje odniesienia do jakości i efektywności kształcenia na poziomie szkolnictwa wyższego.

Ponadto należy dokonać zmiany nazwy celu operacyjnego 3.5. *Regionalna polityka wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami*. Z obecnej nazwy nie wynika kierunek planowanej interwencji. Proponuje się przyjęcie zapisu *Rozwój regionalnej polityki wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami*. Sugeruje się także, aby kierunek działań strategicznych 3.5.1. przybrał brzmienie *Rozwój systemu aktywizacji osób starszych*, tak aby pełniej odpowiadał procesom demograficznym zachodzącym w regionie, a mianowicie postępującemu procesowi starzenia się społeczeństwa.

Do celu strategicznego nr 4. **Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego**, przypisano sześć celów operacyjnych:

Cel operacyjny 4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska.

Cel operacyjny 4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska.

Cel operacyjny 4.3 Ochrona przed klęskami żywiołowymi.

Cel operacyjny 4.4. Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego.

Cel operacyjny 4.5. Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego.

Cel operacyjny 4.6. Rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym

Do wymienionych powyżej celów operacyjnych przyporządkowano 22 kierunki działań strategicznych.

Ogólnie można stwierdzić, że cele operacyjne są spójne z celem strategicznym. Jednak szczegółowa analiza treści celów operacyjnych i kierunków działań strategicznych pozwala stwierdzić, że doszło do ich nadmiernego rozdrobnienia. Sugeruje się zatem podjęcie działań konsolidacyjnych.

Przykładowo sugeruje się modyfikację celu operacyjnego 4.1. *Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska* na *Poprawa stanu środowiska*. W obecnym brzmieniu cel określa, że poprawi się stan wszystkich komponentów środowiska, czyli: budowy geologicznej, rzeźby powierzchni terenu (morfologia), klimatu, stosunków wodnych, gleb, szaty roślinnej, świata zwierzęcego, a na terenach przekształconych przez człowieka poprawie ulegnie użytkowanie ziemi. Wydaje się, że w obecnym brzmieniu cel operacyjny 4.1. będzie trudny do zrealizowania. Następnie należy rozważyć zmianę celu operacyjnego 4.4. na kierunek działań strategicznych 4.1.4., wydaje się bowiem, że *wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego* dobrze wpisuje się w sugerowany nowy cel operacyjny 4.1. *Poprawa stanu środowiska*.

Należy rozważyć scalenie celów operacyjnych 4.2. i 4.5. w nowy cel *Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska oraz ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego*

Ponadto sugeruje się scalenie kierunków działań strategicznych 4.2.1., 4.2.2., 4.2.5. oraz 4.2.6. w jeden kierunek *Prowadzenie racjonalnej gospodarki zasobami glebowymi, leśnymi, wód powierzchniowych, podziemnych, termalnych i leczniczych oraz złożami kopalin*.

Natomiast do celu strategicznego nr 5. **Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu**, przypisano trzy cele operacyjne:

Cel operacyjny 5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej.

Cel operacyjny 5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych.

Cel operacyjny 5.3 Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej.

Do tych trzech celów operacyjnych przyporządkowano 15 kierunków działań strategicznych.

Analiza treści celów operacyjnych pozwala stwierdzić, że są one spójne z celem strategicznym.

Warto jednak podkreślić, że najbardziej rozbudowany jest cel operacyjny 5.1. do którego przyporządkowano aż 11 kierunków działań strategicznych. Należy zatem rozważyć scalenie niektórych kierunków. Przykładowo sugeruje się połączenie kierunku 5.1.2. z kierunkiem 5.1.7.

w nowy kierunek 5.1.2. *Budowa obwodnic miejscowości oraz budowa i modernizacja przepraw mostowych w regionie.*

Ponadto należy rozważyć scalenie ze sobą kierunku działań strategicznych 5.1.8. *Rozwój zintegrowanych subregionalnych systemów transportu zbiorowego* oraz kierunku 5.1.3. *Rozwój i budowa systemów kolei aglomeracyjnej w obrębie miast o znaczeniu regionalnym i subregionalnym, będących generatorami ruchu aglomeracyjnego*, wydaje się bowiem, że kierunek 5.1.8. jest pojemniejszy i zawiera w sobie kierunek 5.1.3..

Następnie warto rozważyć scalenie kierunku 5.1.5. z kierunkiem 5.1.8 w nowy kierunek 5.1.3. *Rozwój zintegrowanych subregionalnych systemów transportu zbiorowego oraz modernizacja taboru na potrzeby regionalnych systemów transportu zbiorowego.* Tym samym zamiast osobnych kierunków 5.1.3., 5.1.5. oraz 5.1.8. powstanie nowy kierunek 5.1.3. w brzmieniu zaproponowanym powyżej.

Podsumowując analizę spójności powiązań między wizją, misją, celami strategicznymi, celami operacyjnymi oraz kierunkami działań można stwierdzić, że spójność ta została zachowana.

W projekcie SRWD 2030 widzimy logikę przejścia od wizji, która obrazuje pożądany stan docelowy województwa w perspektywie kilkunastu lat, poprzez misję, która w syntetyczny sposób określa docelowy kierunek rozwoju i precyzuje nadrzędną wartość, aż do celów strategicznych, operacyjnych i kierunków działań strategicznych, które stanowią rozwinięcie i uszczegółowienie zapisów wizji i misji.

Należy jednak zwrócić uwagę na kilka kluczowych kwestii problematycznych:

1. Po pierwsze, przedstawione w projekcie SRWD 2030 wizja i misja są zdefiniowane na wysokim poziomie ogólności – w formie pojedynczych zdań, wyłącznie hasłowo. Nie jest to błędne podejście wówczas, gdy możemy z treści dokumentu dowiedzieć się, jakie przesłanki stały za przyjęciem takiej treści wizji i misji oraz jaki jest ich głębszy sens. Niestety w projekcie SRWD 2030 zdecydowanie brakuje przywołania argumentów za przyjęciem takiej a nie innej treści wizji i misji. Ponadto brakuje szczegółowego opisu wyjaśniającego, co kryje się pod hasłowo przyjętymi wizją i misją. Do tego należy dodać, że brakuje uzasadnień dla przyjęcia takich a nie innych pięciu celów strategicznych. Czytelnik może jedynie domniemywać, jakie przesłanki stały za doborem tych celów. Rekomenduje się uzupełnienie opisu uzasadniającego przyjęcie treści wizji i misji. W tym celu możliwe jest wykorzystanie treści scenariuszy rozwoju w odniesieniu do poszczególnych segmentów kapitału terytorialnego. Opis ten powinien bazować na największym prawdopodobieństwie wystąpienia danego zjawiska oraz uwzględniać pozytywne zmiany jakie przyniesie interwencja strategiczna.
2. Po drugie system celów operacyjnych i kierunków działań strategicznych jest nazbyt rozbudowany. W sumie, w analizowanym dokumencie, odnajdziemy 22 cele operacyjne oraz 91 przyporządkowanych do nich kierunków działań strategicznych. Wydaje się, że takie podejście powoduje nadmierne rozdrobnienie w szczególności kierunków działań strategicznych. Rekomenduje się ograniczenie liczby celów operacyjnych oraz kierunków działań strategicznych.
3. Po trzecie, można mieć zastrzeżenia odnośnie nazewnictwa wybranych celów operacyjnych oraz kierunków działań strategicznych. Rekomenduje się wprowadzenie stosownych korekt, o których wspomniano powyżej.

TABELA 12. CELE STRATEGICZNE, CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ STRATEGICZNYCH SRWD 2030 – STAN OBECNY

CEL STRATEGICZNY	CEL OPERACYJNY	KIERUNKI DZIAŁAŃ STRATEGICZNYCH
1. EFEKTYWNE WYKORZYSTANIE GOSPODARCZEGO POTENCJAŁU REGIONU	1.1. Wsparcie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów	1.1.1. Wsparcie obszarów o trudnych warunkach rozwojowych, zagrożonych wystąpieniem strukturalnego bezrobocia oraz o niskim PKB
		1.1.2. Wzmocnienie gospodarcze ośrodków regionalnych i subregionalnych.
		1.1.3. Wzmocnienie roli MŚP, w tym firm rzemieślniczych i rodzinnych w aktywizacji gospodarczej subregionów.
		1.1.4. Różnicowanie monokulturowości regionalnych i subregionalnych ośrodków gospodarczych.
		1.1.5. Rozwój lokalnych rynków żywności i wzrost konkurencyjności sektora rolno – spożywczego m.in. w oparciu o żywność wysokiej jakości.
		1.1.6. Promowanie regionu jako atrakcyjnego miejsca dla turystyki i wypoczynku.
	1.2. Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki	1.2.1. Promocja gospodarcza, wspieranie przedsiębiorczości i rozwój usług otoczenia biznesu.
		1.2.2. Rozwój sieci powiązań gospodarczych, w tym inicjatyw klastrowych.
		1.2.3. Wsparcie internacjonalizacji przedsiębiorstw.
		1.2.4. Wzmocnienie marki produktów regionalnych.
		1.2.5. Wzmocnienie wrocławskiego ośrodka naukowego.
	1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu	1.3.1. Rozwój specjalizacji regionalnych i subregionalnych, w tym inteligentnych specjalizacji.
		1.3.2. Wsparcie dla inteligentnej reindustrializacji – cyfryzacji i zaawansowanej automatyzacji procesów technologicznych i zarządczych w przedsiębiorstwach.
		1.3.3. Stymulowanie współpracy biznesu i nauki.
		1.3.4. Rozwój usług proinnowacyjnych oraz kreowanie i wspieranie regionalnych ośrodków innowacyjności.
		1.3.5. Wzmacnianie regionalnego systemu wsparcia finansowego dla przedsięwzięć innowacyjnych.
		1.3.6. Tworzenie warunków do współpracy badawczo - rozwojowej o zasięgu międzynarodowym.
	1.4. Wsparcie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich	1.4.1. Zrównoważony rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych.
		1.4.2. Rewitalizacja zdegradowanych obszarów wiejskich.
		1.4.3. Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich.
		1.4.4. Wsparcie działań na rzecz rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i najcenniejszych obiektów architektury.
		1.4.5. Programowanie i realizacja prac urządzeniowo-rolnych, działania na rzecz scalania gruntów rolnych oraz melioracji.
		2.1.1. Wsparcie działań zwiększających dostępność do źródeł wody oraz infrastruktury odprowadzania i oczyszczania ścieków.
2. POPRAWA JAKOŚCI I DOSTĘPNOŚCI USŁUG PUBLICZNYCH	2.1. Poprawa stanu regionalnej infrastruktury technicznej	2.1.2. Wsparcie i rozwój sieciowych systemów energetycznych oraz eliminowanie zagrożeń powodowanych przez ekstremalne zjawiska atmosferyczne
	2.2. Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury społecznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych	2.1.3. Wsparcie działań w zakresie efektywnej gospodarki odpadami.
		2.2.1. Wsparcie inwestycji w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną.
		2.2.2. Zapewnienie opieki dziennej oraz edukacji dzieciom poprzez wsparcie budowy/ rozbudowy żłobków i przedszkoli.
		2.2.3. Rozwój i dostosowanie infrastruktury społecznej do uwarunkowań społeczno-demograficznych, w szczególności do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, słabszych i starszych.
	2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych	2.3.1. Podejmowanie działań w celu podniesienia poziomu bezpieczeństwa osobistego i publicznego.
		2.3.2. Podejmowanie działań służących poprawie sprawności obsługi społeczeństwa przez instytucje administracji publicznej, w tym e-usług publicznych.
		2.3.3. Podejmowanie działań dla poprawy dostępności i podniesienia jakości świadczeń zdrowotnych oraz na rzecz ograniczenia zachorowalności mieszkańców regionu.
		2.3.4. Podejmowanie działań na rzecz upowszechniania i poprawy dostępności do kultury.
		2.3.5. Zwiększenie dostępności do usług publicznych wyższego rzędu w ośrodkach ponadlokalnych.
		2.3.6. Podejmowanie działań służących poprawie jakości usług publicznego transportu zbiorowego.
		2.3.7. Współpraca jednostek samorządu terytorialnego dla efektywnej realizacji usług publicznych.

3. WZMOCNIENIE REGIONALNEGO KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO	3.1. Kształtowanie postaw obywatelskich	3.1.1. Wielodziedzinowy regionalny budżet obywatelski. 3.1.2. Popularyzacja wiedzy o regionie i wzmocnienie tożsamości jego mieszkańców. 3.1.3. Podnoszenie kompetencji interkulturowych.
	3.2. Wzrost społecznej integracji	3.2.1. Rozwój infrastruktury służącej integracji społecznej i zawodowej. 3.2.2. Wsparcie działań na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym. 3.2.3. Podejmowanie działań na rzecz zwiększenia udziału i roli kobiet na rynku pracy oraz w życiu publicznym. 3.2.4. Wsparcie działań na rzecz rozwijania sieci mieszkań chronionych i wspomaganych. 3.2.5. Wspieranie ekonomii społecznej.
	3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy	3.3.1. Kształtowanie i rozwój usług edukacyjnych i społecznych ukierunkowanych na wzmocnienie rynków pracy. 3.3.2. Wspieranie i pobudzanie aktywności zawodowej mieszkańców regionu.
	3.4. Poprawa efektywności kształcenia	3.4.1. Wsparcie innowacyjnych metod kształcenia dzieci i młodzieży. 3.4.2. Działania na rzecz podniesienia jakości oraz atrakcyjności szkolnictwa zawodowego. 3.4.3. Rozwój systemu wspierania uczniów z dysfunkcjami i z niepełno sprawnościami. 3.4.4. Wspieranie działań na rzecz rozwoju umiejętności i postaw kreatywnych i przedsiębiorczych ze szczególnym uwzględnieniem uczniów uzdolnionych.
	3.5. Regionalna polityka wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami	3.5.1. Wspieranie systemu aktywizacji osób starszych. 3.5.2. Realizowanie działań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami.
	3.6. Kształtowanie postaw prozdrowotnych i prosportowych	3.6.1. Wspieranie przedsięwzięć sportowych w regionie oraz promowanie upowszechniania kultury fizycznej. 3.6.2. Działania na rzecz rozwoju edukacji kultury fizycznej. 3.6.3. Wspieranie działań na rzecz kształtowania postaw prozdrowotnych.
4. ODPWIEDZIALNE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW I OCHRONA WALORÓW ŚRODOWISKA NATURALNEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska	4.1.1. Działania w zakresie zwalczania źródeł niskiej emisji, szczególnie w uzdrowiskach. 4.1.2. Wspieranie edukacji ekologicznej w oparciu o zasoby lokalne (infrastrukturalne, przyrodnicze i kulturowe). 4.1.3. Rekultywacja i zagospodarowanie terenów poprzemysłowych i wydobywczych.
	4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska	4.2.1. Zachowanie i racjonalne wykorzystanie zasobów glebowych i leśnych. 4.2.2. Wspieranie racjonalnej gospodarki zasobami wód termalnych i leczniczych w regionie. 4.2.3. Prowadzenie działań na rzecz efektywnej ochrony wartości krajobrazu. 4.2.4. Wzmocnienie potencjału uzdrowiskowego i turystycznego. 4.2.5. Wspieranie działań na rzecz racjonalnej gospodarki zasobami wód powierzchniowych i podziemnych, w tym zapewnienia odpowiedniej jakości wód. 4.2.6. Prowadzenie działań na rzecz racjonalnego wykorzystania i ochrony złóż kopalin.
	4.3. Ochrona przed klęskami żywiołowymi	4.3.1. Wspieranie rozwoju systemu małej retencji wodnej w regionie (poprawa stanu technicznego i skuteczności zbiorników małej retencji). 4.3.2. Realizacja działań służących minimalizacji zagrożeń wynikających z ekstremalnych zjawisk atmosferycznych i awarii przemysłowych. 4.3.3. Właściwe zagospodarowanie przestrzenne terenów zagrożonych zjawiskami przyrodniczymi, w tym powodzią i suszami. 4.3.4. Doskonalenie metod szkolenia służb i innych podmiotów ratowniczych oraz poprawa ich wyposażenia w sprzęt ratowniczy.
	4.4. Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego	4.4.1. Wsparcie rozwoju energetyki konwencjonalnej i rozproszonej. 4.4.2. Stymulowanie prac badawczych i wdrożeniowych związanych z produkcją energii ze źródeł odnawialnych. 4.4.3. Podejmowanie działań na rzecz oszczędności zużycia energii oraz poprawy efektywności jej wykorzystania.
	4.5. Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego	4.5.1. Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie. 4.5.2. Wspieranie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji.
	4.6. Rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym	4.6.1. Wsparcie przedsięwzięć na rzecz zmniejszenia zużycia surowców oraz ograniczenia wytwarzania odpadów w procesach produkcyjnych. 4.6.2. Wsparcie projektów wykorzystujących rynek surowców wtórnych i „re-manufacturing”. 4.6.3. Rozwój modeli biznesowych wspierających rozbudowane systemy serwisowania i napraw produktów. 4.6.4. Edukacja społeczna na rzecz gospodarki o obiegu zamkniętym (kampanie społeczne, kampanie świadomościowe).

5. WZMOCNIENIE PRZESTRZENNEJ SPÓJNOŚCI REGIONU	5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej	5.1.1. Modernizacja dróg i linii kolejowych na terenie województwa, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki transportu ciężkiego.
		5.1.2. Budowa obwodnic miejscowości.
		5.1.3. Rozwój i budowa systemów kolei aglomeracyjnej w obrębie miast o znaczeniu regionalnym i subregionalnym, będących generatorami ruchu aglomeracyjnego.
		5.1.4. Rozwój transportu powietrznego.
		5.1.5. Modernizacja taboru na potrzeby regionalnego systemu transportu zbiorowego.
		5.1.6. Rozwój systemu regionalnego transportu towarowego, w tym budowa intermodalnych węzłów logistycznych i przeładunkowych.
		5.1.7. Budowa i modernizacja przepraw mostowych w regionie.
		5.1.8. Rozwój zintegrowanych subregionalnych systemów transportu zbiorowego.
		5.1.9. Wsparcie działań na rzecz zwiększenia efektywności transportu w ujęciu proekologicznym (elektromobilność).
		5.1.10. Wykorzystanie dróg wodnych, w szczególności Odry do żeglugi turystycznej i pasażerskiej oraz transportu wodnego.
		5.1.11. Rozwój sieci dróg rowerowych.
	5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych	5.2.1. Rozbudowa Dolnośląskiej Sieci Szkieletowej w zakresie dostępności internetu w każdym gospodarstwie domowym.
		5.2.2. Rozwój Dolnośląskiej Infrastruktury Informacji Przestrzennej w zakresie zwiększenia dostępności do zasobów informacyjnych o regionie.
	5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej	5.3.1. Rozwój współpracy międzyregionalnej.
		5.3.2. Rozwój współpracy transgranicznej.

Źródło: Projekt SRWD 2030, s 35-39.

TABELA 13. CELE STRATEGICZNE, CELE OPERACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ STRATEGICZNYCH SRWD 2030 – REKOMENDOWANE ZMIANY

CEL STRATEGICZNY	CEL OPERACYJNY	KIERUNKI DZIAŁAŃ STRATEGICZNYCH
1. EFEKTYWNE WYKORZYSTANIE GOSPODARCZEGO POTENCJAŁU REGIONU	1.1. Wspieranie rozwoju endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów oraz rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich	1.1.1. Wspieranie obszarów o trudnych warunkach rozwojowych, zagrożonych wystąpieniem strukturalnego bezrobocia oraz o niskim PKB.
		1.1.2. Wzmocnienie gospodarcze ośrodków regionalnych i subregionalnych.
		1.1.3. Wzmocnienie roli MŚP, w tym firm rzemieślniczych i rodzinnych w aktywizacji gospodarczej subregionów.
		1.1.4. Zrównoważony rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych.
		1.1.5. Rozwój lokalnych rynków żywności i wzrost konkurencyjności sektora rolno – spożywczego
		1.1.6. Rewitalizacja zdegradowanych obszarów wiejskich i miejskich, w tym rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i najcenniejszych obiektów architektury
	1.2. Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki	1.2.1. Promocja gospodarcza i turystyczna regionu
		1.2.2. Wspieranie przedsiębiorczości, rozwój usług otoczenia biznesu oraz rozwój sieci powiązań gospodarczych, w tym inicjatyw klastrowych.
		1.2.3. Wsparcie internacjonalizacji przedsiębiorstw.
		1.2.4. Wzmocnienie marki produktów regionalnych.
		1.2.5. Wzmocnienie wrocławskiego ośrodka naukowego.
	1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu	1.3.1. Rozwój specjalizacji regionalnych i subregionalnych, w tym inteligentnych specjalizacji.
		1.3.2. Wsparcie dla inteligentnej reindustrializacji – cyfryzacji i zaawansowanej automatyzacji procesów technologicznych i zarządczych w przedsiębiorstwach.
		1.3.3. Stymulowanie współpracy biznesu i nauki.
		1.3.4. Rozwój usług proinnowacyjnych oraz kreowanie i wspieranie regionalnych ośrodków innowacyjności.
		1.3.5. Wzmacnianie regionalnego systemu wsparcia finansowego dla przedsięwzięć innowacyjnych.
		1.3.6. Tworzenie warunków do współpracy badawczo - rozwojowej o zasięgu międzynarodowym.
2. POPRAWA JAKOŚCI I DOSTĘPNOŚCI USŁUG PUBLICZNYCH	2.1. Poprawa stanu regionalnej infrastruktury technicznej	2.1.1. Wspieranie działań zwiększających dostępność do źródeł wody oraz infrastruktury odprowadzania i oczyszczania ścieków.
		2.1.2. Rozwój sieciowych systemów energetycznych oraz eliminowanie zagrożeń powodowanych przez ekstremalne zjawiska atmosferyczne
		2.1.3. Wspieranie działań w zakresie efektywnej gospodarki odpadami.
	2.2. Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury społecznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych	2.2.1. Wspieranie inwestycji w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną.
		2.2.2. Zapewnienie opieki dziennej oraz edukacji dzieciom poprzez wsparcie budowy/ rozbudowy żłobków i przedszkoli.
		2.2.3. Rozwój i dostosowanie infrastruktury społecznej do uwarunkowań społeczno-demograficznych, w szczególności do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, słabszych i starszych.
	2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych	2.3.1. Podejmowanie działań w celu podniesienia poziomu bezpieczeństwa osobistego i publicznego.
		2.3.2. Podejmowanie działań służących poprawie sprawności obsługi społeczeństwa przez instytucje administracji publicznej, w tym e-usług publicznych.
		2.3.3. Podejmowanie działań dla poprawy dostępności i podniesienia jakości świadczeń zdrowotnych oraz na rzecz ograniczenia zachorowalności mieszkańców regionu.
		2.3.4. Podejmowanie działań na rzecz upowszechniania i poprawy dostępności do kultury.
		2.3.5. Zwiększenie dostępności do usług publicznych wyższego rzędu w ośrodkach ponadlokalnych.
		2.3.6. Podejmowanie działań służących poprawie jakości usług publicznego transportu zbiorowego.
		2.3.7. Współpraca jednostek samorządu terytorialnego dla efektywnej realizacji usług publicznych.

3. WZMOCNIENIE REGIONALNEGO KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO	3.1. Wzrost społecznej integracji oraz kształtowanie postaw obywatelskich i prozdrowotnych.	3.1.1. Powstanie i rozwój wielodziałowego regionalnego budżetu obywatelskiego.
		3.1.2. Wzmacnianie tożsamości mieszkańców regionu oraz podnoszenie ich kompetencji interkulturowych
		3.1.3. Rozwój infrastruktury służącej integracji społecznej i zawodowej.
		3.1.4. Wsparcie działań na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym.
		3.1.5. Podejmowanie działań na rzecz zwiększenia udziału i roli kobiet na rynku pracy oraz w życiu publicznym.
		3.1.6. Wsparcie ekonomii społecznej.
		3.1.7. Wsparcie przedsięwzięć sportowych w regionie, promowanie upowszechniania kultury fizycznej oraz wspieranie działań na rzecz kształtowania postaw prozdrowotnych
		3.1.8. Rozwój systemu aktywizacji osób starszych.
		3.1.9. Realizowanie działań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami
	3.2. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy	3.3.1. Kształtowanie i rozwój usług edukacyjnych i społecznych ukierunkowanych na wzmocnienie rynków pracy.
		3.3.2. Wsparcie i pobudzanie aktywności zawodowej mieszkańców regionu.
		3.3.3. Otwarcie regionalnego i lokalnych rynków pracy na zagranicznych pracowników
	3.3. Poprawa efektywności kształcenia	3.4.1. Wsparcie innowacyjnych metod kształcenia dzieci i młodzieży.
		3.4.2. Poprawa jakości i efektywności kształcenia na poziomie szkolnictwa wyższego.
		3.4.3. Działania na rzecz podniesienia jakości oraz atrakcyjności szkolnictwa zawodowego.
		3.4.4. Rozwój systemu wspierania uczniów z dysfunkcjami i z niepełno sprawnościami.
		3.4.5. Wsparcie działań na rzecz rozwoju umiejętności i postaw kreatywnych i przedsiębiorczych ze szczególnym uwzględnieniem uczniów uzdolnionych.
4. ODPOWIEDZIALNE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW I OCHRONA WALORÓW ŚRODOWISKA NATURALNEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	4.1. Poprawa stanu środowiska	4.1.1. Działania w zakresie zwalczania źródeł niskiej emisji, szczególnie w uzdrowiskach.
		4.1.2. Wsparcie edukacji ekologicznej w oparciu o zasoby lokalne (infrastrukturalne, przyrodnicze i kulturowe).
		4.1.3. Rekultywacja i zagospodarowanie terenów poprzemysłowych i powydobywczych.
		4.1.4. Wsparcie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego
	4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska oraz ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego	4.2.1. Prowadzenie racjonalnej gospodarki zasobami glebowymi, leśnymi, wód powierzchniowych, podziemnych, termalnych i leczniczych oraz złożami kopalin.
		4.2.2. Prowadzenie działań na rzecz efektywnej ochrony wartości krajobrazu.
		4.2.3. Wzmocnienie potencjału uzdrowiskowego i turystycznego.
		4.2.4. Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie.
		4.2.5. Wsparcie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji.
	4.3. Ochrona przed klęskami żywiołowymi	4.3.1. Wsparcie rozwoju systemu małej retencji wodnej w regionie (poprawa stanu technicznego i skuteczności zbiorników małej retencji).
		4.3.2. Realizacja działań służących minimalizacji zagrożeń wynikających z ekstremalnych zjawisk atmosferycznych i awarii przemysłowych.
		4.3.3. Właściwe zagospodarowanie przestrzenne terenów zagrożonych zjawiskami przyrodniczymi, w tym powodzią i suszami.
		4.3.4. Doskonalenie metod szkolenia służb i innych podmiotów ratowniczych oraz poprawa ich wyposażenia w sprzęt ratowniczy.
	4.4. Rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym	4.4.1. Wsparcie przedsięwzięć na rzecz zmniejszenia zużycia surowców oraz ograniczenia wytwarzania odpadów w procesach produkcyjnych.
		4.4.2. Wsparcie projektów wykorzystujących rynek surowców wtórnych i „re-manufacturing”.
		4.4.3. Rozwój modeli biznesowych wspierających rozbudowane systemy serwisowania i napraw produktów.
		4.4.4. Edukacja społeczna na rzecz gospodarki o obiegu zamkniętym (kampanie społeczne, kampanie świadomościowe).

5. WZMOCNIENIE PRZESTRZENNEJ SPÓJNOŚCI REGIONU	5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej	5.1.1. Modernizacja dróg i linii kolejowych na terenie województwa, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki transportu ciężkiego.
		5.1.2. Budowa obwodnic miejscowości oraz budowa i modernizacja przepraw mostowych w regionie.
		5.1.3. Rozwój zintegrowanych subregionalnych systemów transportu zbiorowego oraz modernizacja taboru na potrzeby regionalnych systemów transportu zbiorowego.
		5.1.4. Rozwój transportu powietrznego.
		5.1.5. Rozwój systemu regionalnego transportu towarowego, w tym budowa intermodalnych węzłów logistycznych i przeładunkowych.
		5.1.6. Wsparcie działań na rzecz zwiększenia efektywności transportu w ujęciu proekologicznym (elektromobilność).
		5.1.7. Wykorzystanie dróg wodnych, w szczególności Odry do żeglugi turystycznej i pasażerskiej oraz transportu wodnego.
		5.1.8. Rozwój sieci dróg rowerowych.
	5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych	5.2.1. Rozbudowa Dolnośląskiej Sieci Szkieletowej w zakresie dostępności internetu w każdym gospodarstwie domowym.
		5.2.2. Rozwój Dolnośląskiej Infrastruktury Informacji Przestrzennej w zakresie zwiększenia dostępności do zasobów informacyjnych o regionie.
	5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej	5.3.1. Rozwój współpracy międzyregionalnej.
		5.3.2. Rozwój współpracy transgranicznej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Projekt SRWD 2030, s 35-39.

PYTANIE EWALUACYJNE H:

Czy w ramach celów strategicznych istnieją istotne dla rozwoju województwa zagadnienia, które nie zostały ujęte w celach operacyjnych?

Odpowiadając na powyższe pytanie ewaluacyjne należy stwierdzić, że w celach operacyjnych ujęto wszystkie istotne dla rozwoju województwa dolnośląskiego zagadnienia, tym samym wypełniając ramy zarysowane przez cele strategiczne.

Należy jednak mieć na uwadze braki występujące w diagnozie, o których wspomniano wcześniej. Uzupełnienie braków oraz wykonanie rekomendowanej analizy SWOT/TOWS może ujawnić ważne dla rozwoju województwa zagadnienia, których w obecnej strukturze celów strategicznych i operacyjnych nie uwzględniono.

PYTANIE EWALUACYJNE I:

Czy w ramach celów operacyjnych istnieją istotne dla rozwoju województwa zagadnienia, które nie zostały ujęte w kierunkach działań?

Odpowiadając na powyższe pytanie ewaluacyjne należy stwierdzić, że w kierunkach działań strategicznych ujęto niemal wszystkie istotne dla rozwoju województwa dolnośląskiego zagadnienia, tym samym praktycznie wypełniono w całości ramy zarysowane przez cele operacyjne.

Należy jednak zauważyć, że do istotnych zagadnień, których nie uwzględniono w kierunkach działań strategicznych, możemy zaliczyć:

- W celu operacyjnym 3.3. *Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy*, brakuje kierunku, który odnosiłby się do obserwowanych istotnych zmian na regionalnym rynku pracy, a mianowicie napływu emigrantów, w szczególności narodowości ukraińskiej.
- W celu operacyjnym 2.3. *Rozwój i doskonalenie usług publicznych*, brakuje kierunku, który odnosiłby się bezpośrednio do problematyki dostosowywania oferty usług publicznych do potrzeb osób w wieku senioralnym oraz podnoszenia poziomu dostępności tych usług.

PYTANIE EWALUACYJNE J:

Czy treść projektu SRWD 2030 jest spójna, czytelna, poszczególne elementy są logicznie ze sobą powiązane, a zastosowany język jest poprawny terminologicznie i jednoznaczny?

Ocena w tej części Ewaluacji dokonana została na jej końcowym etapie, tj. z chwilą dokonania analizy i oceny szeregu aspektów i części dokumentu projektu SRWD 2030. W odniesieniu do projektu SRWD 2030 wyciągnięto następujące wnioski dot. spójności, czytelności, logiki oraz poprawności i jednoznaczności terminologicznej zapisów:

1. Użyty specjalistyczny język może utrudniać odbiór dokumentu. Sugeruje się uzupełnienie wybranych części dokumentu o definicje lub wyjaśnienia. Dotyczy to w szczególności sposobu kwestii opisanych w rozdziale dot. terytorialnego wymiaru polityki. Proponuje się uzupełnić tekst o definicję obszaru funkcjonalnego oraz wyjaśnić terminologię strategicznej interwencji.

2. Szczegółowość diagnozy oraz brak odniesienia się w tej części dokumentu do otoczenia zewnętrznego (szans i zagrożeń) utrudnia dokonanie oceny, jakie wyzwania rozwojowe są kluczowe

dla kreowania polityki rozwoju regionu. Sugeruje się uzupełnienie diagnozy o podsumowanie opisowe wraz pełną analizą SWOT oraz być może analizą SWOT/TOWS.

3. Brak jest uzasadnienia opisowego dla wyboru wizji i misji oraz poszczególnych celów strategicznych. Tym samym nie komunikuje się dostatecznie potencjalnym odbiorcom dokumentu na jakich założeniach oparto interwencję strategiczną.

4. System celów operacyjnych oraz kierunków działań strategicznych jest zbyt szczegółowy. Sugerowane jest dokonanie agregacji wybranych zapisów, w celu bardziej „przejrzystej komunikacji” polityki rozwoju.

5. Wytyczone obszary funkcjonalne w odniesieniu do obszarów problemowych (charakteryzujących się najgorszymi wskaźnikami rozwoju społecznego i gospodarczego) zostały zdefiniowane mało precyzyjne. „Obszary górskie” oraz „obszary peryferyjne” wykazują się zbyt dużym zróżnicowaniem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oraz potencjałów, na którym można zbudować pomysł na ich rozwój. Utrudnione będzie także zarządzanie interwencją skierowaną do tych obszarów oraz nastąpi rozproszenie wsparcia. Sugerowane jest ponowne dokonanie delimitacji obszarów problemowych w oparciu o koncentrację negatywnych zjawisk oraz w oparciu o potencjały rozwoju tych obszarów.

6. Rozdział poświęcony terytorialnemu wymiarowi polityki rozwoju po części powiela treści zaprezentowane w części diagnostycznej, rozwijając je o spojrzenie delimitacyjne na wybrane problemy i potencjały. Sugerowane jest scalenie informacji o charakterze diagnostycznym z tej części dokumentu z opisami w rozdziale poświęconym diagnozie. Rozdział powinien skupić się na prezentacji obszarów funkcjonalnych w kontekście wyboru celów i kierunków strategicznych, stanowić rozwinięcie części operacyjnej dokumentu.

7. Wybrane wskaźniki pomiaru nie mierzą we właściwy sposób rezultatów realizacji strategii. Proponuje się usunąć wybrane wskaźniki, ewentualnie uzupełnić o nowe.

8. W kwestii technicznej sugeruje się ujednolicenie podejścia przy stosowaniu stylów wykorzystywanych np. do tytułowania rozdziałów (przykładowe różnice: tytuł rozdziału 2 i tytuł rozdziału 3).

2.4. Ocena spójności zewnętrznej projektu SRWD 2030

PYTANIE EWALUACYJNE K:

Czy cele projektu SRWD 2030 wpisują się w cele strategii Europa 2020?

Europa 2020 - Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu

Strategia Europa 2020 należy do najważniejszych dokumentów programowych Unii Europejskiej w zakresie stymulowania rozwoju społeczno-zawodowego i wyznaczania zasadniczych kierunków rozwoju Wspólnoty Europejskiej w perspektywie 2020 roku.

Dokument uwzględnia stojące przed całą Europą wyzwania rozwojowe, do których zaliczyć należy m.in.: nasilające się zjawisko globalizacji, internacjonalizacji, starzenia się społeczeństwa oraz potrzebę racjonalnego wykorzystania zasobów i potencjałów rozwojowych.

Głównym celem Strategii Europa 2020 jest poprawa konkurencyjności Europy w wymiarze gospodarczym, społecznym i przestrzennym przy jednoczesnej poprawie standardów życia jej mieszkańców. Efektem jej realizacji ma być gospodarka oparta na wiedzy, niskoemisyjna, promująca przyjazne środowisku technologie, oszczędnie gospodarująca zasobami, kreująca nowe „zielone” miejsca pracy, a zarazem zachowująca dbałość o spójność społeczną.

Aby osiągnąć wymienione powyżej założenia strategia Europa 2020 wskazuje trzy wzajemnie powiązane ze sobą **priorytety**:

1. **Rozwój inteligentny** – rozumiany jako rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji. Rozwój inteligentny oznacza poprawę sytuacji w obszarze:
 - edukacji (podnoszenie kwalifikacji zawodowych, zachęcanie do podejmowania nauki na różnych poziomach),
 - badań naukowych i innowacji (tworzenie nowych produktów i usług zwiększających wzrost gospodarczy i zatrudnienie a także przyczynianie się do rozwiązywania problemów społecznych),
 - społeczeństwa cyfrowego (rozwój i powszechne wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych).
2. **Rozwój zrównoważony** – rozumiany jako wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej. Rozwój zrównoważony oznacza w szczególności:
 - budowanie bardziej konkurencyjnej gospodarki niskoemisyjnej, korzystającej z zasobów w sposób racjonalny i oszczędny,
 - ochronę środowiska naturalnego, ograniczenie emisji gazów cieplarnianych i zapobieganie utracie bioróżnorodności,
 - wykorzystanie pierwszoplanowej pozycji Europy do opracowania nowych, przyjaznych dla środowiska technologii i metod produkcji,
 - wprowadzenie efektywnych, inteligentnych sieci energetycznych,

- wykorzystanie sieci obejmujących całą Unię Europejską do zapewnienia dodatkowej przewagi rynkowej firmom europejskim (zwłaszcza małym przedsiębiorstwom produkcyjnym),
 - poprawienie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości, zwłaszcza w odniesieniu do MŚP,
 - pomaganie konsumentom w dokonywaniu świadomych wyborów.
3. **Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu** – rozumiany jako wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną. Realizacja tego priorytetu nastawiona jest głównie na:
- podniesienie stopy zatrudnienia w Europie, zwłaszcza dla kobiet, młodych ludzi i pracowników starszych wiekiem,
 - pomaganie młodym ludziom w przewidywaniu zmian i radzeniu sobie z nimi dzięki inwestycjom w podnoszenie kwalifikacji i szkolenia,
 - modernizację rynków pracy i systemów pomocy społecznej,
 - zagwarantowanie, że cała UE odniesie korzyści z wzrostu.

Realizacja wymienionych powyżej priorytetów ma doprowadzić do osiągnięcia w 2020 roku **5 celów rozwojowych**, do których należą:

Cel 1. Osiągnięcie wskaźnika zatrudnienia na poziomie 75% wśród kobiet i mężczyzn w wieku 20–64 lat, w tym poprzez zwiększenie zatrudnienia młodzieży, osób starszych i pracowników nisko wykwalifikowanych oraz skuteczniejszą integrację legalnych imigrantów.

Cel 2. Poprawa warunków prowadzenia działalności badawczo-rozwojowej, w szczególności z myślą o tym, aby łączny poziom inwestycji publicznych i prywatnych w tym sektorze osiągnął 3% PKB Unii Europejskiej.

Cel 3. Zmniejszenie emisji dwutlenku węgla o co najmniej 20%, w porównaniu z poziomami z 1990 roku. Ponadto należy zwiększyć do 20% udział energii ze źródeł odnawialnych w całkowitym zużyciu energii oraz zwiększyć efektywność wykorzystania energii o 20%.

Cel 4. Podniesienie poziomu wykształcenia przede wszystkim poprzez ograniczenie wskaźnika przerywania nauki do 10% oraz poprzez zwiększenie do co najmniej 40% odsetka osób w wieku 30–34 lat posiadających wyższe wykształcenie.

Cel 5. Ograniczenie ubóstwa, zwłaszcza poprzez ograniczanie liczby Europejczyków żyjących poniżej krajowej granicy ubóstwa o 25%, co oznacza wydobycie z ubóstwa ponad 20 mln osób.

TABELA 14. CELE ROZWOJOWE STRATEGII EUROPA 2020

Cele rozwojowe	Wskaźnik	Wartość wskaźnika w 2020 roku
1. W obszarze zatrudnienia.	Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64 lata.	Wskaźnik zatrudnienia na poziomie 75%.
2. W obszarze badań i rozwoju.	Nakłady na B+R (w % PKB).	Nakłady na B+R na poziomie 3% PKB UE
3. W obszarze zmian klimatu	Emisja dwutlenku węgla (1990 r. = 100).	Zmniejszenie emisji dwutlenku węgla o 20% w porównaniu z 1990 r.

Cele rozwojowe	Wskaźnik	Wartość wskaźnika w 2020 roku
i zrównoważonego wykorzystania energii.	Udział energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto.	Zwiększenie do 20% udziału energii ze źródeł odnawialnych w ogólnym zużyciu energii
	Zużycie energii pierwotnej.	Zwiększenie efektywności wykorzystania energii o 20%.
4. W obszarze edukacji.	Odsetek osób zbyt wcześnie kończących naukę.	Nie więcej niż 10%.
	Odsetek osób w wieku 30–34 lat z wykształceniem wyższym.	Co najmniej 40%.
5. W obszarze walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym.	Liczba osób żyjących poniżej krajowej granicy ubóstwa	Zmniejszenie liczby osób żyjących poniżej krajowej granicy ubóstwa o co najmniej 20 mln.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Europa 2020 - Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu

Instrumentami w zakresie realizacji przyjętych celów strategii Europa 2020, są opracowywane przez państwa członkowskie **Krajowe Programy Reform** oraz przygotowane przez Komisję Europejską **projekty przewodnie**, realizowane na poziomie regionalnym, krajowym i unijnym.

Określone poniżej inicjatywy przewodnie wpisują się w 3 priorytety określone w strategii Europa 2020:

1. Rozwój inteligentny:

- *Unia innowacji* – celem projektu jest wykorzystywanie działalności badawczo-rozwojowej i innowacyjnej do rozwiązywania takich problemów jak zmiany klimatu, efektywność energetyczna i pod względem zasobów, zdrowie oraz zmiany demograficzne.
- *Młodzież w drodze* – celem projektu jest poprawa wyników i podniesienie atrakcyjności europejskiego szkolnictwa wyższego na arenie międzynarodowej oraz podniesienie jakości wszystkich poziomów kształcenia i szkolenia w UE, łącząc doskonałość z ideą sprawiedliwości, poprzez wspieranie mobilności studentów i stażystów oraz poprawę sytuacji młodzieży na rynku pracy.
- *Europejska agenda cyfrowa* – celem projektu jest osiągnięcie trwałych korzyści ekonomicznych i społecznych z jednolitego rynku cyfrowego płynących z szybkiego i bardzo szybkiego Internetu i aplikacji interoperacyjnych; w praktyce oznacza to szerokopasmowy dostęp do Internetu dla wszystkich do roku 2013, dostęp do łączy o dużo większej prędkości transmisji danych (30 Mb/s i więcej) dla wszystkich do roku 2020 oraz dostęp do łączy o prędkości powyżej 100 Mb/s dla co najmniej 50% europejskich gospodarstw domowych.

2. Rozwój zrównoważony:

- *Europa efektywnie korzystająca z zasobów* – celem projektu jest wsparcie zmiany w kierunku niskoemisyjnego i efektywniej korzystającego z zasobów społeczeństwa, które racjonalnie korzysta ze wszystkich swoich zasobów. Ponadto należy dążyć do

uniezależnienia wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów i energii, do ograniczenia emisji CO₂, zwiększenia konkurencyjności oraz działań na rzecz większego bezpieczeństwa energetycznego.

- *Polityka przemysłowa w erze globalizacji* – celem projektu jest opracowanie ram prawnych nowoczesnej polityki przemysłowej mających na celu wsparcie przedsiębiorczości, oferujących wskazówki i pomoc w sprostaniu nowym wyzwaniom, wsparcie konkurencyjności europejskiego przemysłu podstawowego, sektora wytwórczego i sektora usług oraz pomoc w wykorzystaniu możliwości, jakie niesie ze sobą globalizacja i gospodarka przyjazna środowisku.

3. Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu:

- *Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia* – celem projektu jest stworzenie warunków do unowocześnienia rynków pracy w związku z rosnącym poziomem bezrobocia oraz zapewnienie trwałości obowiązujących w UE modeli społecznych. Oznacza to wzmocnienie pozycji obywateli poprzez umożliwienie im zdobywania nowych umiejętności, tak aby obecni i przyszli pracownicy mogli przystosować się do nowych warunków i ewentualnej zmiany kariery, aby ograniczyć bezrobocie i podnieść wydajność siły roboczej.
- *Europejski program walki z ubóstwem* – celem projektu jest zapewnienie spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, m.in. poprzez zwiększenie świadomości i uznanie praw podstawowych osób ubogich i wykluczonych społecznie, dając im szansę godnego życia i aktywnego uczestniczenia w życiu społecznym.

Poniższa tabela zawiera porównanie nadrzędnych celów do osiągnięcia w ramach strategii Europa 2020 z celami SRWD 2030.

TABELA 15. ZGODNOŚĆ POMIĘDZY CELAMI STRATEGII EUROPA 2020 I CELAMI SRWD 2030

Europa 2020 – cele nadrzędne	SRWD 2030 – cele strategiczne i operacyjne
1. Osiągnięcie wskaźnika zatrudnienia na poziomie 75%.	Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu Cel operacyjny 1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów Cel strategiczny 3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego Cel operacyjny 3.2. Wzrost społecznej integracji Cel operacyjny 3.3 Dookonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy
2. Poprawa warunków prowadzenia działalności badawczo-rozwojowej, w tym przeznaczanie 3% PKB UE na inwestycje w B+R	Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu Cel operacyjny 1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu
3. (A) Zmniejszenie emisji dwutlenku węgla o 20% w porównaniu z 1990 r. 3. (B) Zwiększenie do 20% udziału energii ze źródeł odnawialnych w ogólnym zużyciu energii 3. (C) Zwiększenie efektywności wykorzystania energii o 20%.	Cel strategiczny 4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego Cel operacyjny 4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska Cel operacyjny 4.4. Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej
4. Podniesienie poziomu wykształcenia, zwłaszcza poprzez zmniejszenie odsetka osób przedwcześnie kończących naukę do poniżej 10% oraz zwiększenie do co najmniej 40% odsetka osób w wieku 30–34 lat mających wykształcenie wyższe.	Cel strategiczny 3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego Cel operacyjny 3.4. Poprawa efektywności kształcenia

Europa 2020 – cele nadrzędne	SRWD 2030 – cele strategiczne i operacyjne
5. Wspieranie włączenia społecznego, zwłaszcza poprzez ograniczanie ubóstwa, mając na celu zmniejszenie liczby osób żyjących poniżej krajowej granicy ubóstwa o co najmniej 20 mln	Cel strategiczny 3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego Cel operacyjny 3.2. Wzrost społecznej integracji Cel operacyjny 3.5. Regionalna polityka wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych

Źródło: opracowanie własne

Analiza zawartości powyższej tabeli pozwala stwierdzić, że cele strategiczne nr 1, 3, 4 i 5 projektu SRWD 2030 wpisują się w cele strategii Europa 2020. Szczegółowa analiza celów operacyjnych ujętych w SRWD 2030 uprawnia do sformułowania wniosku, że 50% tych celów ma powiązanie z celami strategii Europa 2020

PYTANIE EWALUACYJNE L:

Czy cele projektu SRWD 2030 są spójne ze wszystkimi najważniejszymi politykami i strategiami na poziomie krajowym (w szczególności z KSRR i SOR), a w przypadku dokumentów aktualizowanych – czy są spójne z obowiązującą wersją projektu dokumentu lub założeniami kierunkowymi w zakresie aktualizacji?

Odpowiadając na powyższe pytanie ewaluacyjne dokonano analizy spójności celów projektu SRWD 2030 z celami następujących dokumentów:

- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony - miasta - obszary wiejskie (KSRR)
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR)
- Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020 (SRPZ)
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego 2030 – projekt (PZPWD)

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony - miasta - obszary wiejskie (KSRR)

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020 określa cele i sposób działania podmiotów publicznych, a w szczególności rządu i samorządów województw, dla osiągnięcia strategicznych celów rozwoju kraju. Dokument wyznacza cele polityki rozwoju regionalnego, w tym wobec obszarów wiejskich i miejskich, oraz definiuje ich relacje w odniesieniu do innych polityk publicznych o wyraźnym terytorialnym ukierunkowaniu.

Celem strategicznym polityki regionalnej, określonym w KSRR, jest **efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągania celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym**.

Do tak zdefiniowanego celu strategicznego przypisano trzy **cele szczegółowe** obowiązujące do 2020 roku:

1. Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów („konkurencyjność”).

2. Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie procesom marginalizacji na obszarach problemowych („spójność”).
3. Tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie („sprawność”).

Układ celów KSRR odzwierciedla podstawowe obszary oddziaływania KSRR do 2020 roku i tworzy **triadę: konkurencyjność – spójność – sprawność.**

Dla pełniejszego wykorzystania przewag **konkurencyjnych** oraz zmaksymalizowania efektywności interwencji w ramach KSRR kierunki działań polityki regionalnej będą adresowane do tych obszarów strategicznej interwencji polityki regionalnej, które dają największe szanse poprawy konkurencyjności kraju w skali międzynarodowej tj. w pierwszej kolejności do najważniejszych obszarów miejskich. Obok wspierania procesu konkurencyjności w skali międzynarodowej KSRR wspomaga rozprzestrzenianie procesów rozwojowych z najszybciej rozwijających się ośrodków do słabiej rozwijających się i pozostałych obszarów kraju oraz budowanie na tych terenach potencjału absorpcyjnego, który warunkuje powodzenie działań na rzecz rozprzestrzeniania procesów rozwojowych. KSRR wspiera zatem budowanie przewag konkurencyjnych również na tych terenach, które wcześniej w niewielkim stopniu uczestniczyły w procesach rozwojowych.

W ramach wsparcia **spójności** KSRR zakłada skierowanie dodatkowego wsparcia na przeciwdziałanie marginalizacji najslabiej rozwijających się obszarów, które same nie są w stanie przezwyciężyć zapóźnień rozwojowych. W związku z silną koncentracją na tych obszarach problemów stwarzających bariery rozwojowe, działania podejmowane w ramach KSRR zapewnią tam zmniejszanie dysproporcji w dostępie do dóbr i usług publicznych oraz procesy restrukturyzacji, warunkujące uruchomienie i wykorzystanie wewnętrznych zasobów i uruchomienie lub wspomaganie istniejących procesów rozwojowych.

Dzięki realizacji celu trzeciego zapewni się **sprawność** i przeprowadzony zostanie proces modernizacji systemu zarządzania polityką rozwoju w Polsce, w kierunku usprawnienia koordynacji działań rozwojowych, zwiększenia współpracy między różnymi poziomami władz publicznych, a także zwiększenia aktywności społecznej w sferze polityki regionalnej. Szereg zaproponowanych działań w zakresie zarządzania w rezultacie zwiększy efektywność inwestycji publicznych i ułatwi synergii działań rozwojowych prowadzonych na określonym terytorium.

Poniższa tabela zawiera porównanie celów szczegółowych do osiągnięcia w ramach Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020 z celami SRWD 2030.

TABELA 16. ZGODNOŚĆ POMIĘDZY CELAMI KRAJOWEJ STRATEGII ROZWOJU REGIONALNEGO 2010-2020 I CELAMI SRWD 2030

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020 - cele szczegółowe	SRWD 2030 – cele strategiczne i operacyjne
Cel szczegółowy 1. Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów („konkurencyjność”).	Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu Cel operacyjny 1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów Cel operacyjny 1.2. Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki Cel operacyjny 1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu Cel operacyjny 1.4. Wzmacnianie innowacyjności regionu Cel strategiczny 2. Poprawa jakości i dostępności usług publicznych Cel operacyjny 2.1. Poprawa stanu regionalnej infrastruktury technicznej Cel operacyjny 2.2. Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury społecznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych Cel operacyjny 2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych Cel strategiczny 3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020 - cele szczegółowe	SRWD 2030 – cele strategiczne i operacyjne
	Cel operacyjny 3.1. Kształtowanie postaw obywatelskich Cel operacyjny 3.2. Wzrost społecznej integracji Cel operacyjny 3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy Cel operacyjny 3.4. Poprawa efektywności kształcenia Cel strategiczny 4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego Cel operacyjny 4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska Cel operacyjny 4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska Cel operacyjny 4.3. Ochrona przed klęskami żywiołowymi Cel operacyjny 4.4. Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego Cel operacyjny 4.5. Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej Cel operacyjny 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej
Cel szczegółowy 2. Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych („spójność”).	Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu Cel operacyjny 1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów Cel operacyjny 1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich Cel strategiczny 2. Poprawa jakości i dostępności usług publicznych Cel operacyjny 2.1. Poprawa stanu regionalnej infrastruktury technicznej Cel operacyjny 2.2. Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury społecznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych Cel operacyjny 2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych Cel strategiczny 3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego Cel operacyjny 3.2. Wzrost społecznej integracji Cel operacyjny 3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy Cel operacyjny 3.4. Poprawa efektywności kształcenia Cel operacyjny 3.5. Regionalna polityka wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami Cel strategiczny 4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego Cel operacyjny 4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska Cel operacyjny 4.5. Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej Cel operacyjny 5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych Cel operacyjny 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej
Cel szczegółowy 3. Tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie („sprawność”).	Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej

Źródło: opracowanie własne

Analiza zawartości powyższej tabeli pozwala stwierdzić, że wszystkie cele strategiczne projektu SRWD 2030 wpisują się w cele Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Szczegółowa analiza celów operacyjnych ujętych w SRWD 2030 uprawnia do sformułowania wniosku, że 20 spośród 22 celów operacyjnych (czyli 91%) ma powiązanie z celami Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR)

Rada Ministrów 14 lutego 2017 r. przyjęła Strategię na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) – w skrócie SOR. SOR **stanowi aktualizację średniookresowej strategii rozwoju kraju**, tj. Strategii Rozwoju Kraju 2020. Jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej.

W SOR zawarte są rekomendacje dla polityk publicznych. Strategia stanowi też podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych (strategii, polityk, programów).

W SOR zdefiniowano **cel główny**, którym jest **tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym**.

Do tak zdefiniowanego celu głównego przypisano trzy **cele szczegółowe**:

- Cel szczegółowy I – Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną
- Cel szczegółowy II – Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony
- Cel szczegółowy III – Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu

W ramach każdego z tych celów aktywność państwa skupi się na **wybranych obszarach** – filarach nowego modelu gospodarczego dla Polski (w każdym z obszarów zarysowano cel realizacji założonych działań):

- Cel szczegółowy I – Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną:
 - Obszar Reindustrializacja – cel: Wzrost zdolności polskiego przemysłu do sprostania globalnej konkurencji.
 - Obszar Rozwój innowacyjnych firm – cel: Zwiększenie innowacyjności polskich przedsiębiorstw na rynku krajowym i rynkach zagranicznych.
 - Obszar Małe i średnie przedsiębiorstwa – cel: Przemiany strukturalne sektora. Nowe formy działania i współpracy. Nowoczesne instrumenty wsparcia.
 - Obszar Kapitał dla rozwoju – cel: Trwałe zwiększenie stopy inwestycji i ich jakości w dłuższej perspektywie, przy większym wykorzystaniu środków krajowych.
 - Obszar Ekspansja zagraniczna – cel: Zwiększenie umiędzynarodowienia polskiej gospodarki. Zwiększenie eksportu towarów zaawansowanych technologicznie.
- Cel szczegółowy II – Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony:
 - Obszar Spójność społeczna – cel: Poprawa dostępności usług świadczonych w odpowiedzi na wyzwania demograficzne. Wzrost i poprawa wykorzystania potencjału kapitału ludzkiego na rynku pracy.
 - Obszar Rozwój zrównoważony terytorialnie – cel: Zrównoważony rozwój kraju wykorzystujący indywidualne potencjały endogeniczne poszczególnych terytoriów. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych w oparciu o specjalizację

gospodarcze i nowe nisze rynkowe. Podniesienie skuteczności i jakości wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie na wszystkich szczeblach zarządzania.

- Cel szczegółowy III – Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu:
 - Obszar Prawo w służbie obywatelom i gospodarce – cel: Uproszczenie prawa zapewniające lepsze warunki dla działalności gospodarczej i realizacji potrzeb obywateli.
 - Obszar Instytucje prorozwojowe i strategiczne zarządzanie rozwojem – cel: Inkluzywne i skuteczne instytucje publiczne – dostępne i otwarte dla obywateli oraz przedsiębiorców. Budowa zintegrowanego systemu planowania społeczno-gospodarczego i przestrzennego.
 - Obszar E-państwo – cel: Cyfrowe państwo usługowe.
 - Obszar Finanse publiczne – cel: Stabilne, efektywne i zrównoważone finanse publiczne.
 - Obszar Efektywność wykorzystania środków UE – cel: Wykorzystanie środków z budżetu Unii Europejskiej w sposób przekładający się na trwałe efekty rozwojowe.

Poniższa tabela zawiera porównanie celów szczegółowych do osiągnięcia w ramach Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) z celami SRWD 2030.

TABELA 17. ZGODNOŚĆ POMIĘDZY CELAMI STRATEGII NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 R.) I CELAMI SRWD 2030

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)	SRWD 2030 – cele strategiczne i operacyjne
Cel szczegółowy 1 Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną ○ Obszar Reindustrializacja Cel: Wzrost zdolności polskiego przemysłu do sprostania globalnej konkurencji ○ Obszar Rozwój innowacyjnych firm Cel: Zwiększenie innowacyjności polskich przedsiębiorstw na rynku krajowym i rynkach zagranicznych ○ Obszar Małe i średnie przedsiębiorstwa Cel: Przemiany strukturalne sektora. Nowe formy działania i współpracy. Nowoczesne instrumenty wsparcia ○ Obszar Kapitał dla rozwoju Cel: Trwałe zwiększenie stopy inwestycji i ich jakości w dłuższej perspektywie, przy większym wykorzystaniu środków krajowych ○ Obszar Ekspansja zagraniczna Cel: Zwiększenie umiędzynarodowienia polskiej gospodarki. Zwiększenie eksportu towarów zaawansowanych technologicznie	Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu Cel operacyjny 1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów Cel operacyjny 1.2. Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki Cel operacyjny 1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu Cel strategiczny 3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego Cel operacyjny 3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy Cel operacyjny 3.4. Poprawa efektywności kształcenia Cel strategiczny 4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego Cel operacyjny 4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska Cel operacyjny 4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska Cel operacyjny 4.4. Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego Cel operacyjny 4.6. Rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej Cel operacyjny 5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych Cel operacyjny 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej
Cel szczegółowy 2 Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony ○ Obszar Spójność społeczna Cel: Poprawa dostępności usług	Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu Cel operacyjny 1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów Cel operacyjny 1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)	SRWD 2030 – cele strategiczne i operacyjne
świadczonych w odpowiedzi na wyzwania demograficzne. Wzrost i poprawa wykorzystania potencjału kapitału ludzkiego na rynku pracy o Obszar Rozwój zrównoważony terytorialnie Cel: Zrównoważony rozwój kraju wykorzystujący indywidualne potencjały endogeniczne poszczególnych terytoriów. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych w oparciu o specjalizacje gospodarcze i nowe nisze rynkowe. Podniesienie skuteczności i jakości wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie na wszystkich szczeblach zarządzania.	Cel operacyjny 1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich Cel strategiczny 2. Poprawa jakości i dostępności usług publicznych Cel operacyjny 2.2. Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury społecznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych Cel operacyjny 2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych Cel strategiczny 3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego Cel operacyjny 3.1. Kształtowanie postaw obywatelskich Cel operacyjny 3.2. Wzrost społecznej integracji Cel operacyjny 3.5. Regionalna polityka wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami Cel operacyjny 3.6. Kształtowanie postaw prozdrowotnych i prospoportowych Cel strategiczny 4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego Cel operacyjny 4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska Cel operacyjny 4.4. Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej Cel operacyjny 5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych Cel operacyjny 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej
Cel szczegółowy III – Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu - o Obszar Prawo w służbie obywatelom i gospodarce Cel: Uproszczenie prawa zapewniające lepsze warunki dla działalności gospodarczej i realizacji potrzeb obywateli - o Obszar Instytucje prorozwojowe i strategiczne zarządzanie rozwojem Cel: Inkluzywne i skuteczne instytucje publiczne – dostępne i otwarte dla obywateli oraz przedsiębiorców. Budowa zintegrowanego systemu planowania społeczno-gospodarczego i przestrzennego - o Obszar E-państwo Cel: Cyfrowe państwo usługowe - o Obszar Finanse publiczne Cel: Stabilne, efektywne i zrównoważone finanse publiczne - o Obszar Efektywność wykorzystania środków UE Cel: Wykorzystanie środków z budżetu Unii Europejskiej w sposób przekładający się na trwałe efekty rozwojowe	Cel strategiczny 2. Poprawa jakości i dostępności usług publicznych Cel operacyjny 2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych

Źródło: opracowanie własne

Analiza zawartości powyższej tabeli pozwala stwierdzić, że wszystkie cele strategiczne projektu SRWD 2030 wpisują się w cele Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). Szczegółowa analiza celów operacyjnych ujętych w SRWD 2030 uprawnia

do sformułowania wniosku, że 17 spośród tych celów (czyli nieco ponad 77%) ma powiązanie z celami Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).

Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020 (SRPZ)

Prace związane z powstaniem Strategii Rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020 (SRPZ) zostały zainicjowane przez samorządy województw (dolnośląskiego, lubuskiego, opolskiego, wielkopolskiego i zachodniopomorskiego) na podstawie porozumienia zawartego w sierpniu 2010 r. w Szczecinie.

SRPZ koncentruje się na stworzeniu spójnej wizji rozwoju zachodniej części Polski. W dokumencie zwrócono szczególną uwagę na działania, które wymagają współpracy ponadregionalnej, realizowane na obszarze więcej niż jednego województwa. Analiza treści strategii pozwala stwierdzić, że postawiono na selektywność obszarów wsparcia tj. zdecydowano się przyjąć podejście polegające na skupieniu się na wybranych obszarach tematycznych, których występowanie na terenie Polski Zachodniej jest szczególnie silne.

W dokumencie określono wizję tego jak powinien wyglądać ten region Polski: **„Polska Zachodnia – region dorzecza Odry... współpracujący, kreatywny, atrakcyjny, mobilizujący, otwarty”**.

Za cel główny, do którego powinno się dążyć w perspektywie roku 2020, przyjęto „wzrost konkurencyjności Polski Zachodniej w wymiarze europejskim przez efektywne wykorzystanie potencjałów makroregionu”.

Do tak zdefiniowanego celu głównego przypisano trzy **cele szczegółowe**:

1. Integracja przestrzenna i funkcjonalna makroregionu.
2. Budowa oferty gospodarczej makroregionu.
3. Wzmacnianie potencjału naukowo-badawczego makroregionu.

W poniższej tabeli zaprezentowano analizę zgodności celów szczegółowych Strategii Rozwoju Polski Zachodniej 2020 z celami SRWD 2030.

TABELA 18. ZGODNOŚĆ POMIĘDZY CELAMI STRATEGII ROZWOJU POLSKI ZACHODNIEJ 2020 I CELAMI SRWD 2030

Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020	SRWD 2030 – cele strategiczne i operacyjne
Cel szczegółowy 1. Integracja przestrzenna i funkcjonalna makroregionu.	Cel strategiczny 4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego Cel operacyjny 4.4. Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej Cel operacyjny 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej
Cel szczegółowy 2. Budowa oferty gospodarczej makroregionu.	Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu Cel operacyjny 1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów Cel operacyjny 1.2. Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki Cel operacyjny 1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu Cel strategiczny 2. Poprawa jakości i dostępności usług publicznych Cel operacyjny 2.2. Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury społecznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych Cel operacyjny 2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych Cel strategiczny 3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego Cel operacyjny 3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy Cel strategiczny 4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego Cel operacyjny 4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska Cel operacyjny 4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska Cel operacyjny 4.5. Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej
Cel szczegółowy 3. Wzmocnienie potencjału naukowo-badawczego makroregionu.	Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu Cel operacyjny 1.2. Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki Cel operacyjny 1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu Cel strategiczny 3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego Cel operacyjny 3.4. Poprawa efektywności kształcenia Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych Cel operacyjny 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej

Źródło: opracowanie własne

Analiza zawartości powyższej tabeli pozwala stwierdzić, że wszystkie cele strategiczne projektu SRWD 2030 wpisują się w cele Strategii Rozwoju Polski Zachodniej 2020. Szczegółowa analiza celów operacyjnych ujętych w SRWD 2030 uprawnia do sformułowania wniosku, że 13 spośród tych celów (59%) ma powiązanie z celami Strategii Rozwoju Polski Zachodniej 2020.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego 2030 [PROJEKT]

Cele strategiczne rozwoju przestrzennego województwa dolnośląskiego powinny wynikać z przyjętych ustaleń Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 oraz zaleceń zawartych w krajowych i regionalnych dokumentach planowania strategicznego. W PZPWD przyjęto następujące cele strategiczne:

- 1) Zapewnienie warunków zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz dostępu do usług i rynku pracy dzięki hierarchicznej strukturze sieci osadniczej.
- 2) Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego.
- 3) Zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom przez struktury przestrzenne odporne na zmiany klimatu, zagrożenia naturalne i pochodzące z działalności człowieka.
- 4) Dobra dostępność transportowa i sprawne systemy infrastruktury transportowej.

Poniższa tabela zawiera porównanie celów strategicznych do osiągnięcia w ramach opracowywanego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego Perspektywa 2030 z celami SRWD 2030.

TABELA 19. ZGODNOŚĆ POMIĘDZY CELAMI PLANU ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO PERSPEKTYWA 2030 I CELAMI SRWD 2030

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego Perspektywa 2030	SRWD 2030 – cele strategiczne i operacyjne
Cel strategiczny 1 Zapewnienie warunków zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz dostępu do usług i rynku pracy dzięki hierarchicznej strukturze sieci osadniczej.	Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu Cel operacyjny 1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów Cel operacyjny 1.2. Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki Cel operacyjny 1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu Cel operacyjny 1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich Cel strategiczny 2. Poprawa jakości i dostępności usług publicznych Cel operacyjny 2.2. Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury społecznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych Cel operacyjny 2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych Cel strategiczny 3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego Cel operacyjny 3.2. Wzrost społecznej integracji Cel operacyjny 3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy Cel strategiczny 4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego Cel operacyjny 4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska Cel operacyjny 4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.1. Rozwój regionalnej sieci dróg publicznych i sieci kolejowej Cel operacyjny 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej.
Cel strategiczny 2 Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska	Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu Cel operacyjny 1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego Perspektywa 2030	SRWD 2030 – cele strategiczne i operacyjne
przyrodniczego i kulturowego.	miejskich i wiejskich Cel strategiczny 2. Poprawa jakości i dostępności usług publicznych Cel operacyjny 2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych Cel strategiczny 4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego Cel operacyjny 4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska Cel operacyjny 4.5. Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego
Cel strategiczny 3 Zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom przez struktury przestrzenne odporne na zmiany klimatu, zagrożenia naturalne i pochodzące z działalności człowieka.	Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu Cel operacyjny 1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich Cel strategiczny 2. Poprawa jakości i dostępności usług publicznych Cel operacyjny 2.1. Poprawa stanu regionalnej infrastruktury technicznej Cel strategiczny 4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego Cel operacyjny 4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska Cel operacyjny 4.3. Ochrona przed klęskami żywiołowymi Cel operacyjny 4.4. Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.1. Rozwój regionalnej sieci dróg publicznych i sieci kolejowej Cel operacyjny 5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych Cel operacyjny 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej
Cel strategiczny 4 Dobra dostępność transportowa i sprawne systemy infrastruktury transportowej.	Cel strategiczny 5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu Cel operacyjny 5.1. Rozwój regionalnej sieci dróg publicznych i sieci kolejowej Cel operacyjny 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej

Źródło: opracowanie własne

Analiza zawartości powyższej tabeli pozwala stwierdzić, że wszystkie cele strategiczne projektu SRWD 2030 wpisują się w cele Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego Perspektywa 2030. Szczegółowa analiza celów operacyjnych ujętych w SRWD 2030 uprawnia do sformułowania wniosku, że 17 spośród tych celów (nieco ponad 77%) ma powiązanie z celami Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego Perspektywa 2030.

2.5. Ocena systemu realizacji projektu SRWD 2030

PYTANIE EWALUACYJNE M:

Czy system realizacji jest trafny z punktu widzenia wizji, misji i celów strategicznych projektu SRWD 2030?

W Rozdziale VI SYSTEM WDRAŻANIA SRWD 2030 zaprezentowano system realizacji projektowanej strategii. W czterech punktach (6.1. Zasady wdrażania; 6.2. Programowanie rozwoju; 6.3. Instytucje wdrażające; 6.4. Kompetencje prawne Samorządu Województwa Dolnośląskiego) kompleksowo opisano poszczególne zasady oraz elementy składające się na system realizacji SRWD 2030.

Biorąc pod uwagę logikę powiązań występujących na poziomie wizji, misji i celów strategicznych, należy uznać, że zaproponowany system realizacji strategii jest trafny.

Na taką ocenę składa się po pierwsze fakt, że w systemie wdrażania właściwie wskazano zasady, na jakich opierać będzie się proces implementacji strategii. Do zasad tych zaliczono:

- **zasadę zrównoważonego rozwoju** – polegającą na prowadzeniu działań sprzyjających integracji czynników gospodarczych, społecznych, politycznych, przy jednoczesnym zachowaniu równowagi ekologicznej w celu możliwości zaspokojenia najważniejszych potrzeb obywateli zarówno obecnie żyjącego pokolenia, jak również przyszłych pokoleń;
- **zasadę gospodarki obiegu zamkniętego** – oznaczającą racjonalne wykorzystanie zasobów (produktów, materiałów oraz surowców), które powinny pozostawać w gospodarce tak długo, jak jest to możliwe, a wytwarzanie odpadów powinno być jak najbardziej zminimalizowane. Idea ta uwzględnia wszystkie etapy cyklu życia produktu, zaczynając od jego projektowania, poprzez produkcję, konsumpcję, zbieranie odpadów, aż do ich zagospodarowania, stanowi odpowiedź na wyzwania związane z ograniczonym dostępem do surowców naturalnych;
- **zasadę wykorzystania najlepszych dostępnych technologii w szczególności technologii cyfrowych** – co oznacza podejmowanie działań służących uzyskiwaniu różnorodnych korzyści wynikających z dostępu do technologii, w różnych obszarach życia i z uwzględnieniem indywidualnych różnic i sposobów funkcjonowania przez różne grupy użytkowników - od dzieci i młodzieży, poprzez osoby dorosłe (a w szczególności aktywne zawodowo), po seniorów;
- **zasadę równości szans i niedyskryminacji** – polegającą na umożliwieniu wszystkim osobom – bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę lub pochodzenie etniczne, wyznawaną religię lub światopogląd, orientację seksualną – sprawiedliwego, pełnego uczestnictwa we wszystkich dziedzinach życia na jednakowych zasadach;
- **zasadę selektywności podejścia (koncentracja, poszukiwanie nisz, sektory)** – oznaczającą koncentrację na tych produktach, technologiach, sektorach, które mają istotne znaczenie dla realizacji celów Strategii w dłuższej perspektywie czasowej, a więc mających mierzalny wpływ na zwiększanie produktywności i powiększanie dochodów ludności oraz poprawę jakości życia. W krótkiej perspektywie wspierane będą sektory decydujące o naszej aktualnej konkurencyjności, czy mające znaczący udział zarówno pod względem produkcji, jak i wpływu

i powiązań z innymi sektorami. Jednak kluczowe jest postawienie na technologie i sektory stanowiące o przewadze konkurencyjnej regionu w przyszłości;

- **zasadę podejścia zintegrowanego i zróżnicowanego terytorialnie** – polegającą na koncentracji różnych działań podejmowanych przez poszczególne podmioty – rząd, samorząd, podmioty gospodarcze i partnerów społecznych - wokół wyznaczonych celów strategicznych i operacyjnych. Niezbędnym elementem podejścia terytorialnego jest współpraca, dialog i partnerstwo z władzami lokalnymi, podmiotami gospodarczymi i społecznymi oraz obywatelami.

Ponadto stwierdzić można, że system realizacji SRWD 2030 zakłada, iż dokumenty o charakterze operacyjno-wdrożeniowym, stanowiące zasadnicze narzędzie realizacji zapisów SRWD 2030, powinny być przygotowywane w powiązaniu z zapisami SRWD 2030 oraz zawierać przynajmniej:

1. Wnioski z diagnozy stanu w odniesieniu do danego obszaru tematycznego oraz wnioski z raportu ewaluacyjnego (jeśli takie opracowania istnieją).
2. Część projekcyjną zawierającą cel główny i cele szczegółowe, z odniesieniem do odpowiednich zapisów SRWD 2030, w tym sprecyzowanie przyjętych kierunków działań.
3. Plan finansowy i podstawowe założenia systemu realizacji, w tym źródła finansowania realizacji, szacowane kwoty środków i ich podział między poszczególne cele.
4. Monitoring – opis sposobu monitorowania i oceny stopnia osiągnięcia celu głównego i celów szczegółowych.

Powyższe podejście należy uznać za właściwe z punktu widzenia zachowania spójności polityk i programów rozwojowych niższego rzędu ze strategią rozwoju realizowaną na poziomie województwa.

Po trzecie należy stwierdzić, że w projekcie SRWD 2030 przewidziano, że docelowy katalog programów rozwoju i polityk oraz ich zakres tematyczny określi Plan wykonawczy SRWD 2030. W zamierzeniu Plan określać będzie m.in. komórki organizacyjne Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego czy wojewódzkie jednostki organizacyjne odpowiedzialne za opracowanie, wdrażanie i monitoring konkretnych programów rozwoju czy polityk. Ponadto zakłada się, że w Planie wykonawczym zostaną także określone kryteria wyboru poszczególnych przedsięwzięć realizujących kierunki działań strategicznych określonych w SRWD 2030, podmioty odpowiedzialne za koordynację realizacji wymienionych przedsięwzięć oraz sposób oceny stanu ich realizacji. Dodatkowo przyjęto, że w oparciu o ustalenia Planu wykonawczego Zarząd Województwa będzie uchwałał wykaz zadań/przedsięwzięć strategicznych, który będzie podstawą finansowania ze środków budżetu Województwa i ubiegania się o wsparcie ze środków zewnętrznych w tym w ramach Kontraktu Terytorialnego.

Zaprezentowane powyżej podejście, zakładające opracowanie Planu wykonawczego SRWD 2030, należy uznać za przydatne i trafne z punktu widzenia realizacji przyjętej wizji, misji i celów strategicznych. Na taką ocenę składa się m.in. fakt, że Plan wykonawczy zakłada przypisanie odpowiedzialności za opracowanie, wdrażanie i monitoring konkretnych programów rozwoju czy polityk do konkretnych komórek organizacyjnych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego. Ponadto Plan zakłada określenie kryteriów wyboru poszczególnych przedsięwzięć realizujących kierunki działań strategicznych określonych w SRWD 2030. Należy stwierdzić, że zastosowanie rozwiązania polegającego na przypisaniu konkretnej odpowiedzialności oraz zdefiniowaniu jasnych kryteriów wyboru przedsięwzięć, stanowi jedno z podstawowych, a zarazem kluczowych rozwiązań usprawniających proces wdrażania dokumentów o charakterze strategicznym.

Po czwarte system wdrażania zaprezentowany w projekcie SRWD 2030 określa najważniejsze instytucje odpowiedzialne za wdrożenie Strategii. Jako główny podmiot odpowiedzialnym za proces implementacji SRWD 2030 wskazano Zarząd Województwa Dolnośląskiego. Zadanie to będzie realizowane przez jednostkę pomocniczą Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego (UMWD), wojewódzkie jednostki organizacyjne oraz spółki prawa handlowego z udziałem samorządu województwa. Zakłada się także, że w procesie wdrażania SRWD 2030, Zarząd Województwa Dolnośląskiego będzie wspierany przez inne podmioty z wiodącą rolą Regionalnego Forum Terytorialnego jako głównego gremium opiniotawczo-doradczego i zarazem zaplecze eksperckie. W projekcie SRWD 2030 przyjęto również, że dla skutecznej realizacji SRWD 2030, Zarząd Województwa Dolnośląskiego będzie współpracował z pozostałymi podmiotami, które w sposób samodzielny i niezależny realizują działania mające istotny wpływ na rozwój regionu. Do tych podmiotów zaliczono w szczególności lokalne jednostki samorządu terytorialnego, podmioty administracji rządowej (zarówno terenowej, jak i centralnej), uczelnie wyższe, przedsiębiorców, organizacje pozarządowe.

Określenie głównego podmiotu odpowiedzialnego za realizację SRWD 2030 oraz wskazanie listy kluczowych interesariuszy (w szczególności mamy tu na myśli wymienione w projekcie takie podmioty jak: lokalne jednostki samorządu terytorialnego, podmioty administracji rządowej (zarówno terenowej, jak i centralnej), uczelnie wyższe, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe), którzy mogą mieć istotny wpływ na proces wdrażania SRWD 2030, należy uznać za trafne.

Po piąte, na właściwą konstrukcję systemu realizacji SRWD 2030 wskazuje również fakt, że w ocenianym dokumencie zdefiniowano także kompetencje prawne samorządu województwa dolnośląskiego w odniesieniu do przyjętych 91 kierunków działań strategicznych. Kompetencje prawne samorządu województwa dolnośląskiego zostały określone w trzech obszarach:

- obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego,
- obszar pozostający poza zakresem kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego,
- obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów.

Następnie w formie tabelarycznej zaprezentowano kierunki działań strategicznych i przypisano do nich określony obszar kompetencji prawnych samorządu województwa dolnośląskiego. Zaproponowane rozwiązanie należy uznać za niezmiernie przydatne z punktu widzenia jasnego określenia granic wpływu i bezpośredniego oddziaływania głównego podmiotu odpowiedzialnego za realizację SRWD 2030 – czyli Samorządu Województwa Dolnośląskiego.

Można jednak mieć pewne wątpliwości co do przypisania wybranym kierunkom działań strategicznych danego obszaru kompetencji prawnych samorządu województwa dolnośląskiego. Propozycje zmian w tym zakresie przedstawiono w poniższej tabeli.

TABELA 20. PROPOZYCJE ZMIAN DOTYCZĄCE PRZYPISANIA OBSZARU KOMPETENCJI PRAWNYCH SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Kierunek działań strategicznych		Obecne wskazanie	Propozycja zmiany	Uzasadnienie
1.2.4.	Wzmocnienie marki produktów regionalnych.	Obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Dodanie obszaru Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów	Wytwórcami i zarządcami produktów lokalnych z reguły są podmioty prywatne
1.4.2.	Rewitalizacja zdegradowanych obszarów wiejskich.	Obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów		Nieściśłość w odniesieniu do kierunku 1.4.3.
1.4.3.	Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich.	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów	Dodanie obszaru Obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego ma wpływ zarówno na rewitalizację zdegradowanych obszarów miejskich jak i wiejskich.
1.4.4.	Wspieranie działań na rzecz rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i najcenniejszych obiektów architektury.	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów	Dodanie obszaru Obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego ma również bezpośredni wpływ na rewitalizację zabytkowych zespołów urbanistycznych i najcenniejszych obiektów architektury.
2.3.2.	Podejmowanie działań służących poprawie sprawności obsługi społeczeństwa przez instytucje administracji publicznej, w tym e-usług publicznych.	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów	Dodanie obszaru Obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego jest instytucją administracji publicznej i ma również bezpośredni wpływ na podejmowanie działań służących poprawie sprawności obsługi społeczeństwa przez instytucje administracji publicznej, w tym e-usług publicznych.
2.3.4.	Podejmowanie działań na rzecz upowszechniania i poprawy dostępności do kultury.	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów	Dodanie obszaru Obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego jest organem prowadzącym dla kilku instytucji kultury na Dolnym Śląsku i ma na nie bezpośredni wpływ. Do przykładowych instytucji kultury dla których organem

				prowadzącym jest Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego zaliczyć można: - Muzeum Karkonoskie w Jeleniej Górze, - Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdrój - Filharmonia Sudecka w Wałbrzychu
2.3.6.	Podjęmowanie działań służących poprawie jakości usług publicznego transportu zbiorowego.	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów	Dodanie obszaru Obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego jest właścicielem przykładowo Kolei Dolnośląskich i ma bezpośredni wpływ na ten podmiot
5.1.1.	Modernizacja dróg i linii kolejowych na terenie województwa, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki transportu ciężkiego.	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów	Dodanie obszaru Obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego jest przykładowo zarządcą dróg wojewódzkich
5.1.5.	Modernizacja taboru na potrzeby regionalnego systemu transportu zbiorowego.	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów	Dodanie obszaru Obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego jest właścicielem przykładowo Kolei Dolnośląskich i ma bezpośredni wpływ na podejmowanie decyzji związanych m.in. z modernizacją taboru
5.3.2.	Rozwój współpracy transgranicznej.	Obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Dodanie obszaru Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów	Kompetencje międzygminne realizowane między innymi w formie Euroregionów

PYTANIE EWALUACYJNE N:**Czy koncepcja systemu realizacji jest wystarczająca do skutecznej i efektywnej realizacji wizji, misji i celów strategicznych SRWD 2030?**

Analizując treść rozdziału VI SYSTEM WDRAŻANIA SRWD 2030 oraz nawiązując do odpowiedzi udzielonej na pytanie ewaluacyjne M, można stwierdzić, że proponowana koncepcja systemu realizacji SRWD 2030 jest wystarczająca do skutecznej i efektywnej realizacji wizji, misji i celów strategicznych przyjętych w projekcie strategii. Należy jednak mieć na uwadze, że w proponowanej koncepcji systemu realizacji SRWD 2030 powinny zostać wprowadzone stosowne korekty, o których mowa jest w odpowiedzi na pytanie ewaluacyjne M.

Dzięki oparciu systemu realizacji SRWD 2030 na takich zasadach jak: zasada zrównoważonego rozwoju; zasada gospodarki obiegu zamkniętego, zasada wykorzystania najlepszych dostępnych technologii w szczególności technologii cyfrowych; zasada równości szans i niedyskryminacji; zasada selektywności podejścia (koncentracja, poszukiwanie nisz, sektory) oraz zasada podejścia zintegrowanego i zróżnicowanego terytorialnie, rośnie prawdopodobieństwo, że podejmowane w ramach procesu implementacji SRWD 2030 działania, będą ściśle korelować z przyjętymi w dokumencie wizją, misją oraz celami strategicznymi.

Ponadto przyjęcie założenia, że dokumenty o charakterze operacyjno-wdrożeniowym, stanowiące zasadnicze narzędzie realizacji zapisów SRWD 2030, powinny być przygotowywane w powiązaniu z zapisami SRWD 2030, zdecydowanie zwiększa szansę uzyskania wysokiego poziomu spójności pomiędzy działaniami planowanymi do realizacji w ramach SRWD 2030, a działaniami planowanymi do realizacji w ramach innych dokumentów o charakterze operacyjno-wdrożeniowym.

Z kolei zaproponowane rozwiązanie, polegające na tym, że docelowy katalog programów rozwoju i polityk oraz ich zakres tematyczny określi Plan wykonawczy SRWD 2030, pozwoli na jasne zdefiniowanie podmiotów odpowiedzialnych za realizację SRWD 2030 na poziomie operacyjnym. Sformułowanie takiego wniosku jest uprawnione, ponieważ zapisy projektu SRWD 2030 określają, że w Planie wykonawczym wskazane zostaną komórki organizacyjne Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego bądź to wojewódzkie jednostki organizacyjne, które będą odpowiedzialne za opracowanie, wdrażanie i monitoring konkretnych programów rozwoju czy polityk. Ponadto z treści projektu SRWD 2030 wynika, że w Planie wykonawczym zostaną zdefiniowane kryteria wyboru poszczególnych przedsięwzięć realizujących kierunki działań strategicznych określonych w SRWD 2030. Należy zatem stwierdzić, że przyjęcie i praktyczne wdrożenie obu rozwiązań, tj. przypisania do konkretnych komórek organizacyjnych odpowiedzialności za realizację SRWD 2030 oraz opracowania klarownych kryteriów wyboru przedsięwzięć realizujących SRWD 2030, powinno zdecydowanie przyczynić się do skutecznej i efektywnej realizacji wizji, misji i celów strategicznych SRWD 2030?

Natomiast elementem koncepcji systemu realizacji SRWD 2030, który powinien zostać poddany ponownej analizie i wprowadzeniu stosownych korekt, jest element odnoszący się do kompetencji prawnych Samorządu Województwa Dolnośląskiego. W opinii autorów niniejszego opracowania, w tabeli zaprezentowanej na stronach 52-56, znajdują się takie kierunki działań strategicznych, do których można przypisać przede wszystkim bezpośrednio kompetencje prawne Samorządu Województwa Dolnośląskiego. Proponowane korekty przedstawiono w tabeli 20.

2.6. Ocena jakości i efektywności systemu monitoringu projektu SRWD 2030

PYTANIE EWALUACYJNE O:

Czy zaproponowana macierz wskaźników monitorowania realizacji projektu SRWD 2030 umożliwi obserwowanie postępu realizacji założonych celów strategicznych i operacyjnych oraz kierunków działań?

Projekt SRWD 2030 zawiera zestaw wskaźników pomiaru rezultatu realizacji strategii. Jest to zestaw wskaźników dostępnych w statystyce publicznej lub w wewnętrznym systemie sprawozdawczości UMWD. Poniżej zaprezentowano analizę możliwości obserwowania postępu realizacji założonych celów strategicznych, operacyjnych oraz kierunków działań przez zaproponowany w projekcie SRWD 2030 zestaw wskaźników.

CEL STRATEGICZNY 1. EFEKTYWNE WYKORZYSTANIE GOSPODARCZEGO POTENCJAŁU REGIONU.

Podstawowe oczekiwane rezultaty: wzrost gospodarczy regionu.

Wskaźnik	Czy wskaźnik obiektywnie mierzy zjawiska przypisane do celu?	Uzasadnienie	Szczególna spójność z celem operacyjnym ¹
Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca [zł]	Tak	Wskaźnik bezpośrednio mierzy wzrost gospodarczy regionu.	1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów. 1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu.
Relacja skrajnych wartości (liczona jako iloraz maksymalnej i minimalnej wartości) PKB brutto na 1 mieszkańca [zł] w podregionach	Tak	Wskaźnik mierzy różnice w rozwoju gospodarczym wewnątrz regionu. Celem Strategii jest zmniejszanie wewnętrznych dysproporcji rozwoju.	1.1. Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów. 1.4. Wspieranie rozwoju oraz rewitalizacja obszarów miejskich i wiejskich.
Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. ludności	Tak	Wzrost liczby podmiotów wpisanych do REGON bezpośrednio mierzy skalę wzrostu gospodarczego.	1.2. Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki.
Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności [szt.]	Nie	Poziom wzrostu nowo zarejestrowanych mówi tylko o czasowych wzrostach lub spadkach dynamiki powstawania nowych firm. Zasadniczo wskaźnikiem pozytywnym może być np. utrzymania stałego tempa nowych rejestracji podmiotów w REGON lub początkowego większego, a następnie mniejszego wzrostu wskaźnika. Sugeruje się usunięcie wskaźnika z listy.	-
Nakłady na B+R w relacji do PKB oraz nakłady przedsiębiorstw na B+R w relacji do PKB	Tak	Wskaźnik informuje o tym, czy przedsiębiorstwa regionu kierunkują się na rozwój innowacji.	1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu.

¹ Uwaga: spójność w odniesieniu do proponowanej w opracowaniu listy celów operacyjnych

Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem [%]	Tak	Wskaźnik informuje o tym, czy przedsiębiorstwa regionu rozwijają się w oparciu o innowacje.	1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu.
Udział przedsiębiorstw przemysłowych/usługowych współpracujących w zakresie działalności innowacyjnej w % ogółu przedsiębiorstw [%]	Tak	Wskaźnik informuje o tym, czy przedsiębiorstwa regionu wykorzystują efekt synergii do rozwoju innowacji związany ze współpracą.	1.3. Wzmacnianie innowacyjności regionu.

CEL STRATEGICZNY 2. POPRAWA JAKOŚCI I DOSTĘPNOŚCI USŁUG PUBLICZNYCH.

Podstawowe oczekiwane rezultaty: wzrost jakości i dostępności usług publicznych.

Wskaźnik	Czy wskaźnik obiektywnie mierzy zjawiska przypisane do celu?	Uzasadnienie	Szczególna spójność z celem operacyjnym
Budynki mieszkalne podłączone do kanalizacji w % ogółu budynków mieszkalnych [%]	Tak	Wskaźnik mierzy poprawę dostępności do usług publicznych związanych z siecią kanalizacyjną.	2.1. Poprawa stanu regionalnej infrastruktury technicznej.
Odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach [%]	Tak	Wskaźnik mierzy poprawę dostępności do opieki żłobkowej.	2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych.
Liczba miejsc w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej [szt.]	Tak	Wskaźnik mierzy poprawę w zakresie dostępu do placówek stacjonarnej pomocy społecznej, co ma szczególne znaczenie w kontekście rozwijania usług opiekuńczych w kontekście starzejącego się społeczeństwa.	2.2. Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury społecznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych. 3.5. Regionalna polityka wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami.
Liczba osób, którym decyzją przyznano świadczenia z pomocy społecznej na 10 tys. ludności [osoba]	Nie	Wskaźnik zależny jest do sytuacji społecznej oraz kryteriów przyznawania pomocy społecznej. Możliwe są scenariusze, w których rosnąć będzie liczba świadczeń pomocy społecznej, m. in. z powodu niepełnosprawności, długotrwałej choroby, samotności (ze względu na postępujące starzenie się społeczeństwa). Sugerowane usunięcie wskaźnika.	-
Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym [%]	Tak	Wskaźnik mierzy poprawę dostępności do usług wychowania przedszkolnego.	2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych.
Odsetek przedsiębiorstw sektora niefinansowego wykorzystujących Internet w kontaktach z administracją publiczną [%]	Tak	Wskaźnik mierzy poprawę zakresu wykorzystania technologii IT w sferze usług publicznych związanych z administracją.	2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych.
Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	Tak	Wskaźnik pośrednio mierzy jakość opieki zdrowotnej.	2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych.

Liczba uczestników imprez masowych ogółem (artystyczno-rozrywkowych, sportowych i interdyscyplinarnych) [tys. os.]	Tak	Wskaźnik mierzy pośrednio dostępność i atrakcyjność oferty kulturalnej i rekreacyjnej.	2.3. Rozwój i doskonalenie usług publicznych.
--	-----	--	---

CEL STRATEGICZNY 3. WZMOCNIENIE REGIONALNEGO KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO.

Podstawowe oczekiwane rezultaty: wzrost kapitału ludzkiego i społecznego.

Wskaźnik	Czy wskaźnik obiektywnie mierzy zjawiska przypisane do celu?	Uzasadnienie	Szczególna spójność z celem operacyjnym
Frekwencja w wyborach do organów jednostek samorządu terytorialnego [%]	Tak	Wskaźnik mierzy pośrednio poziom uczestnictwa w życiu publicznym.	3.1. Kształtowanie postaw obywatelskich.
Osoby w wieku 25-64 lata uczestniczące w kształceniu lub szkoleniu [%]	Tak	Wskaźnik mierzy pośrednio poziom zainteresowania „ciągłym uczeniem” i podnoszeniem wiedzy i kwalifikacji przez społeczeństwo.	3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy.
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym [%]	Tak	Wskaźnik mierzy bezpośrednio poziom zaspokajania podstawowych potrzeb społecznych.	3.2. Wzrost społecznej integracji.
Liczba kobiet, które nie podjęły zatrudnienia po urodzeniu dziecka na 10 tys. mieszkańców [os.]	Tak	Wskaźnik mierzy pośrednio poziom aktywności zawodowej kobiet.	3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy.
Zdawalność egzaminów maturalnych [%]	Tak	Wskaźnik mierzy pośrednio poziom edukacji na poziomie szkół średnich.	3.4. Poprawa efektywności kształcenia.
Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców	Tak	Wskaźnik mierzy pośrednio aktywność społeczną mieszkańców.	3.1. Kształtowanie postaw obywatelskich.
Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64 lata wg BAEL [%]	Tak	Wskaźnik mierzy bezpośrednio aktywność zawodową ludności w wieku produkcyjnym.	3.3. Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy. 3.5. Regionalna polityka wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami.
Liczba widzów i słuchaczy teatrów i instytucji muzycznych na 1000 mieszkańców	Tak	Wskaźnik mierzy bezpośrednio poziom uczestnictwa w życiu kulturalnym.	3.1. Kształtowanie postaw obywatelskich.

CEL STRATEGICZNY 4. ODPOWIEDZIALNE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW I OCHRONA WALORÓW ŚRODOWISKA NATURALNEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

Podstawowe oczekiwane rezultaty: poprawa stanu środowiska lub zachowanie jego komponentów w niepegorszym stanie.

Wskaźnik	Czy wskaźnik obiektywnie mierzy zjawiska przypisane do celu?	Uzasadnienie	Szczególna spójność z celem operacyjnym
Udział gruntów zdewastowanych	Tak	Wskaźnik bezpośrednio mierzyć będzie postęp w zmniejszaniu	4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów

i zdegradowanych wymagających rekultywacji w powierzchni ogółem [%]		powierzchni gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji.	środowiska.
Udział energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych w produkcji energii elektrycznej ogółem [%]	Tak	Wskaźnik mierzy bezpośrednio zmianę wynikającą ze zwiększania udziału elektrycznej ze źródeł odnawialnych w produkcji energii elektrycznej ogółem.	4.4. Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego.
Emisja zanieczyszczeń gazowych w zakładów szczególnie uciążliwych SO ₂ / NO _x [kg na 1 mieszkańca]	Tak	Wskaźnik mierzy bezpośrednio zmianę dot. zmniejszania emisji zanieczyszczeń gazowych.	4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska.
Klasa stref dla pyłów zawieszonych PM 10 (wartość średniodobowa): - aglomeracja wrocławska - miasto Legnica - miasto Wałbrzych - strefa dolnośląska	Tak	Wskaźnik mierzy bezpośrednio zmianę dot. zmniejszania emisji zanieczyszczeń gazowych.	4.1. Poprawa stanu wszystkich komponentów środowiska.
Udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w ilości odpadów komunalnych ogółem [%]	Tak	Wskaźnik mierzy bezpośredni efekt rozwijania systemu gospodarki odpadami ukierunkowanego na zmniejszenie strumienia odpadów trafiających na składowiska odpadów.	4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska. 4.6. Rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym.
Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem [%]	Nie	Zasadniczo system obszarów prawnie chronionych został wytyczony optymalnie w skali województwa. Istotne jest zachowanie tego systemu w nie pogorszonej formie oraz ochrona walorów przyrodniczych.	-
Odpady wytworzone w ciągu roku (nagromadzone z wyłączeniem odpadów komunalnych) [tys. ton]	Tak	Wskaźnik mierzy pośrednio efektywność prowadzenia gospodarki odpadami w sferze przedsiębiorstw.	4.2. Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska. 4.6. Rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym.

Wśród ww. wskaźników nie znaleziono bezpośrednio nawiązujących do następujących celów operacyjnych:

- 4.3. Ochrona przed klęskami żywiołowymi.
- 4.5. Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego.

CEL STRATEGICZNY 5. WZMOCNIENIE PRZESTRZENNEJ SPÓJNOŚCI REGIONU.

Podstawowe oczekiwane rezultaty: poprawa spójności przestrzennej regionu.

Wskaźnik	Czy wskaźnik obiektywnie mierzy zjawiska przypisane do celu?	Uzasadnienie	Szczególna spójność z celem operacyjnym
Długość dróg ekspresowych i autostrad na 10 tys. ludności [km]	Tak	Wskaźnik mierzy bezpośrednio wzrost długości dróg ekspresowych i autostrad.	5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej.
Udział mieszkańców w strefie dostępności do 30 minut od węzłów autostrad i dróg ekspresowych w ogólnej	Tak	Wskaźnik mierzy bezpośrednio poprawę dostępności komunikacyjnej regionu.	5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej.

liczbie ludności [%]			
Liczba pasażerów odprawianych w transporcie kolejowym (Koleje Dolnośląskie, Przewozy Regionalne) [mln os.]	Tak	Wskaźnik mierzy pośrednio poprawę jakości i dostępności do publicznego transportu kolejowego.	5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej.
Ruch pasażerów w portach lotniczych - przyjazdy i wyjazdy [tys. os.]	Tak	Wskaźnik mierzy pośrednio atrakcyjność komunikacyjną wrocławskiego lotniska.	5.1. Rozwój regionalnej sieci transportowej.
Liczba modułów tematycznych na Geoportalu Dolny Śląsk	Tak	Wskaźnik mierzy pośrednio funkcjonalność regionalnej infrastruktury komunikacyjnej.	5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych.
Łączna liczba użytkowników Geoportalu Dolny Śląsk	Tak	Wskaźnik mierzy bezpośrednio dostępność regionalnej infrastruktury komunikacyjnej.	5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych
Liczba użytkowników końcowych podłączonych do sieci DSS za pośrednictwem Operatorów Sieci Dostępowych świadczących usługi dla klientów końcowych z wykorzystaniem sieci DSS7	Tak	Wskaźnik mierzy bezpośrednio poziom dostępności do sieci DSS7	5.2. Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych

Wśród ww. wskaźników nie znaleziono bezpośrednio nawiązujących do następujących celów operacyjnych:

- 5.3. Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej.

Powyższa analiza pozwala stwierdzić, że cele strategiczne da się monitorować w oparciu o przyjęty zestaw wskaźników. Podobny wniosek można wyciągnąć w stosunku do celów operacyjnych, choć w samym projekcie dokumentu nie wskazano, które wskaźniki przypisane są do celów operacyjnych.

W większości przypadków utrudniony będzie pomiar bezpośrednich rezultatów w stosunku do kierunków działań strategicznych. Z drugiej strony należy podkreślić, że system celów ma charakter hierarchiczny. Pomiar postępów realizacji poszczególnych kierunków działań strategicznych realizowany będzie za pomocą wskaźników produktu, przypisanych do konkretnych przedsięwzięć projektowych.

Biorąc pod uwagę długą perspektywę czasu realizacji Strategii oraz duży stopień ogólności dokumentu nie rekomenduje się uzupełniania listy wskaźników rezultatu o wskaźniki pomiaru kierunków działań strategicznych. Efekt realizacji Strategii widoczny będzie poprzez pomiar dokonany za pomocą zaproponowanych w projekcie dokumentu wskaźników.

Warto być może uzupełnić zestaw wskaźników pomiaru rezultatu o wskaźniki syntetyczne poziomu rozwoju gospodarczego, społecznego oraz przestrzenno-funkcjonalnego.

Ponadto warto rozważyć dodanie następujących wskaźników:

CEL STRATEGICZNY 3. WZMOCNIENIE REGIONALNEGO KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO:

- Liczba osób ćwiczących w klubach sportowych na 10 tys. mieszkańców [os.] (oczekiwana tendencja wzrostowa).

CEL STRATEGICZNY 5. WZMOCNIENIE PRZESTRZENNEJ SPÓJNOŚCI REGIONU:

- Długość dróg wojewódzkich na 10 tys. ludności [km] (oczekiwana tendencja wzrostowa).
- Udział mieszkańców w strefie dostępności do 10-15 min (czas powinien wynikać z analizy izochron obecnej dostępności) od dróg wojewódzkich w ogólnej liczbie ludności [%] (oczekiwana tendencja wzrostowa).
- Liczba pasażerów odprawianych w wojewódzkim transporcie autobusowym [mln os.] (oczekiwana tendencja wzrostowa).
- Liczba wypadków i zabitych na drogach wojewódzkich (oczekiwana wartość: zero).
- Poprawa parametrów funkcjonalno-technicznych dróg wojewódzkich [udział dróg z oceną ich stanu dobry i bardzo dobry] (oczekiwana tendencja wzrostowa).
- Liczba obszarów (np. JST) objętych biletem zintegrowanym z lokalnym transportem publicznym niższego szczebla (miejski, gminny, powiatowy) [szt.] (oczekiwana tendencja wzrostowa).
- Udział mieszkańców posiadających dostęp do publicznego transportu wojewódzkiego (pociąg i autobus) ze swojej miejscowości [%] (oczekiwana tendencja wzrostowa).

PYTANIE EWALUACYJNE P:

Jakie są czynniki zewnętrzne mające wpływ na osiągnięcie wskaźników monitorowania?

Otoczenie zewnętrzne wywiera istotny wpływ na sposób realizacji Strategii, a tym samym osiągnięcie oczekiwanego stanu docelowego, który mierzony jest zestawem wskaźników rezultatu. W tej części dokumentu wskazano zestaw czynników zewnętrznych mających wpływ na osiągnięcie stanu docelowego wskaźników monitorowania. Poprzez czynniki zewnętrzne rozumie się takie, na które Zarządzający regionem nie mają bezpośredniego wpływu.

CEL STRATEGICZNY 1. EFEKTYWNE WYKORZYSTANIE GOSPODARCZEGO POTENCJAŁU REGIONU.

Podstawowe oczekiwane rezultaty: wzrost gospodarczy regionu.

Wskaźniki	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na osiągnięcie wskaźników monitorowania
-----------	--

- Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca [zł] – wzrost;
- Relacja skrajnych wartości (liczona jako iloraz maksymalnej i minimalnej wartości) PKB brutto na 1 mieszkańca [zł] w podregionach – spadek;
- Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. ludności – wzrost;
- Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności [szt.] – wzrost;
- Nakłady na B+R w relacji do PKB oraz nakłady przedsiębiorstw na B+R w relacji do PKB – wzrost;
- Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem [%] – wzrost;
- Udział przedsiębiorstw przemysłowych/usługowych współpracujących w zakresie działalności innowacyjnej w % ogółu przedsiębiorstw [%] – wzrost.

Po stronie zagrożeń:

- Osłabienia dynamiki rozwoju gospodarki światowej w szczególności w przestrzeni Unii Europejskiej, która jest głównym odbiorcą produktów i usług wytwarzanych w Polsce.
- Negatywne zjawiska demograficzne w skali kraju wpływające na zmniejszenie liczebności ludności w wieku produkcyjnym, wpływające na pogłębienie się deficytu kadr dla dolnośląskiej gospodarki.
- Niska efektywność współpracy pomiędzy sektorem naukowo-badawczym, administracją i biznesem.

Po stronie szans:

- Otwarcie gospodarki kraju na nowe rynki, związane z korzystniejszą dla Polski sytuacją polityczną i gospodarczą.
- Napływ kadr wskutek procesów migracyjnych, wzmacniający potencjał ilościowy i jakościowy kapitału ludzkiego.
- Dalszy napływ inwestycji zagranicznych oraz krajowych do regionu, wynikający z rosnącej atrakcyjności inwestycyjnej kraju.
- Wzrost liczby turystów, w tym zagranicznych odwiedzających region.

CEL STRATEGICZNY 2. POPRAWA JAKOŚCI I DOSTĘPNOŚCI USŁUG PUBLICZNYCH.

Podstawowe oczekiwane rezultaty: wzrost jakości i dostępności usług publicznych.

Wskaźniki	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na osiągnięcie wskaźników monitorowania
- Budynki mieszkalne podłączone do kanalizacji w % ogółu budynków mieszkalnych [%] – wzrost; - Odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach [%] – wzrost; - Liczba miejsc w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej [szt.] – wzrost; - Liczba osób, którym decyzją przyznano świadczenia z pomocy społecznej na 10 tys. ludności [osoba] – spadek; - Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym [%] – wzrost - Odsetek przedsiębiorstw sektora niefinansowego wykorzystujących Internet w kontaktach z administracją publiczną [%] – wzrost; - Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych – wzrost; - Liczba uczestników imprez masowych ogółem (artystyczno-rozrywkowych, sportowych i interdyscyplinarnych) [tys. os.] – wzrost.	Po stronie zagrożeń: - Zmniejszenie środków z budżetu UE kierowanych do regionu, co w dużym stopniu może ograniczyć realizację inwestycji w infrastrukturę techniczną. - Dynamiczny przyrost liczebności dzieci w wieku żłobkowym i przedszkolnym, np. wskutek migracji zewnętrznych, większej dynamiki urodzeń – i nienadążający za tym zjawiskiem „rozwój” infrastruktury społecznej. - Kryzys finansów publicznych i samorządowych ograniczający w dużym stopniu realizację szeregu działań, w tym np. rozwój kultury, oferty rekreacji. - Zwiększenie potrzeb pomocy społecznej powiązanych pośrednio i bezpośrednio ze zjawiskami demograficznymi, w tym wzrost świadczeń pomocy społecznej z tytułu niepełnosprawności, długotrwałej choroby, samotności. Po stronie szans: - Utrzymanie dalszego tempa wzrostu gospodarczego kraju, co w dużym stopniu przekładać się będzie na dalszą poprawę stanu finansów publicznych; samorządowych i pozwoli prowadzić efektywną politykę inwestycyjną oraz rozwijać usługi publiczne. - Dalsze bogacenie się polskiego społeczeństwa, wpływające na większe zainteresowanie ofertą imprez masowych.

CEL STRATEGICZNY 3. WZMOCNIENIE REGIONALNEGO KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO.

Podstawowe oczekiwane rezultaty: wzrost kapitału ludzkiego i społecznego.

Wskaźnik	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na osiągnięcie wskaźników monitorowania
- Frekwencja w wyborach do organów jednostek samorządu terytorialnego [%] – wzrost; - Osoby w wieku 25-64 lata uczestniczące w kształceniu lub szkoleniu [%] – wzrost - Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym [%] – spadek; - Liczba kobiet, które nie podjęły zatrudnienia po urodzeniu dziecka na 10 tys. mieszkańców [os.] – wzrost; - Zdawalność egzaminów maturalnych [%] – wzrost; - Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców – wzrost - Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64 lata wg BAEL [%] – wzrost.	Po stronie zagrożeń: - Nieefektywna polityka pomocy społecznej, niewspierająca aktywności zawodowej. - Niski poziom wynagrodzeń w różnych sektorach gospodarki, obniżający atrakcyjność podjęcia zatrudnienia w stosunku do „oferty pomocy społecznej”. - Niedostosowanie systemu kształcenia do potrzeb rynku pracy, w tym niedobór kształcenia zorientowanego na praktyczne umiejętności i wiedzę oczekiwaną przez rynek pracy. - Niska jakość oferty pracy i spędzania czasu wolnego, głównie na obszarach wiejskich, pogłębiająca deficyty kapitału ludzkiego na wybranych obszarach poprzez zjawiska migracyjne. Po stronie szans: - Zaangażowanie przedsiębiorców w kreowanie systemu kształcenia lub szkolenia, ukierunkowane na wiedzę i umiejętności praktyczne. - Dalszy wzrost konkurencyjności polskiej gospodarki wpływający na wzrost wynagrodzeń, co istotnie wpływa na zmniejszenie zagrożenia ubóstwem. - Polityka społeczna kraju wspierająca grupy społeczne zagrożone ubóstwem. - Dalsze przekierowanie ciężaru realizacji szeregu projektów i przedsięwzięć rozwojowych na organizacje pozarządowe.

CEL STRATEGICZNY 4. ODPOWIEDZIALNE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW I OCHRONA WALORÓW ŚRODOWISKA NATURALNEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

Podstawowe oczekiwane rezultaty: poprawa stanu środowiska lub zachowanie jego komponentów w nie pogorszonej formie.

Wskaźniki	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na osiągnięcie wskaźników monitorowania
• Udział gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji w powierzchni ogółem [%] – spadek; • Udział energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych w produkcji energii elektrycznej ogółem [%] – wzrost; • Emisja zanieczyszczeń gazowych w zakładach szczególnie uciążliwych SO₂ / NO_x [kg na 1 mieszkańca] – spadek; • Udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w ilości odpadów komunalnych ogółem [%] – spadek; • Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem [%] – wzrost; • Odpady wytworzone w ciągu roku (nagromadzone z wyłączeniem odpadów komunalnych) [tys. ton] – spadek.	Po stronie zagrożeń: • Wielowymiarowe negatywne zjawiska w gospodarowaniu gruntami, w szczególności w rolnictwie oraz przemyśle, powiązane m. in. z negatywnymi skutkami zmian klimatu (susze, powodzie), powodujące degradację zasobów glebowych i zwiększenie się udziału gruntów zdewastowanych i zdegradowanych. • Dynamiczny wzrost gospodarczy wpływający na zajmowanie nowych powierzchni i przestrzeni oraz na wzrost emisji zanieczyszczeń gazowych. • Zwiększający się poziom konsumpcjonizmu wpływający na zwiększenie ilości wytwarzanych odpadów komunalnych. • Uregulowania prawne na poziomie krajowym ograniczające tworzenie nowych obszarów prawnie chronionych. Po stronie szans: • Zaangażowanie sektora prywatnego w realizację przedsięwzięć rekultywacji terenów zdegradowanych i zdewastowanych. • Rozwiązania prawne wspierające prowadzenie polityki ochrony środowiska oraz przyrody oraz rozwój odnawialnych źródeł energii. • Wypracowanie w kraju efektywniejszego systemu prowadzenia gospodarki odpadami, ukierunkowanego na gospodarcze wykorzystanie surowców wtórnych zawartych w odpadach komunalnych.

CEL STRATEGICZNY 5. WZMOCNIENIE PRZESTRZENNEJ SPÓJNOŚCI REGIONU.

Podstawowe oczekiwane rezultaty: poprawa spójności przestrzennej regionu.

Wskaźniki	Czynniki zewnętrzne mające wpływ na osiągnięcie wskaźników monitorowania
• Długość dróg ekspresowych i autostrad na 10 tys. ludności [km] – wzrost; • Udział mieszkańców w strefie dostępności do 30 minut od węzłów autostrad i dróg ekspresowych w ogólnej liczbie ludności [%] – wzrost; • Liczba pasażerów odprawianych w transporcie kolejowym (Koleje Dolnośląskie, Przewozy Regionalne) [mln os.] – wzrost; • Ruch pasażerów w portach lotniczych – przyjazdy i wyjazdy [tys. os.] – wzrost; • Liczba modułów tematycznych na Geoportalu Dolny Śląsk – wzrost; • Łączna liczba użytkowników Geoportalu Dolny Śląsk – wzrost; • Liczba użytkowników końcowych podłączonych do sieci DSS za pośrednictwem Operatorów Sieci Dostępowych świadczących usługi dla klientów końcowych z wykorzystaniem sieci DSS7 – wzrost.	Po stronie zagrożeń: • Zaniechanie lub spowolnienie realizacji inwestycji w drogi ekspresowe i autostrady na Dolnym Śląsku, uzależnione m. in. od sytuacji finansów kraju, wielkości wsparcia z budżetu UE. Po stronie szans: • Realizacja inwestycji drogowych ze szczebla centralnego o znaczeniu ponadregionalnym, w tym dróg S3, S5, S8, a być może alternatywnej dla A4 drogi ekspresowej pomiędzy Wrocławiem i Legnicą. • Dalszy wzrost zainteresowania odwiedzeniem regionu np. w celach gospodarczych, turystycznych, wpływający na wzrost liczby pasażerów odprawianych w transporcie kolejowym i lotniczym.

PYTANIE EWALUACYJNE R:**Czy założony system monitoringu jest trafny?**

Opracowanie i przyjęcie SRWD 2030 rozpocznie pierwszy etap procesu wdrażania założeń przyjętych w Strategii. Efektywność tego procesu zależeć będzie w dużej mierze od przyjętego systemu monitoringu i ewaluacji.

Monitoring procesu wdrażania SRWD 2030 i ewaluacji jej efektów jest odpowiedzialnym i ważnym zadaniem, warunkującym efektywne planowanie działań, właściwą alokację środków, właściwe prowadzenie okresowej oceny i odpowiednie reagowanie na zmieniające się warunki społeczno-gospodarcze.

Należy przyjąć, że głównymi obszarami monitorowania i ewaluacji SRWD 2030 powinny być cele strategiczne i cele operacyjne zdefiniowane w projekcie SRWD 2030.

Proces monitorowania polegać powinien w głównej mierze na systematycznym obserwowaniu zmian zachodzących w ramach poszczególnych celów wytyczonych w SRWD 2030. Zaleca się, aby monitoring prowadzony był jednocześnie na kilku płaszczyznach. Powinien dostarczać informacji na temat postępów w osiąganiu przyjętych celów oraz umożliwić kwantyfikację efektów zrealizowanych działań (efektów gospodarczych, społecznych, technicznych, przestrzenno-funkcjonalnych, środowiskowych).

Zaleca się, aby monitoring SRWD 2030 odbywał się w dwóch etapach:

- trzyletnie sprawozdania z realizacji celów, zawierające podstawowe informacje na temat podejmowanych działań i ich efektów,
- analiza wskaźnikowa, służąca odpowiedzi na pytanie o zbieżność podejmowanych działań z osiąganymi wynikami społeczno-gospodarczymi województwa wg wskaźników zaproponowanych dla poszczególnych celów.

Z kolei ewaluacja w szerokim aspekcie dotyczy realizacji SRWD 2030 oraz jej wpływu na wszelkie dziedziny życia społeczno-gospodarczego w województwie dolnośląskim. Ewaluacja musi także odpowiadać na pytanie, w jakim stopniu SRWD 2030 rozwiązuje realne problemy województwa i jego mieszkańców

Ewaluacja SRWD 2030 powinna opierać się na trzech rodzajach ocen:

- ocena przed realizacją działań (ex ante) – odpowiada na pytanie: Czy i w jaki sposób Strategia przyczyni się do poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej na terenie województwa?,
- ocena w trakcie realizacji działań (on-going) - odpowiada na pytanie: Czy przyjęte cele i podjęte w ich następstwie działania zmierzają we właściwym kierunku?,
- ocena po realizacji działań (ex post) - ocena długoterminowego wpływu Strategii odpowiada na pytanie: Czy efekty wynikłe z zastosowania strategii są trwałe?

W projekcie SRWD 2030 zagadnienia dotyczące systemu monitoringu i ewaluacji przedstawiono w rozdziale 7 MONITORING I EWALUACJA SRWD 2030.

W analizowanym rozdziale czytamy, że konstruując system monitoringu i ewaluacji SRWD 2030 postępowano zgodnie z wnioskami i zaleceniami wynikającymi z dokumentów strategicznych i programowych szczebla krajowego oraz europejskiego. Do najbardziej istotnych zaleceń i wniosków zaliczono:

- ukierunkowanie działań na rezultaty,
- oparcie polityki na dowodach,
- włączenie spójności terytorialnej do zakresu działań rozwojowych,
- nacisk na wieloszczeblowe i wielopodmiotowe zarządzanie sferą publiczną.

Uwzględnienie w procesie opracowywania systemu monitoringu i ewaluacji SRWD 2030 zaleceń i wniosków płynących z dokumentów strategicznych i programowych szczebla krajowego oraz europejskiego, należy uznać za postępowanie właściwe.

Na stronie 57 projektu SRWD 2030 przedstawiono schemat systemu monitoringu SRWD 2030 – zaprezentowany poniżej.

SCHEMAT SYSTEMU MONITORINGU STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030

Jak widać na schemacie proces monitoringu wdrażania SRWD 2030 będzie opierał się zbieraniu i analizowaniu danych, które pozwolą określić stopień realizacji Strategii. Interpretacja i ocena zebranych danych będą również stanowić podstawę do podejmowania decyzji odnośnie dostosowywania planowanych działań do zmian zachodzących w przestrzeni województwa oraz w jego otoczeniu.

W dalszej części dokumentu czytamy, że głównym podmiotem odpowiedzialnym za prowadzenie procesu monitorowania realizacji SRWD 2030 będzie *Zarząd Województwa Dolnośląskiego, który realizować będzie ww. zadanie poprzez jednostki podległe: Komitet Koordynujący ds. SRWD, Departamenty UMWD, Instytut Rozwoju Terytorialnego oraz właściwe jednostki i instytucje odpowiedzialne za wdrażanie Strategii oraz podmioty opiniotawczo-doradcze: Regionalne Forum Terytorialne*. Następnie poszczególnym podmiotom (tj. Zarządowi Województwa Dolnośląskiego, Komitetowi Koordynującemu ds. SRWD, Regionalnemu Forum Terytorialnemu oraz Instytutowi Rozwoju Terytorialnego) przypisano główne role w procesie monitoringu i ewaluacji SRWD 2030. Szczególna rola przypadła Instytutowi Rozwoju Terytorialnego, bowiem to ten podmiot wskazano jako odpowiedzialny za proces monitorowania i ewaluacji SRWD 2030.

W analizowanym rozdziale określono również podstawowe instrumenty monitoringu, które służyć mają realizacji efektywnej sprawozdawczości. Tymi instrumentami mają być **raporty monitoringowe**: *Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego oraz Raport z realizacji strategii rozwoju województwa dolnośląskiego 2030*. Wspomniane raporty mają stanowić narzędzie wspomagające podejmowanie

decyzji przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego w sprawach związanych z realizacją SRWD 2030 i pozwolą na dostosowanie podejmowanych działań do zdiagnozowanych potrzeb oraz zmieniających się warunków społeczno-gospodarczych.

Docelowo raporty monitoringowe będą przygotowywane w cyklu trzyletnim a podmiotem odpowiedzialnym za ich przygotowanie będzie Instytut Rozwoju Terytorialnego. Raporty mają być opracowywane w oparciu o dane pochodzące z pochodzące ze statystyki ogólnej (GUS, BDL) oraz informacje pozyskane od podmiotów współpracujących.

Planowane jest także prowadzenie monitoringu bieżącego, w ramach którego w cyklach rocznych opracowywane będzie *Sprawozdanie z realizacji Strategii rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030*, zawierające syntetyczną informację na temat realizacji celów strategicznych, podjętych działań i uzyskanych produktów.

Aby móc odpowiedzieć sobie na pytanie, czy proces wdrażania SRWD 2030 przebiega we właściwym kierunku, niezbędne jest opracowanie wskaźników, dających możliwość monitorowania postępów w realizacji przyjętych celów strategicznych. Taki zestaw wskaźników został opracowany na potrzeby SRWD 2030 i znajduje się na stronach 59-60 analizowanego dokumentu. Informacje odnośnie tego, czy wskaźniki zostały dobrze dobrane, znajdują się w części poświęconej odpowiedzi na pytanie ewaluacyjne O. Natomiast w tej części staramy się odpowiedzieć na pytanie, czy zaproponowany system monitoringu i ewaluacji jest trafny i kompletny z punktu widzenia podstawowych wymogów stawianych tego typu systemom.

Z kolei odnosząc się do problematyki ewaluacji SRWD 2030, z analizy treści rozdziału 7 wynika, że podstawowym elementem właściwego monitoringu i ewaluacji dokumentu Strategii będzie wspomniany wcześniej *Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030*. Przygotowywanie raportu w cyklach trzyletnich pozwoli określić stan realizacji Strategii oraz pozwoli na ocenę stopnia i dynamiki postępu w realizacji przyjętych celów strategicznych. Ponadto raport będzie stanowił podstawę podejmowania działań korygujących. Należy założyć, że ostatni tego typu raport będzie stanowił element ewaluacji SRWD 2030 w całym okresie jej realizacji, i że będą się w nim zawierać informacje, które w sposób jasny i czytelny zobrazują stan realizacji przynajmniej celów strategicznych oraz przyjętej wizji rozwoju województwa dolnośląskiego do 2030 roku.

W projekcie SRWD 2030 przyjęto także, że proces ewaluacji Strategii będzie realizowany poprzez:

- ewaluację ex ante, która zgodnie z zapisami ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, będzie badała założenia realizacji strategii, jej skuteczności i efektywności przed jej przyjęciem;
- ewaluację on-going, która będzie oceniać skuteczność, efektywność oraz wpływ danej interwencji na osiągnięcie celów SRWD 2030 (w dokumencie założono, że ewaluacja on-going może zostać przeprowadzona w sytuacji, gdy pojawiające się potrzeby informacyjne nie będą mogły zostać zaspokojone poprzez bieżący monitoring strategii);
- ewaluację ex post, która zostanie przeprowadzona po zakończeniu realizacji strategii;

Podsumowując należy stwierdzić, że zaproponowany w projekcie SRWD 2030 system monitoringu i ewaluacji jest trafny z punktu widzenia możliwości monitorowania postępów w realizacji Strategii oraz z punktu widzenia możliwości przeprowadzenia ewaluacji końcowej pokazującej stopień realizacji założeń przyjętych w strategii, w tym w szczególności poziomu realizacji poszczególnych celów strategicznych oraz poziomu wypełnienia wizji rozwoju województwa dolnośląskiego do 2030 roku.

PYTANIE EWALUACYJNE S:**Czy istnieją jakieś ograniczenia dla wdrażania i skuteczności założonego systemu monitoringu?**

Odpowiadając na pytanie ewaluacyjne S, należy stwierdzić, że do kluczowych ograniczeń dla wdrażania i skuteczności założonego systemu monitoringu, można zaliczyć:

- dostępność niezbędnych danych, które pozwolą prowadzić bieżący monitoring stanu realizacji SRWD 2030 oraz z odpowiednim wyprzedzeniem podejmować decyzje dotyczące wprowadzania ewentualnych korekt i modyfikacji w Strategii;
- odpowiednie dopasowanie wskaźników monitorujących realizację poszczególnych celów strategicznych – chodzi tu przede wszystkim o ryzyko doboru wskaźników, dla których łatwo będzie pozyskać odpowiednie dane, ale które nie będą w pełni opisywać zjawiska mające kluczowy wpływ na realizację poszczególnych celów strategicznych.

2.7. Ocena ram finansowych SRWD 2030

PYTANIE EWALUACYJNE T:

Czy ramy finansowe zostały przygotowane kompletnie i trafnie? O jakie informacje i wyliczenia powinny zostać uzupełnione?

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 jest płaszczyzną wielostronnej współpracy samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, administracji rządowej, podmiotów gospodarczych, instytucji oraz mieszkańców województwa. Projekt SRWD 2030 podkreśla istniejące zróżnicowanie źródeł finansowania przedsięwzięć rozwojowych oraz konieczność montażu różnych źródeł środków finansowych.

Projekt SRWD 2030 w odniesieniu do ram finansowych podkreśla również, że finansowanie opierać się będzie na programach Unii Europejskiej przypisanych do perspektywy finansowej 2014-2020 (z zasadą n+3) oraz na nowej perspektywie lat 2021-2030.

Zapisy projektu SRWD 2030 podkreślają trudność zaplanowania nakładów finansowych na realizację polityki rozwoju regionu po 2020 roku ze względu na długi horyzont czasowy oraz trwające pertraktacje w sprawie przyszłego kształtu wieloletnich ram finansowych Unii Europejskiej oraz zasad funkcjonowania Polityki Spójności i Wspólnej Polityki Rolnej po 2020 roku.

Zakłada się słusznie, że po 2020 roku udział funduszy unijnych w całkowitej puli środków rozwojowych, ze względu na wzrost zamożności polskich regionów będzie relatywnie mniejszy. Tym samym ciężar realizacji Strategii przesunięty zostanie na środki własne oraz prywatne (np. partnerstwo publiczno-prywatne). Wskazuje się ponadto na możliwość finansowania działań rozwojowych przez fundusze partycypacyjne, na które składałyby się lokalne jednostki samorządu terytorialnego oraz Samorząd Województwa Dolnośląskiego.

Projekt SRWD 2030 tylko częściowo w sposób dość precyzyjny wskazuje, jakie wielkości środków przeznaczone zostaną na realizację działań rozwojowych. Dotyczy to budżetu Województwa Dolnośląskiego. Opierając się na Wieloletniej Prognozie Finansowej Województwa Dolnośląskiego można wskazać, że na realizację zadań rozwojowych do 2030 r. Samorząd Województwa Dolnośląskiego przeznaczy z własnych środków kwotę przeszło 10 mld zł.

W celu uzyskania pełniejszej perspektywy możliwości finansowania Strategii warto rozważyć uzupełnienie rozdziału poświęconego ramom finansowym Strategii rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030.

Poniżej zaprezentowano propozycję uzupełnienia treści Strategii o stosowne wyliczenia:

- Projekcję finansowania SRWD 2030 przedstawiono w trzech scenariuszach, które zależne są od sytuacji gospodarczej i finansowej kraju oraz regionu.
- W pierwszym kroku zdefiniowano potencjalną wysokość finansowania realizacji Strategii przez środki publiczne. Założono, że główne źródła finansowania przedsięwzięć ujętych w Strategii ponoszone będą przez samorządy terytorialne, w tym gminy oraz powiaty. Uzupełnieniem środków publicznych inwestowanych w rozwój regionu będą środki Województwa Dolnośląskiego oraz środki krajowe, jak również środki UE.
- W projekcjach finansowania Strategii założono zróżnicowany wzrost przychodów gmin i stały poziom dochodów powiatów, województwa (zgodnie z trendami widocznymi w latach 2010-

2017). Ponadto założono, że wydatki inwestycyjne w przypadku JST wynosić będą 20% przychodów ogółem.

- Założono w każdym ze scenariuszy spadek puli środków unijnych kierowanych do regionu, zarówno w kontekście wydatków realizowanych ze szczebla krajowego, jak również regionalnego rzędu 20% po 2023 roku.
- Jednocześnie założono zróżnicowany poziom finansowania interwencji strategicznej ze środków własnych krajowych, który zależy jest, podobnie jak w przypadku samorządów gminnych, od sytuacji gospodarczej kraju.
- Zaproponowane zmiany wielkości finansowania Strategii bazują na zaobserwowanych w latach 2010-2017 trendach wzrostu gospodarczego i przychodów JST (rzędu 5% w skali roku, poza powiatami) oraz prognozach zmniejszenia budżetu UE dla Polski po 2020 roku (rzędu 20%).

Projekcja finansowania SRWD 2030 wskazuje na istotne zagrożenia dla realizacji Strategii, które zależne są od kondycji gospodarki i finansów JST. Zagrożenia te po części mogą być zmniejszane poprzez poszukiwanie wsparcia finansowania działań rozwojowych po stronie prywatnej.

W zależności od wariantu potencjalne środki finansowe, które mogą zostać skierowane przez sektor publiczny na realizację Strategii do 2030 roku, oszacowano łącznie na kwotę 71,64 mld zł w wariancie pesymistycznym oraz w kwocie 85,69 mld zł w wariancie optymistycznym.

Próbując wskazać, jaka potencjalna wartość środków może zostać zainwestowana w regionie przez przedsiębiorców sięgnięto po dane GUS dotyczące nakładów inwestycyjnych dolnośląskich przedsiębiorstw. W 2017 roku nakłady te wyniosły 14,1 mld zł i od 2010 roku rosły w skali rocznej o 4,6%.

Przy założeniu zachowania wzrostu nakładów inwestycyjnych rzędu 4,6% oznacza to, że w okresie od 2020 do 2030 roku na Dolnym Śląsku podmioty prywatne mogą zainwestować kwotę rzędu 247,25 mld zł.

Przy braku wzrostu nakładów inwestycyjnych, tj. przy założeniu utrzymania poziomu tych nakładów z 2017 roku, kwota środków zainwestowanych na Dolnym Śląsku przez sektor prywatny wyniosłaby 169,20 mld zł.

Jednocześnie w kontekście źródeł finansowania ze środków prywatnych bardzo trudno wskazać bardziej szczegółowe dane, przede wszystkim ze względu na odległy horyzont czasowy.

W projekcie SRWD 2030 nie dokonano podziału potencjalnych środków finansowania na poszczególne cele strategiczne. Ma to jednak swoje uzasadnienie, gdyż rzeczywista alokacja środków będzie dokonana w ramach programów wdrażających Strategię. Na ich ostateczne rozlokowanie będzie miało wpływ wiele czynników zewnętrznych.

Poniżej w formie syntetycznej zaprezentowano prognozy finansowania SRWD 2030 środkami publicznymi w wariancie najbardziej prawdopodobnym (3% wzrost gospodarczy), tj. przy założeniu umiarkowanego tempa wzrostu gospodarczego oraz wariantcie optymistycznym (5% wzrost gospodarczy) i pesymistycznym (brak wzrostu gospodarczego).

Wariant 1: Prognoza umiarkowanego tempa wzrostu gospodarczego i wzrostu dochodów samorządów – 3% w skali roku

- wzrost przychodów budżetów gmin o 3%, budżet powiatów i województwa bez zmian, zmniejszenie finansowania z UE o 20% po 2023 roku, wzrost finansowania krajowego o 3% (bazujący na wzroście gospodarczym) – dane w mld zł,

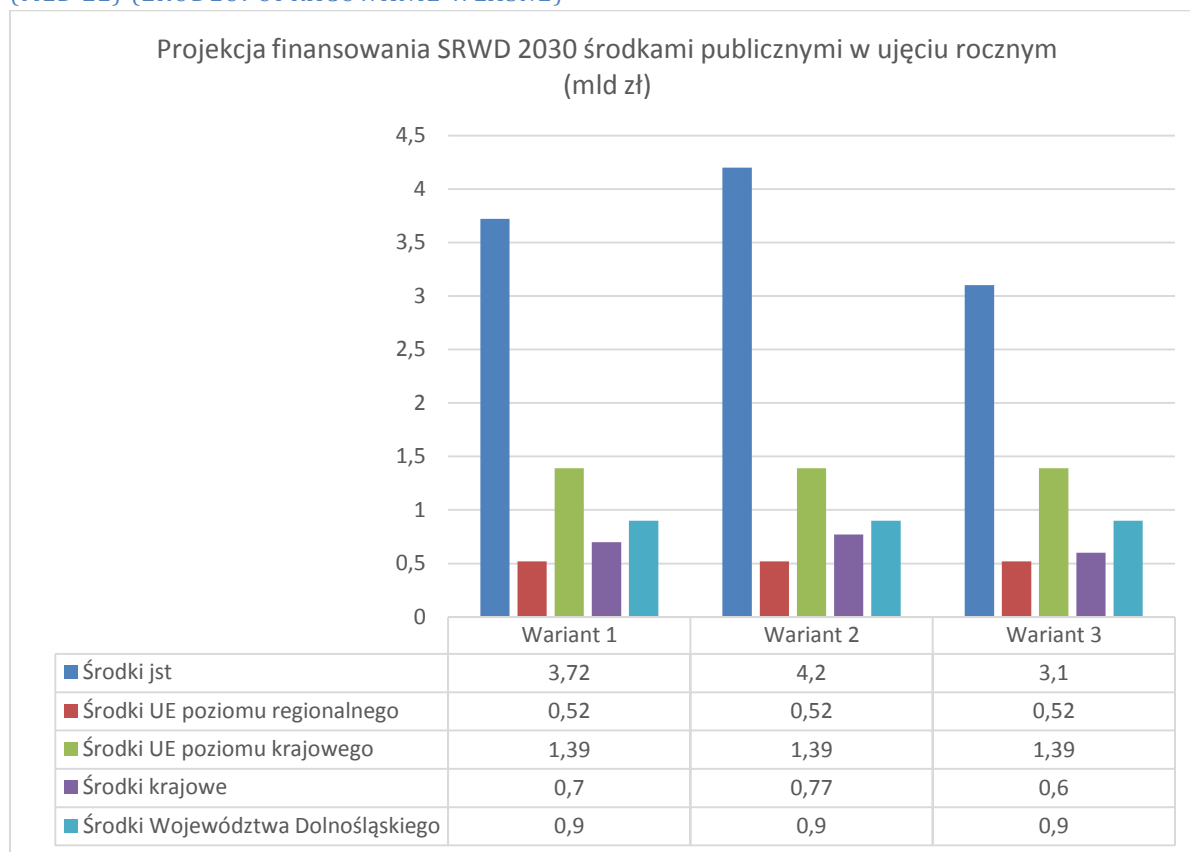
Wariant 2: Prognoza szybkiego tempa wzrostu gospodarczego i wzrostu dochodów samorządów – 5% w skali roku

- wzrost przychodów budżetów gmin o 5%, budżet powiatów i województwa bez zmian, zmniejszenie finansowania z UE o 20% po 2023 roku, wzrost finansowania krajowego o 5% (bazujący na wzroście gospodarczym) – dane w mld zł.

Wariant 3: Prognoza braku wzrostu gospodarczego i braku wzrostu dochodów samorządów

- brak wzrostu przychodów budżetów gmin, powiatów i województwa bez zmian, zmniejszenie finansowania z UE o 20% po 2023 roku, brak wzrostu finansowania krajowego – dane w mld zł.

RYСУNEK 1. PROJEKCJA FINANSOWANIA SRDW 2030 ŚRODKAMI PUBLICZNYMI W UJĘCIU ROCZNYM (MLD ZŁ) (ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE)

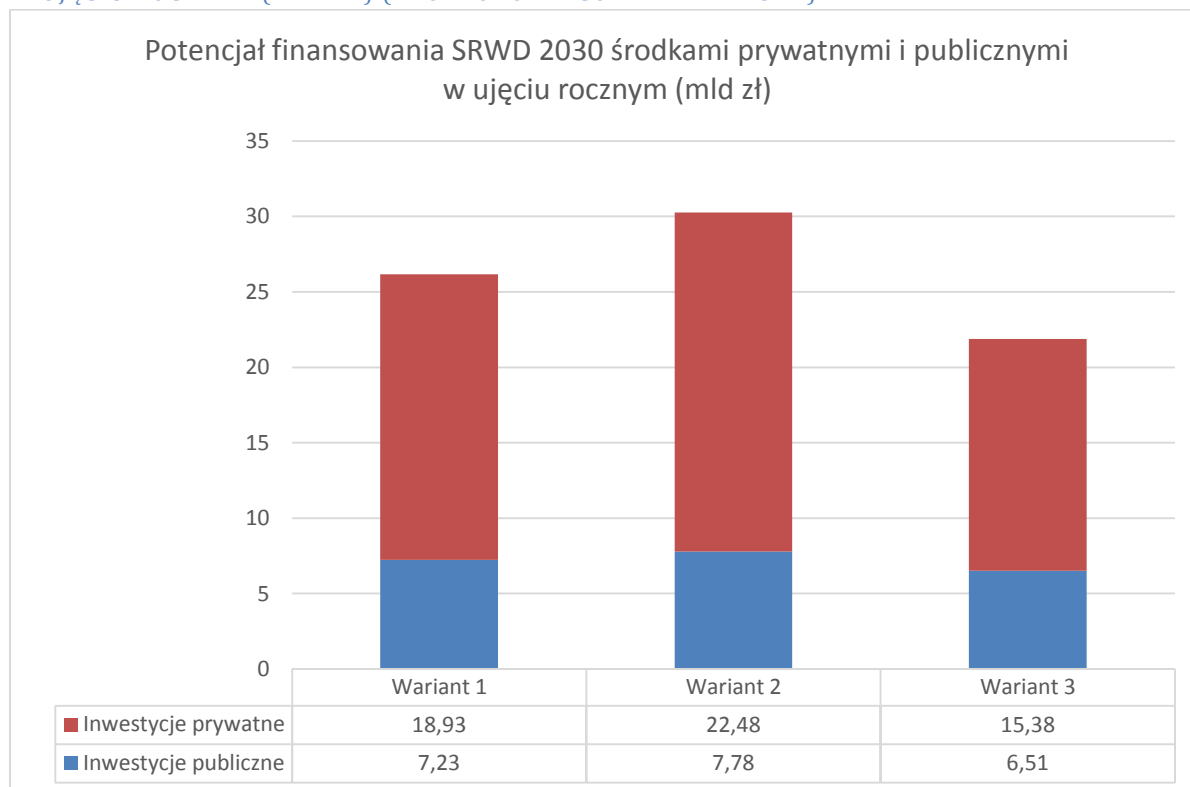

Finansowanie SRWD 2030 odbywać się będzie za pośrednictwem inwestycji publicznych oraz prywatnych. Poniżej przedstawiono relację prognozowanych wielkości finansowania rozwoju regionu za pośrednictwem środków prywatnych oraz publicznych w trzech wariantach opisanych powyżej.

Potencjał finansowania środkami prywatnymi uzależniony jest do tempa wzrostu nakładów inwestycyjnych. W wariantcie 1, tj. umiarkowanego wzrostu gospodarczego założono, że wzrost nakładów inwestycyjnych wyniesie 2,3% w skali roku, w drugim optymistycznym wariantcie wzrost ten wyniesie 4,6%, w ostatnim pesymistycznym wariantcie nakłady inwestycyjne pozostaną na poziomie obecnie notowanych wartości (brak wzrostu nakładów inwestycyjnych w przyszłości).

RYСУNEK 2. POTENCJAŁ FINANSOWANIA SRWD 2030 ŚRODKAMI PRYWATNYMI I PUBLICZNYMI W UJĘCIU ROCZNYM (MLD ZŁ) (ŹRÓDŁO: OPRACOWANIA WŁASNE)

2.8. Ogólna ocena wpływu realizacji SRWD 2030 na sytuację społeczno-ekonomiczną kraju lub regionu

W ramach tej oceny zostały zidentyfikowane prawdopodobne, a dotychczas nieprzewidziane w projekcie Strategii, pozytywne i negatywne efekty oddziaływania Strategii. Bazują one na ocenie największego prawdopodobieństwa wystąpienia wybranych zjawisk w momencie optymalnej z punktu widzenia rozwoju regionu interwencji strategicznej.

Demografia

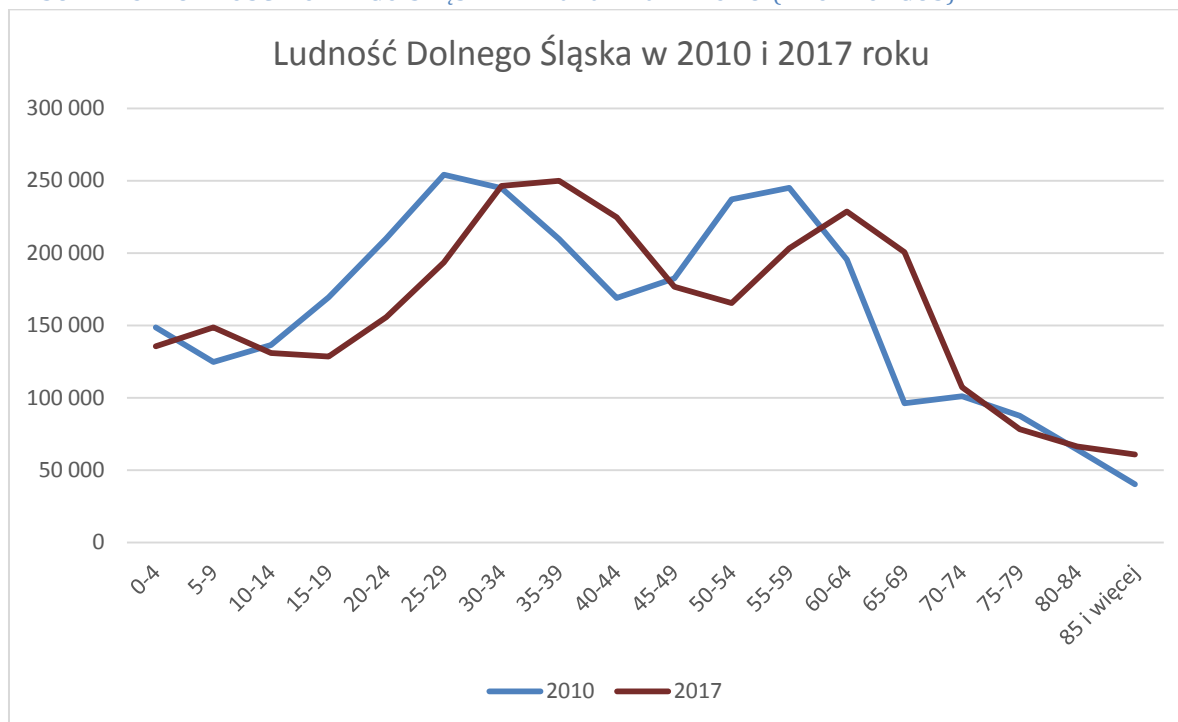
Na Dolnym Śląsku nastąpi depopulacja wybranych przestrzeni województwa oraz dynamiczne starzenie się społeczeństwa w skali całego regionu. Zdecydowanie korzystniejszą sytuacją charakteryzować będzie się aglomeracja wrocławska, m. in. dzięki przyciąganiu „nowych mieszkańców” w wieku produkcyjnym, także spoza województwa oraz z zagranicy.

Kryzys demograficzny na Dolnym Śląsku jest zjawiskiem nieuniknionym w perspektywie kolejnych lat. Nastąpi dalszy dynamiczny przyrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym oraz zmniejszenie liczby osób w wieku produkcyjnym. Wniosek taki wynika z obserwacji piramidy wieku społeczeństwa regionu. W piramidzie widoczne są dwa wyższe demograficzne. Pierwszy to ludność w wieku około 60 roku życia, który odpowiada za dynamiczne zwiększenie się ludności w wieku poprodukcyjnym i jednocześnie zmniejszanie ludności w wieku produkcyjnym. Drugi wyż demograficzny to ludność w wieku 30-44 lat, czyli teoretycznie grupa wiekowa odpowiedzialna za wytworzenie kolejnego wyż demograficznego. Liczebności grup wieku poniżej 20 roku życia nie wskazują jednak na pojawienie się tego wyżu. Można przypuszczać, że dla dużego odsetka osób w wieku 30-44 lat jest już za późno na powiększenie rodziny, co oznacza, że negatywne zmiany demograficzne charakteryzować się będą trwałością w perspektywie najbliższych dziesięcioleci. Dolny Śląsk, tak jak i cały kraj, nie wykorzystał szansy na podtrzymanie liczebności populacji przez wyż demograficzny osób urodzonych w latach 70 i 80-tych XX wieku, a realizowane obecnie programy społeczne zwiększające dzietność wydają się spóźnione co najmniej o dekadę.

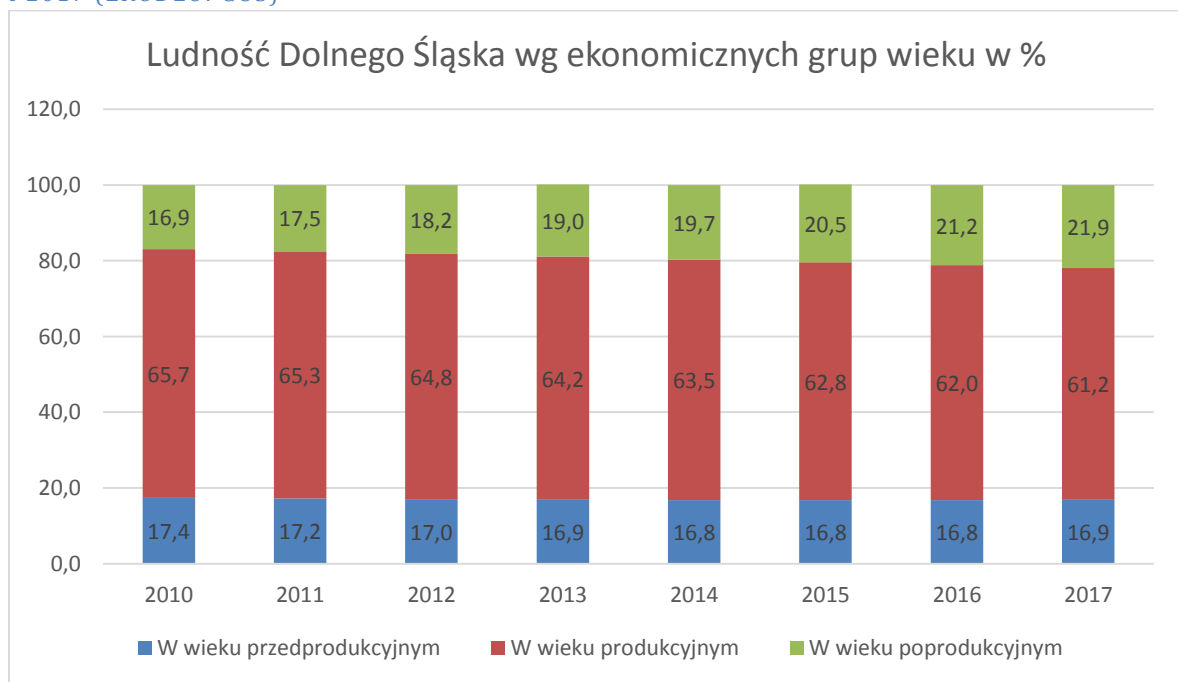
W zdecydowanie gorszej sytuacji znajdują się te obszary województwa, w których na ww. procesy demograficzne nałoży się zjawisko migracji, gdyż dotyczy ono z reguły osób w wieku produkcyjnym. W tym kontekście, a także biorąc pod uwagę różnice w ofercie rynku pracy poszczególnych podregionów województwa, oczekiwać należy głębokiego kryzysu demograficznego w przestrzeni niedużych miast oraz na peryferyjnych obszarach wiejskich. W zdecydowanie lepszej sytuacji znajdować się będzie podregion wrocławski, w tym najbliższe otoczenie stolicy Dolnego Śląska.

RYСУNEK 3. LUDNOŚĆ DOLNEGO ŚLĄSKA W 2010 I 2017 ROKU (ŹRÓDŁO: GUS)

RYСУNEK 4. LUDNOŚĆ DOLNEGO ŚLĄSKA WG EKONOMICZNYCH GRUP WIEKU W % W LATACH 2010 I 2017 (ŹRÓDŁO: GUS)

Realizacja Strategii RWD2030 przyczyni się do łagodzenia negatywnych skutków zmian demograficznych, przede wszystkim poprzez wzmocnienie systemu pomocy społecznej, zorientowanego na pomoc osobom starszym. Nastąpią również istotne zmiany na rynku pracy. Oczekuje się podniesienia aktywności zawodowej kobiet oraz osób w wieku 50+. Zmiany te wymuszone zostaną w dużym stopniu przez rynek pracy. Oczekuje się dużego ruchu migracyjnego, który częściowo rekompensować będzie deficyty kadr na rynku pracy.

Gospodarka

W kraju, jak również na Dolnym Śląsku, ostatnia dekada charakteryzowała się dynamicznym wzrostem gospodarczym. Na Dolnym Śląsku widoczne są jednak różnice w dostępie do rynku pracy oraz wynagrodzeń, które wpływają na decyzje migracyjne wewnątrz regionu. Różnice te w skali regionu nadal będą występować, jednocześnie oczekuje się zmniejszenia dysproporcji w rozwoju gospodarczym. Obszary do tej pory zmarginalizowane gospodarczo zaczną się rozwijać szybciej, zmniejszając dystans je dzielący od lepiej rozwiniętych obszarów województwa.

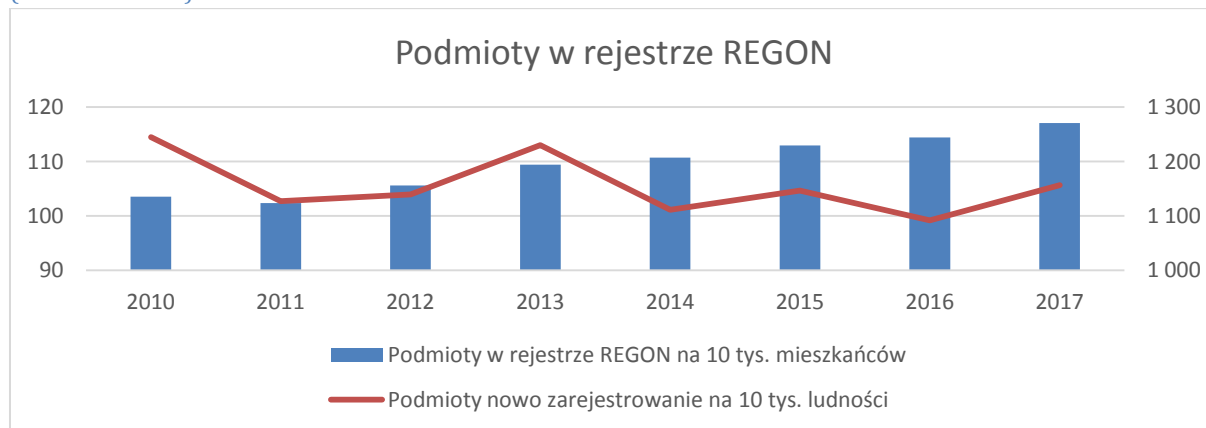
W okresie od 2010 roku do 2017 roku na Dolnym Śląsku stale rosła liczba podmiotów w rejestrze REGON w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. W tym czasie, w tempie około 5% rocznie, rosły przychody z działalności dolnośląskich przedsiębiorstw. Rozwój gospodarczy przyczynił się do wyraźnego zmniejszenia stopy bezrobocia. W 2011 roku stopa bezrobocia w regionie wynosiła 13,8; natomiast w 2018 roku zaledwie 6,0. Szczególny spadek bezrobocia nastąpił po 2014 roku. Dane te wskazują na bardzo szybkie tempo zmian w sferze gospodarczej.

Stopa bezrobocia była bardzo zróżnicowana w skali województwa. Według danych DWUP z kwietnia 2018 r. najwyższą stopę bezrobocia odnotowano na terenie następujących powiatów: górowskiego (16,1%), złotoryjskiego (15,8%), wałbrzyskiego (15,0%), jaworskiego (13,9%), lwóweckiego (12,8%), kłodzkiego (12,2%) oraz ząbkowickiego (12,2%). Należy oczekiwać, że przynajmniej w części obszarów województwa istotnie zmniejszy się skala bezrobocia. Nastąpi to zdecydowanie szybciej w przestrzeniach województwa, które skorzystają z efektu synergii z działaniami realizowanymi z poziomu centralnego, zwiększającymi atrakcyjność inwestycyjną.

Cechą wspólną renty położenia obszarów województwa o najwyższym bezrobociu jest brak przebiegu dróg ekspresowych oraz autostrad. Jak pokazują doświadczenia regionu, powstanie dróg szybkiego ruchu przekłada się na bardzo dynamiczne przeobrażenia w sferze gospodarczej, a tym samym rynku pracy. W ostatnich latach doświadczyły tego przestrzenie m.in. powiatów bolesławieckiego, lubańskiego i zgorzeleckiego (dzięki powstaniu autostrady A4 od węzła Krzywa do granicy państwa).

W perspektywie strategicznej do 2030 roku należy oczekiwać zdecydowanej poprawy atrakcyjności inwestycyjnej przestrzeni województwa leżących w korytarzu powstających dróg ekspresowych S5 (m. in. powiat górowski) oraz S3 (powiat jaworski, powiat złotoryjski, częściowo powiat wałbrzyski). W zdecydowanie mniej korzystnym położeniu pozostaną powiaty kłodzki i ząbkowicki.

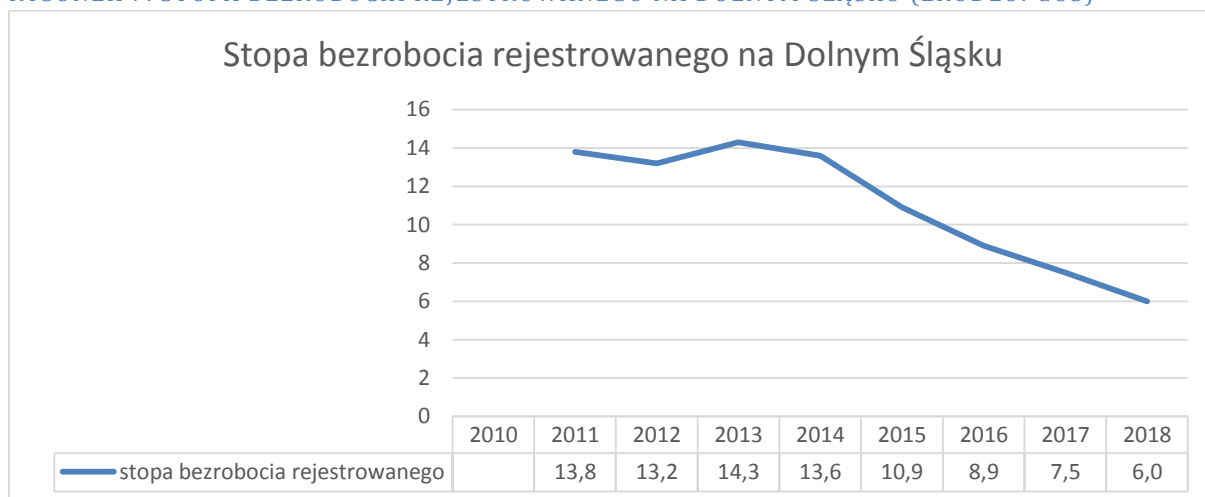
RYSUNEK 5. PODMIOTY W REJESTRZE REGON NA DOLNYM ŚLĄSKU W LATACH 2010-2017
(ŹRÓDŁO: GUS)

RYSUNEK 6. PRZYCHODY Z CAŁOKSZTAŁTU DZIAŁALNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW DOLNOŚLĄSKICH W LATACH 2010-2017 (ŹRÓDŁO: GUS)

O ile „wzrost gospodarczy” regionu nie napotka jakiś szczególnych barier, prognozuje się dalszy wzrost przychodów dolnośląskich przedsiębiorstw. „Granice wzrostu” konkurencyjności dolnośląskich przedsiębiorstw należy upatrywać w pierwszej kolejności w dostępności kadr na rynku pracy. Dalszy wzrost gospodarczy będzie istotnie determinował ruch migracyjny ludności, zarówno w skali regionu, jak również pomiędzy regionami w kraju oraz z zagranicy. „Granice wzrostu” konkurencyjności gospodarki należy upatrywać także w jej innowacyjności. Oczekuje się dalszego przesunięcia środka ciężkości strategicznej interwencji na potrzeby wzmacniania innowacyjności dolnośląskich przedsiębiorstw.

Dalszy wzrost aktywności gospodarczej i konkurencyjności dolnośląskich przedsiębiorstw wpłynąć będzie na dalszy spadek bezrobocia. Realne wydaje się osiągnięcie stopy bezrobocia rejestrowanego w skali regionu rzędu 3 do 4.

RYSUNEK 7. STOPA BEZROBOCIA REJESTROWANEGO NA DOLNYM ŚLĄSKU (ŹRÓDŁO: GUS)

Niska aktywność zawodowa społeczeństwa, w szczególności kobiet oraz osób 50+, stanowi obecnie niewykorzystany potencjał dalszego rozwoju gospodarczego i bogacenia się regionu. Migracja zarobkowa na obszar regionu rekompensować będzie po części deficyty kadr na rynku pracy.

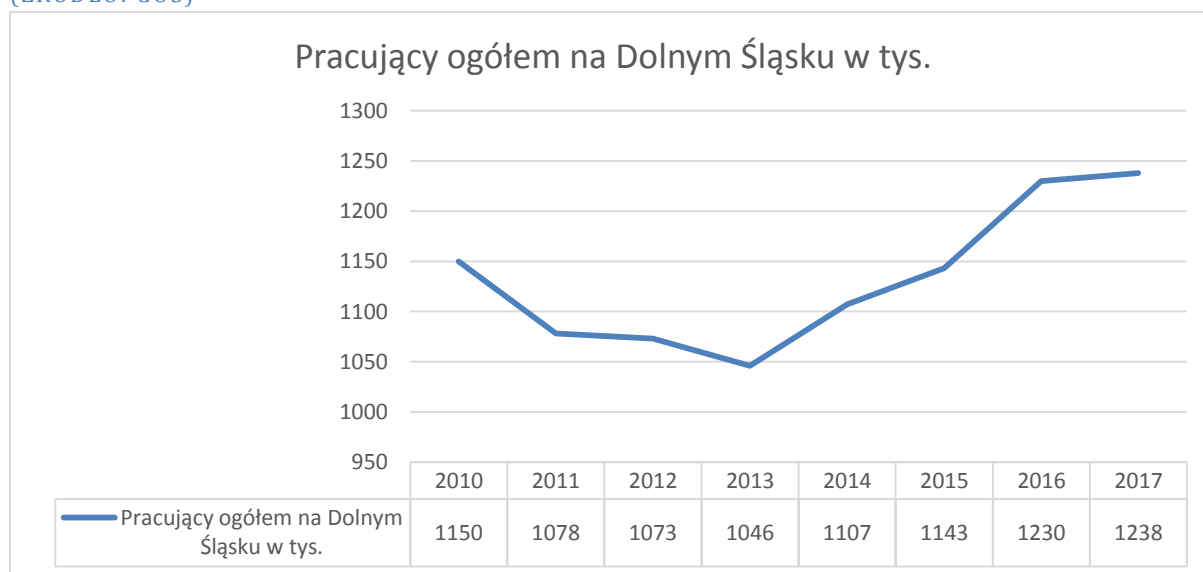
Dolny Śląsk w okresie od 2010 roku do 2017 roku charakteryzował się początkowym spadkiem aktywności zawodowej, liczonej liczbą osób pracujących, a następnie dynamicznym wzrostem, widocznym od 2014 roku. Wg danych GUS w 2017 roku na Dolnym Śląsku pracowało 1,238 mln osób, natomiast w 2013 roku 1,046 mln osób. Wzrost pracujących w ciągu zaledwie 5 lat o prawie 200 tys. osób pokazuje dynamikę przemian w sferze gospodarczej i na rynku pracy. Wzrost ten widoczny był również w niskich wskaźnikach bezrobocia, a jego spowolnienie w latach 2016-2017 może sugerować osiągnięcie granic wzrostu. Barię dla dalszego wzrostu zatrudnienia jest dostępność kadr na rynku pracy. Przy niskich wskaźnikach bezrobocia oraz niskiej aktywności zawodowej wybranych grup wiekowych dolnośląskim przedsiębiorcom coraz trudniej pozyskiwać nowych pracowników.

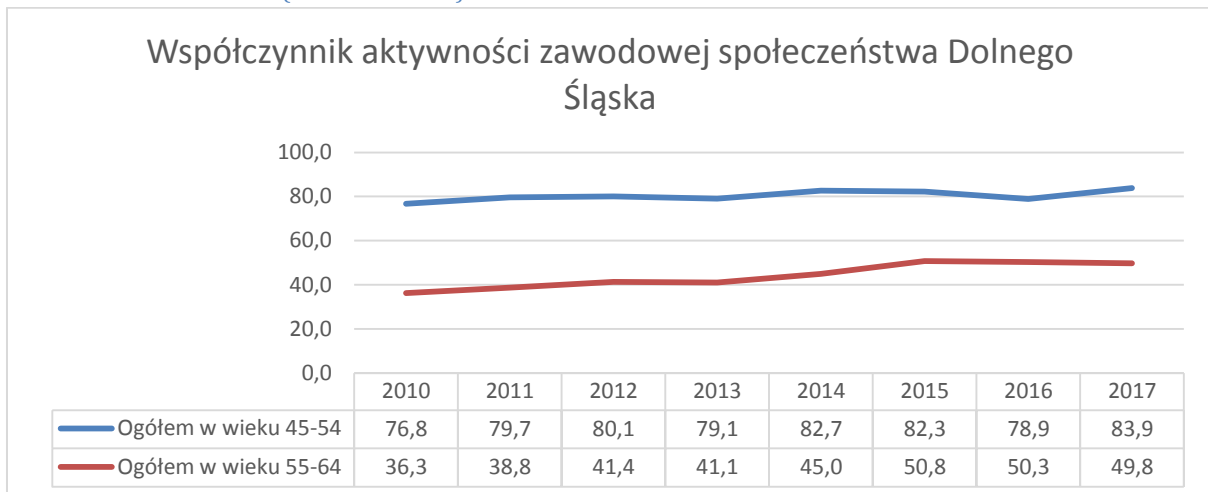
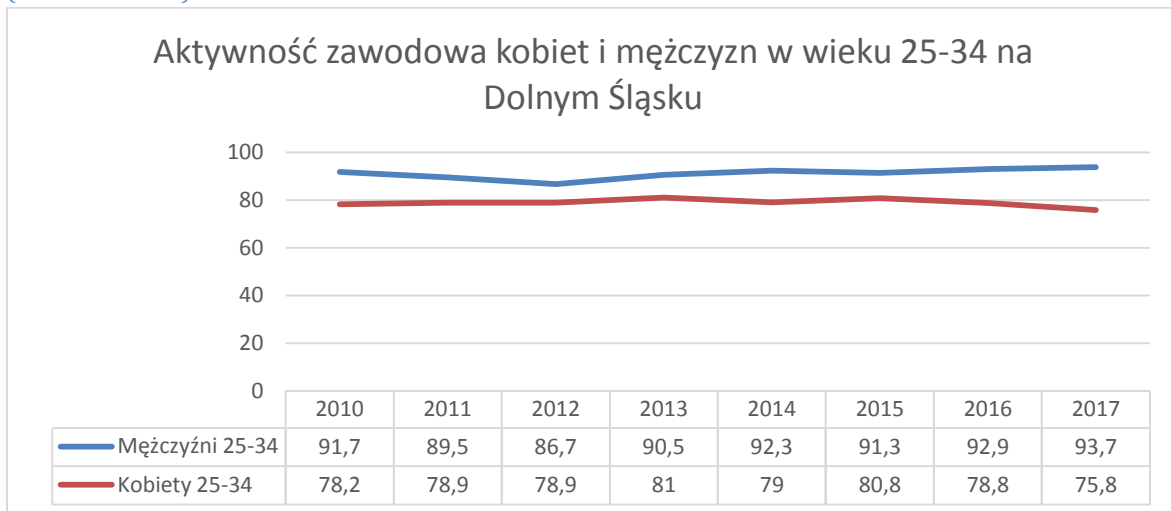
Polska, w tym dolnośląska gospodarka, zasilana jest przez coraz liczniejszych pracowników z zagranicy. Szacunki mówią o 2 mln osób z zagranicy pracujących w Polsce. Istotne rezerwy w zwiększaniu zatrudnienia zlokalizowane są również wewnątrz regionu. Najmniej korzystna dla rozwoju regionu jest migracja zarobkowa z obszarów słabszych ekonomicznie do lepiej rozwiniętych, gdyż oznacza to przyszły deficyt kadr na lokalnych rynkach pracy oraz pogłębianie niekorzystnych zjawisk demograficznych. Istotne rezerwy dla zwiększania zatrudniania tkwią w niskiej aktywności wybranych grup wiekowych, jak np. kobiet. Dane GUS pokazują, że aktywność zawodowa kobiet w wieku 25-34 jest dużo niższa od mężczyzn i maleje.

Niska aktywność zawodowa dotyczy także osób, które przekroczyły 55 rok życia, pomimo wyraźnego wzrostu w ciągu ostatnich lat. W 2017 roku aktywnych zawodowo było 49,8% mieszkańców regionu w wieku od 55 do 64 roku życia. W 2010 roku wskaźnik ten wynosił 36,3%.

Oczekuje się istotnego wzrostu aktywności zawodowej mieszkańców Dolnego Śląska, co widoczne będzie we wskaźniku liczby osób pracujących ogółem. Poniższy wykres wskazuje jednak na wyhamowanie tempa wzrostu liczby osób pracujących, co oznacza, że „dostępność kadr na rynku pracy” się wyczerpuje. Dalsza aktywizacja zawodowa mieszkańców regionu będzie dużo trudniejsza i realizowana w sposób „mocno” dedykowany wybranym branżom i być może konkretnym przedsiębiorcom.

RYSUNEK 8. PRACUJĄCY OGÓŁEM NA DOLNYM ŚLĄSKU W TYS. OSÓB W LATACH 2010-2017
(ŹRÓDŁO: GUS)

RYSUNEK 9. WSPÓŁCZYNNIK AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ SPOŁECZEŃSTWA DOLNEGO ŚLĄSKA OD 45 DO 65 ROKU ŻYCIA (ŹRÓDŁO: GUS)**RYSUNEK 10. AKTYWNOŚĆ ZAWODOWA KOBIET I MĘŻCZYZN W WIEKU 25-34 NA DOLNYM ŚLĄSKU (ŹRÓDŁO: GUS)**

Od 2010 roku na Dolnym Śląsku nastąpił wzrost popytu na usługi dla ludności w sferze wolnego czasu oraz wzrost wykorzystania potencjału turystycznego Dolnego Śląska. Powstały nowe atrakcje turystyczne, a region jest w czołówce najczęściej odwiedzanych w kraju. Prognozuje się, że trend ten zostanie utrzymany. Dolny Śląsk wspierać będzie rozwój turystyki m.in. poprzez uznanie jej jako jednej z inteligentnych specjalizacji regionu oraz moderując procesy rozwoju turystyki. Oczekuje się „dynamicznego” tworzenia produktów turystycznych, które bazować będą na dobrze rozwiniętej infrastrukturze turystycznej i wspierane będą przez realizowaną „z jednej ręki” promocję turystyczną regionu. Tym samym oczekuje się dalszego wzrostu liczby turystów odwiedzających województwa.

Największy potencjał turystyczny Dolnego Śląska, biorąc pod uwagę liczbę turystów korzystających z obiektów noclegowych, tworzą (dane GUS dla 2016 roku):

- 1) Wrocław (1 117 tys.),
- 2) powiat jeleniogórski (618 tys.),
- 3) powiat kłodzki (385 tys.).

Kolejny w rankingu powiat lubański odwiedziło 128 tys. turystów, natomiast w pozostałych powiatach wartości te nie przekroczyły 100 tys. Wskazuje to na dużą koncentrację usług turystycznych w trzech przestrzeniach województwa, tj. Wrocławiu, Kotlinie Kłodzkiej oraz w Karkonoszach i częściowo w Górach Izerskich.

Jednocześnie warto zauważyć, że właśnie przestrzeń Kotliny Kłodzkiej oraz Karkonoszy to obszary o najgorszej dostępności komunikacyjnej w skali regionu, a dodatkowo w przypadku powiatu kłodzkiego, jest to obszar o wysokiej w skali województwa stopie bezrobocia.

Potencjalnie atrakcyjne turystycznie przestrzenie powiatów leżących w regionie Sudetów, np. powiat złotoryjski (Góry i Pogórze Kaczawskie), lwówecki (Góry i Pogórze Izerskie), czy też wałbrzyski (Góry Sowie, etc.), charakteryzowały się niską skalą wykorzystania potencjału turystycznego, liczoną liczbą turystów korzystających z obiektów noclegowych.

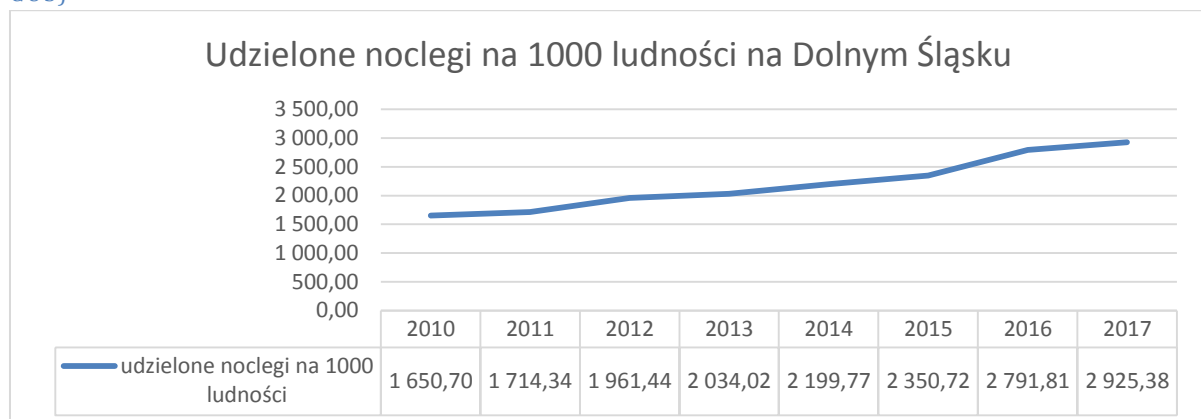
Biorąc pod uwagę prognozę poprawę dostępności komunikacyjnej, m. in. dzięki inwestycjom w drogi ekspresowe (S3), można oczekiwać dalszego wzrostu liczby turystów w obrębie Karkonoszy, a być może również w obrębie Gór Kaczawskich, choć w tym przypadku barierą jest obecny stan infrastruktury turystycznej i dużo słabsza promocja tej części województwa.

W przypadku powiatu kłodzkiego oraz powiatów ząbkowickiego i dzierzoniowskiego długo oczekiwana inwestycja budowy drogi ekspresowej S8 od Magnic do Łagiewnik zdecydowanie poprawiłaby atrakcyjność inwestycyjną oraz turystyczną tego obszaru. W perspektywie do 2030 roku jest to inwestycja realna.

Zaskakujący obecnie niski poziom wykorzystania potencjału turystycznego Doliny Baryczy (powiat milicki) ulegnie zdecydowanej poprawie, m. in. dzięki poprawie dostępności komunikacyjnej tej części województwa oraz biorąc pod uwagę prognozowane trendy rozwoju turystyki (m.in. turystyka wiejska, aktywna, weekendowa).

Tempo wzrostu liczby udzielonych noclegów na 1000 ludności zostanie podtrzymane, co pozytywnie wpłynie na lokalne rynki pracy.

RYSUNEK 11. NOCLEGI UDZIELONE TURYSTOM NA 100 LUDNOŚCI NA DOLNYM ŚLĄSKU (ŹRÓDŁO: GUS)

Usługi publiczne

Biorąc pod uwagę strukturę przestrzenną, na Dolnym Śląsku występuje w miarę równomierny dostęp do większości podstawowych usług publicznych, który wyrównywany jest przez inwestycje w sferze komunikacji i transportu publicznego. Należy oczekiwać jednak dalszej poprawy dostępności i jakości usług publicznych.

Zdecydowana większość gmin województwa oferuje swoim mieszkańcom szeroki zakres usług publicznych, których jakość została wzmocniona dzięki inwestycjom realizowanym w perspektywie UE 2007-2014. Szczególnie warto wspomnieć o infrastrukturze edukacji oraz sportu i rekreacji. W każdej praktycznie dolnośląskiej gminie funkcjonują instytucje kultury, realizowane są działania z zakresu pomocy społecznej. Istotne różnice w dostępie do usług publicznych dotyczą natomiast sfery infrastruktury sieciowej (gaz i kanalizacja). Poszczególne przestrzenie regionu charakteryzują się również zróżnicowanym dostępem do transportu publicznego. Ponadto większe miejscowości, poza wyjątkami, oferują szersze spektrum usług publicznych, w szczególności związanych z administracją, sportem i rekreacją oraz kulturą. Kwestia dostępu do tych usług związana jest z dostępnością komunikacyjną.

Kapitał ludzki i społeczny

Dolnym Śląsk to region, który charakteryzuje się szczególną skalą potrzeb rewitalizacyjnych. Jednocześnie zmiany w sferze społecznej zachodzą dużo wolniej niż zmiany w sferze infrastrukturalnej. Tempo zmian społecznych będzie zdecydowanie wolniejsze oraz zmian w sferze gospodarczej czy też przestrzenno-funkcjonalnej.

Wybrane przestrzenie poszczególnych jednostek terytorialnych w szczególny sposób koncentrują negatywne zjawiska społeczne. Struktura przestrzenna problemów społecznych w regionie wynika z uwarunkowań historycznych, sięgających kilku dekad wstecz. Szczególna koncentracja negatywnych zjawisk społecznych występuje bardzo często w centrach miast (zobacz: programy rewitalizacji i wyznaczone obszary rewitalizacji), w których zlokalizowana jest najstarsza zabudowa, w dużej skali stanowiąca zasób komunalny gminy, z dużą liczbą mieszkań socjalnych. Dotychczasowy sposób użytkowania nie sprzyjał poprawie stanu technicznego takiej zabudowy, a wręcz pogłębiał sytuację kryzysową. Jak pokazują doświadczenia dolnośląskich miast rewitalizacja jest procesem złożonym i rozłożonym w czasie. Skala potrzeb rewitalizacyjnych wynika w dużej mierze ze skali problemów społecznych oraz ograniczeń interwencji publicznych. Samorządy tylko częściowo mogą realizować bezpośrednio projekty rewitalizacyjne, gdyż duża skala potrzeb inwestycyjnych dotyczy obiektów i przestrzeni prywatnych. **Skala problemu przerasta obecne możliwości finansowe większości samorządów i jest problemem, który będzie rozwiązywany przez dłuższy okres czasu.** Należy do tego dodać, że od 2023 roku rewitalizacja będzie mogła być prowadzona na Dolnym Śląsku tylko i wyłącznie w myśl zasad opisanych w ustawie o rewitalizacji. Bazując na obecnych doświadczeniach rewitalizacji wielu gmin, która w dużym stopniu ograniczała się do sfery infrastrukturalnej, konieczne wydaje się być wsparcie samorządów w idei kompleksowej rewitalizacji.

Zmiany w sferze pomocy społecznej wymuszać będą w dużym stopniu zjawiska starzenia się społeczeństwa. Oczekuje się zwiększania skali problemów związanych z niepełnosprawnością, długotrwałą chorobą, samotnością, a tym samym rozwijania usług opiekuńczych. Problem starzejącego się społeczeństwa ma wymiar przekrojowy dla całego województwa.

Aktywność społeczną mieszkańców regionu należy ocenić jako umiarkowaną. Na Dolnym Śląsku widoczny był wzrost liczby organizacji pozarządowych. Wiele gmin rozwija narzędzia wspierające aktywność społeczną, np. w formie budżetów obywatelskich. Rozwija się wiele inicjatyw społecznych, które inicjowane są przez społeczeństwo i organizacje pozarządowe. Porównując jednak wskaźniki aktywności społecznej, np. frekwencje wyborcze obserwowane w regionie do frekwencji w krajach zachodnich, można wyciągnąć wniosek, że w kwestii rozwijania aktywności społecznej jest jeszcze wiele do nadrobienia. Dystans dzielący region do społeczeństw zachodnich uda się wyrównać tylko częściowo.

Aktywność społeczna, podobnie jak problemy społeczne, charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem przestrzennym w skali lokalnej, które bardzo trudno zdiagnozować w skali regionu, łatwiej w skali gminy. Wydaje się, że łatwiej jest integrować nieduże społeczności wiejskie, choć wymaga to dedykowanego wsparcia i moderowania takich działań. Wyzwaniem dla większych miejscowości oraz terenów podmiejskich, gdzie widoczny jest duży napływ ludności, będzie integracja społeczeństwa.

RYSUNEK 12. ORGANIZACJE POZARZĄDOWE NA DOLNYM ŚLĄSKU NA 1000 MIESZKAŃCÓW
(ŹRÓDŁO: GUS)

Racjonalne wykorzystanie środowiska stanowi paradygmat rozwoju.

Oczekiwane jest większe ukierunkowanie na bardziej ekologiczne technologie i rozwiązania. Problemy związane m. in. ze zmianami klimatycznymi, widoczne będą w szczególności w sektorach związanych z rolnictwem. Jednocześnie nastąpi dalsza presja na środowisko naturalne w obrębie największych aglomeracji miejskich. Presja urbanizacyjna oraz związana z rozwojem infrastruktury technicznej wywoływać będzie w skali lokalnej konflikty z systemem ochrony przyrody. Jednocześnie oczekuje się poprawy wybranych segmentów środowiska naturalnego, w szczególności jakości powietrza w miastach. Sprzyjać temu będzie nie tylko szereg inwestycji np. w systemy ciepłownicze, ale również dalszy wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców regionu.

Dostępność komunikacyjna

Na Dolnym Śląsku w perspektywie do 2030 roku nastąpi zdecydowana poprawa dostępności komunikacyjnej.

Do 2030 roku planowana jest realizacja szeregu inwestycji o kluczowym znaczeniu dla poprawy dostępności komunikacyjnej. Oprócz drogi ekspresowej S5, łączącej Wrocław z Poznaniem, kluczowe znaczenie ma droga ekspresowa S3, krzyżująca się z autostradą A4 w Legnicy. Tym samym zwiększy się dostępność komunikacyjna całego regionu z perspektywy północy kraju oraz jednocześnie poprawi wewnętrzną dostępność centralnej i południowej części województwa.

Ww. inwestycje w dużym stopniu przyczynią się do zwiększenia dostępności komunikacyjnej obszarów peryferyjnych, w szczególności przestrzeni powiatów: jaworskiego, złotoryjskiego, kamiennogórskiego, wałbrzyskiego, jeleniogórskiego oraz miast Jelenia Góra i Wałbrzych.

W trudniejszej sytuacji znajdują się powiaty kłodzki, ząbkowicki, częściowo dzierzoniowski. Przestrzeń tych powiatów nie jest położona w korytarzach dróg szybkiego ruchu, a ewentualne plany przedłużenia drogi ekspresowej S8 do Łagiewnik to perspektywa co najmniej kilku lat. Tym samym procesy integracji przestrzennej tej części województwa następować będą najwolniej.

Innym istotnym problemem będzie drożność głównych ciągów komunikacyjnych, w szczególności autostrady A4, będącej głównym korytarzem eksportu produkcji przemysłowej Polski Południowej do Unii Europejskiej.

Wraz ze wzrostem gospodarczym kraju rośnie obciążenie ruchem drogowym autostrady A4. Szczególnie widoczne jest ono na odcinku pomiędzy Wrocławiem a Kostomłotami, gdzie wg danych z 2015 roku osiągało wartości 50 tys. pojazdów na dobę. Prognozowany dalszy wzrost gospodarczy przyczyniać się będzie do dalszego wzrostu natężenia ruchu pojazdów na całym dolnośląskim odcinku autostrady A4.

Powyższe oznacza konieczność zwiększenia przepustowości autostrady A4 w okolicach Wrocławia, np. poprzez budowę kolejnego pasa lub alternatywnej drogi szybkiego ruchu odciążającej newralgiczny odcinek. Brak rozwiązań zwiększających drożność głównego szlaku komunikacyjnego zmniejszać będzie atrakcyjność inwestycyjną oraz konkurencyjność dolnośląskich firm, jak również wpływać na jakość życia mieszkańców.

Należy mieć na uwadze, że Sejmik Dolnośląski przyjął uchwałą dwa obowiązujące plany rozwoju systemu transportowego województwa:

1. Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego.
2. Plan rozwoju sieci dróg wojewódzkich.

Wojewódzka sieć drogowa ma na celu łączyć miasta i z tego powodu jest wystarczająco gęsta. Brakuje paru odcinków (np. dokończenia pętli Brzeg Dolny – Kąty- Kobierzyce- Oława- Oleśnica- Trzebnica- Brzeg Dolny, czy odcinka Lubin- Legnica- Jawor- Kłodzko). Oczekuje się, że nastąpi poprawa parametrów funkcjonalno-technicznych wybranych dróg.²

Sieć transportu publicznego należy ocenić pozytywnie ze względu na gęstą sieć transportu kolejowego. Barierej natomiast stanowią połączenia autobusowego (ze względu na brak infrastruktury kolejowej) na ciągu Głogów- Polkowice- Lubin- Legnica. Brakuje również dostatecznej obsługi Wołowa i Milicza. Problemem jest stale spadająca liczba kursów w transporcie autobusowym, który bez interwencji samorządu zniknie całkowicie. W konsekwencji pogłębi się wykluczenie komunikacyjne części mieszkańców województwa.³

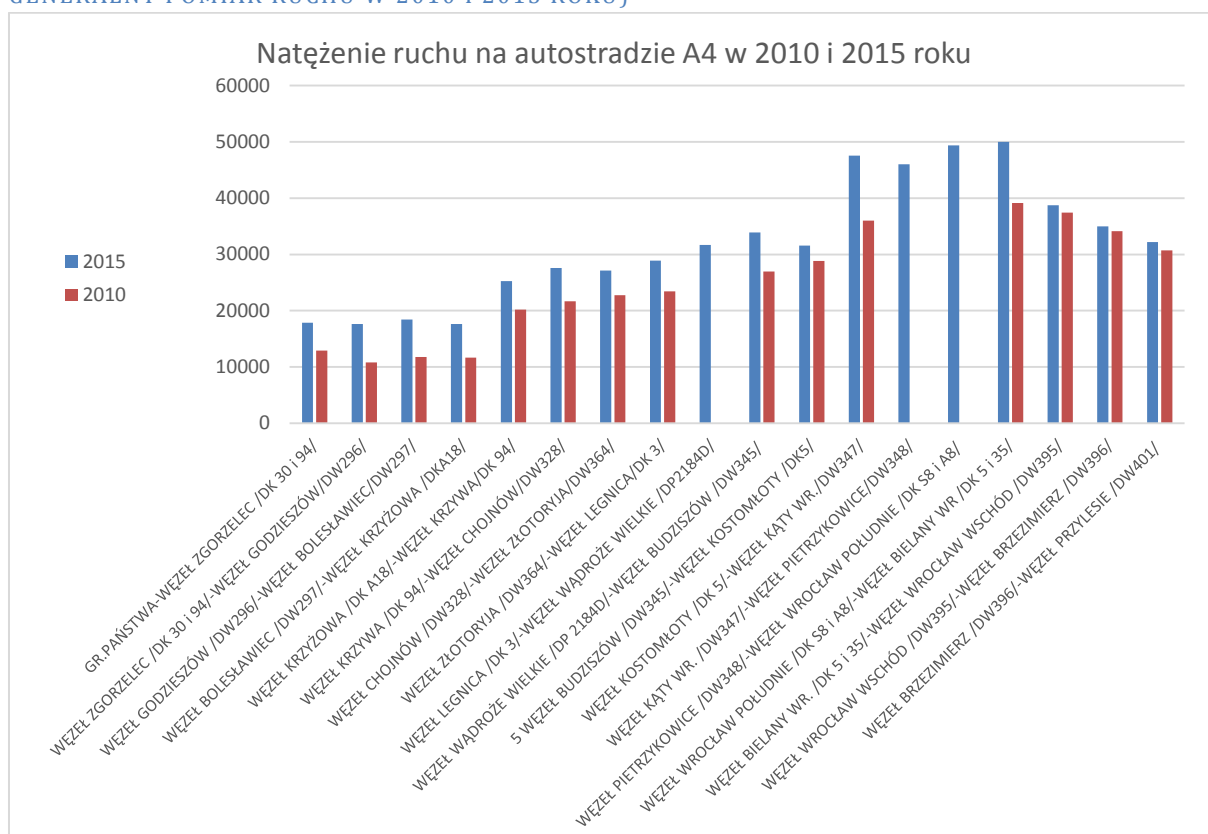
Oczekuje się także poprawy jakości komunikacji publicznej w obrębie dużych miast i ich otoczenia funkcjonalnego. Sprzyjać temu będą inwestycje w węzły przesiadkowe oraz integracja różnych środków komunikacji. Istotnie zmieni się także „świadomość mieszkańców” dot. korzystania z komunikacji. Oczekuje się dalszego wzrostu liczby osób korzystających z publicznych środków komunikacji.

² Opinia ekspercka, TRAKO

³ Opinia ekspercka, TRAKO

RYSUNEK 13. NATĘŻENIE RUCHU NA AUTOSTRADZIE A4 W 2010 I 2015 ROKU (ŹRÓDŁO: GENERALNY POMIAR RUCHU W 2010 I 2015 ROKU)

Potencjał finansowy

Na Dolnym Śląsku obserwowany jest rosnący potencjał finansowy większości samorządów, a jednocześnie wzrost kosztów utrzymania infrastruktury i usług publicznych w gminach szczególnie dotkniętych kryzysem demograficznym.

Widoczna jest również potrzeba realizacji dużych inwestycji na obszarach dynamicznego wzrostu liczby ludności (np. aglomeracja wrocławska, obszary dynamicznej suburbanizacji).

Istotną barierą w realizacji wielu inwestycji będzie ograniczona dostępność funduszy unijnych dla regionu w kolejnej perspektywie finansowej UE. Oczekiwać należy również przekierowania wsparcia, np. zwiększenie wsparcia na rozwój innowacji, kosztem ograniczenia wsparcia rolnictwa.

Mając na uwadze powyższe oczekuje się, że ciężar polityki rozwoju regionu przenoszony będzie w większym stopniu na samorządy. Zwiększy się jednocześnie rola „związków międzygminnych” w moderowaniu i planowaniu procesów rozwojowych, które wspierane będą przez umiejętną interwencję strategiczną z poziomu regionalnego i krajowego.

Potencjał instytucjonalny

Potencjał instytucjonalny w dużym stopniu uzależniony jest od kapitału ludzkiego dostępnego na miejscu. Z reguły jest on dużo niższy na obszarach wiejskich (konieczność wsparcia idei rozwoju lokalnego).

Na Dolnym Śląsku rozwinięta się sieć wsparcia „doradczego” dla najsłabszych samorządów. Ukierunkowana będzie na wykorzystanie endogennych potencjałów poszczególnych obszarów oraz na wzmocnienie współpracy lokalnej, subregionalnej i regionalnej oraz współpracy transgranicznej.

3. Wnioski i rekomendacje

Wnioski

1. Dokument co do zasady wykazuje się poprawnością i logiką. Wizja, cele, kierunku działań strategicznych wykazują się hierarchicznością. Niemniej jednak możliwe i sugerowane jest podniesienie jakości dokumentu.
2. Główną wadą dokumentu jest z jednej strony zbyt duża szczegółowość szeregu zapisów, odnoszących się zarówno do części diagnostycznej, jak również części strategicznej. Z drugiej zaś występują zapisy zbyt ogólne, w szczególności w części dotyczącej wizji, misji i celów strategicznych; pozbawione uzasadnień i właściwej argumentacji. Wpływa to istotnie na „czytelność” dokumentu i „widzenie” najważniejszych potencjałów i barier rozwojowych.
3. Część diagnostyczna pomija istotne w projektowaniu rozwoju uwarunkowania zewnętrzne. Brak jest pełnej analizy SWOT, a także analizy SWOT/TOWS, które pozwoliłyby precyzyjniej wskazać, jakie są najistotniejsze wyzwania rozwoju regionu oraz jak efektywniej wykorzystać synergii interwencji zależnej od „regionu” oraz płynącej z zewnątrz.
4. Część operacyjna dokumentu zbyt słabo komunikuje potencjalnym odbiorcom dokumentu wyzwania rozwojowe, tj. brakuje części opisowej/uzasadnień wyboru takich, a nie innych celów strategicznych, operacyjnych. Opisy te powinny bazować na podsumowaniu diagnozy, wskazywać na jakich mocnych stronach i szansach płynących z otoczenia bazują oraz jakie słabe strony eliminują. Odbiorca dokumentu zmuszony jest domyślać się, czy przyjęte rozwiązania są logiczną odpowiedzią na wyzwania rozwojowe.
5. Terytorialny wymiar polityki rozwoju co do zasady bazuje na słusznym założeniu kierowania interwencji na obszary o potencjałach rozwoju oraz na obszary wymagające wsparcia. Nie budzi zastrzeżeń zasadność wskazania jako obszarów funkcjonalnych przestrzeni największych miast w województwie i ich otoczenia. Wątpliwości budzi „rozmiar terytorialny” wrocławskiego obszaru funkcjonalnego. Znaczne wątpliwości budzi natomiast wskazanie pozostałych obszarów funkcjonalnych. Górski i przygraniczny obszar funkcjonalny oraz obszary poza miejskimi obszarami funkcjonalnymi są bardzo rozległe i zróżnicowane przestrzennie oraz charakteryzują się bardzo zróżnicowanym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego – co w kontekście planowania i realizacji polityki rozwoju może oznaczać nadmierne rozproszenie wsparcia. Sugeruje się przeprowadzenia delimitacji obszarów wymagających szczególnego wsparcia i bardziej precyzyjne określenie obszarów funkcjonalnych.

Dobrym przykładem może być rozwiązanie przyjęte w Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2030.

Przyjęte uchwałą nr 653/14 z dnia 22 kwietnia 2014r. przez Zarząd Województwa Zachodniopomorskiego opracowanie „Specjalna Strefa Włączenia na obszarze województwa zachodniopomorskiego oraz planowane kierunki działań inwestycyjnych” wskazuje metodologię wyznaczania Specjalnej Strefy Włączenia (SSW) oraz jej aktualizacji. Delimitacja SSW dokonywana jest

na podstawie analizy wartości zestawu sześciu mierników syntetycznych wyznaczonych dla poszczególnych obszarów problemowych:

- dostępność do usług publicznych,
- demografia,
- infrastruktura techniczna,
- problemy miejscowości popegeerowskich,
- potencjał gospodarczy,
- ubóstwo.

na podstawie której wskazywane są gminy z deficytami w ww. obszarach. Do delimitacji SSW, a więc obszaru o najbardziej niekorzystnych wskaźnikach rozwoju społeczno- gospodarczego przyjęto zasadę kumulacji deficytów, co oznacza, że SSW obejmuje gminy, w których występują deficyty w co najmniej trzech obszarach problemowych.

Obok metodologii wyznaczania SSW przyjęto również zasadę cyklicznego monitorowania i okresowej oceny sytuacji społeczno-gospodarczej, która następować będzie w cyklu rocznym. W tym celu dane źródłowe, gromadzone w bazie danych regionalnych eRegion, bazie danych lokalnych GUS (BDL GUS), raportach, i innych równoważnych bazach są zbierane corocznie i poddawane procesowi monitorowania według tej samej, opisanej w dokumencie, metodologii. Na tej podstawie weryfikowany jest zakres terytorialny SSW oraz postulowane kierunki interwencji.⁴

6. W rozdziale 5. *Ramy finansowe Strategii rozwoju województwa dolnośląskiego 2030* nie przedstawiono wielkości i struktury nakładów finansowych niezbędnych do realizacji SRWD 2030.

7. W rozdziale 6. *System wdrażania SRWD 2030*, w podrozdziale 6.4 *Kompetencje prawne Samorządu Województwa Dolnośląskiego* znajduje się tabela przedstawiająca obszar bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego, obszar pozostający poza zakresem kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego oraz obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów w odniesieniu do poszczególnych kierunków działań strategicznych. Należy stwierdzić, że części kierunków strategicznych przypisano niepełny obszar kompetencji prawnych – chodzi głównie o brak przypisania bezpośrednich kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego.

Rekomendacje

Poniżej zestawiono zakres rekomendacji w odniesieniu do projektu SRWD 2030, odnosząc poszczególne rekomendacje do struktury i treści dokumentu.

⁴ Źródło: <http://www.wzs.wzp.pl/specjalna-strefa-wlaczania>

Rozdział	Rekomendacje dot. zmian
1.1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA	Bez zmian
1.2. SFERA PRZYRODNICZO-KULTUROWA	Zmodyfikować zapisy dot. mocnych i słabych stron lub usunąć je z podsumowania podrozdziału (pełną, syntetyczną analizę SWOT załączyć jako podsumowanie całej diagnozy).
1.3. SFERA SPOŁECZNA	Jw.
1.4. SFERA GOSPODARCZA	Jw.
1.5. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA	Jw.
1.6. SYSTEM KOMUNIKACJI I DOSTĘPNOŚĆ TRANSPORTOWA	Jw.
1.7. FINanse JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO	-
1.8. POTENCJAŁY I BARIERY ROZWOJOWE W UKŁADZIE SUBREGIONÓW	Usunąć podrozdział, gdyż jego treść powiela się z wcześniejszymi zapisami oraz nie ma przełożenia na wskazane w dalszej części dokumentu obszary funkcjonalne. Pełną, syntetyczną analizę SWOT załączyć jako podsumowanie całej diagnozy.
Dodać podrozdział ANALIZA SWOT – PODSUMOWANIE DIAGNOZY	Dodać podrozdział stanowiący syntetyczne podsumowanie wcześniejszej części dokumentu. Istotne jest uzupełnienie diagnozy o elementy otoczenia zewnętrznego (szanse i zagrożenia), które mogą być częściowo powieleniem zapisów dokumentów szczebla krajowego.
2. SCENARIUSZE ROZWOJU REGIONU	Sugerowane „doprecyzowanie” zapisów poszczególnych scenariuszy w odniesieniu do wybranych segmentów kapitału terytorialnego. Proponowane jest zwrócenie uwagi na elementy otoczenia zewnętrznego, w tym dot. demografii, sytuacji gospodarczej, poprawy atrakcyjności inwestycyjnej i komunikacyjnej oraz wystąpienie zagrożeń dla środowiska.
3. WIZJA, MISJA I CELE STRATEGICZNE ROZWOJU REGIONU	1. Sugerowane rozwinięcie zapisów uzasadniających przyjęcie wizji, misji oraz celów strategicznych. Proponowane wykorzystanie w tym celu scenariuszy w odniesieniu do poszczególnych segmentów kapitału terytorialnego, przy założeniu optymalnego dla rozwoju regionu ukierunkowania interwencji strategicznej. 2. Sugerowane dokonanie agregacji celów operacyjnych i kierunków działań strategicznych.
4. TERYTORIALNY WYMIAR POLITYKI ROZWOJU	1. Proponowane przeniesienie części diagnostycznej podrozdziału do podsumowania diagnozy (rozdział ANALIZA SWOT – PODSUMOWANIE DIAGNOZY). Powiela ona w dużym stopniu zapisy ujęte już w diagnozie. 2. Proponuje się skrócić podrozdział do zapisów ogólnych. W tej części „warto” wskazać jedynie jakie obszary funkcjonalne zostały wytyczone wraz z krótkim uzasadnieniem i opisem jakie priorytety (cele operacyjne) mają najwyższą rangę.
5. RAMY FINANSOWE STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030	Należy uzupełnić rozdział o informacje pokazujące wielkość i strukturę potencjalnych źródeł finansowania SRWD 2030.
6. SYSTEM WDRAŻANIA SRWD 2030	Elementem koncepcji systemu realizacji SRWD 2030, który powinien zostać poddany ponownej analizie i wprowadzeniu stosownych korekt, jest element odnoszący się do kompetencji prawnych Samorządu Województwa Dolnośląskiego. W tabeli zaprezentowanej na stronach 52-56 projektu SRWD 2030, znajdują się takie kierunki działań strategicznych, do których można przypisać przede wszystkim bezpośrednio kompetencje prawne Samorządu Województwa Dolnośląskiego.
7. MONITORING I EWALUACJA SRWD 2030	Należy rozważyć zasadność wykorzystania niektórych wskaźników obrazujących stan realizacji Strategii. Ponadto należy rozważyć uzupełnienie listy wskaźników o wskaźniki lepiej dopasowane do zjawisk, których zmiany mają obrazować.

Spis tabel

TABELA 1. ĆWIARTKI W ANALIZIE SWOT I TOWS.....	23
TABELA 2. OCENA ZAPISÓW DIAGNOZY DOTYCZĄCYCH MOCNYCH I SŁABYCH STRON	27
TABELA 3. OCENA PRAWDOPODOBIENSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z DEMOGRAFIĄ NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU	35
TABELA 4. OCENA PRAWDOPODOBIENSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH GOSPODARKĄ NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU	36
TABELA 5. OCENA PRAWDOPODOBIENSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z ROZWOJEM USŁUG PUBLICZNYCH NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU.....	36
TABELA 6. OCENA PRAWDOPODOBIENSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z ROZWOJEM KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU	37
TABELA 7. OCENA PRAWDOPODOBIENSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH ŚRODOWISKIEM NATURALNYM NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU.....	38
TABELA 8. OCENA PRAWDOPODOBIENSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z POPRAWĄ DOSTĘPNOŚCI KOMUNIKACYJNEJ NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU.....	38
TABELA 9. OCENA PRAWDOPODOBIENSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z POTENCJAŁEM FINANSOWYM NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU.....	39
TABELA 10. OCENA PRAWDOPODOBIENSTWA WYSTĄPIENIA ZJAWISK ZWIĄZANYCH Z POTENCJAŁEM INSTYTUCJONALNYM NA DOLNYM ŚLĄSKU W PERSPEKTYWIE 2030 ROKU	39
TABELA 11. PODREGIONY NUTS3 NA DOLNYM ŚLĄSKU ORAZ OBSZARY FUNKCJONALNE WYZNACZONE W PROJEKCIE SRWD 2030.	41
TABELA 12. CELE STRATEGICZNE, CELE OPRACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ STRATEGICZNYCH SRWD 2030 – STAN OBECNY	54
TABELA 13. CELE STRATEGICZNE, CELE OPRACYJNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ STRATEGICZNYCH SRWD 2030 – REKOMENDOWANE ZMIANY	57
TABELA 14. CELE ROZWOJOWE STRATEGII EUROPA 2020	63
TABELA 15. ZGODNOŚĆ POMIĘDZY CELAMI STRATEGII EUROPA 2020 I CELAMI SRWD 2030	65
TABELA 16. ZGODNOŚĆ POMIĘDZY CELAMI KRAJOWEJ STRATEGII ROZWOJU REGIONALNEGO 2010- 2020 I CELAMI SRWD 2030.....	67
TABELA 17. ZGODNOŚĆ POMIĘDZY CELAMI STRATEGII NA RZECZ ODPOWIEDZIALNEGO ROZWOJU DO ROKU 2020 (Z PERSPEKTYWĄ DO 2030 R.) I CELAMI SRWD 2030	70
TABELA 18. ZGODNOŚĆ POMIĘDZY CELAMI STRATEGII ROZWOJU POLSKI ZACHODNIEJ 2020 I CELAMI SRWD 2030	73
TABELA 19. ZGODNOŚĆ POMIĘDZY CELAMI PLANU ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO PERSPEKTYWA 2030 I CELAMI SRWD 2030.....	74
TABELA 20. PROPOZYCJE ZMIAN DOTYCZĄCE PRZYPISANIA OBSZARU KOMPETNCJI PRAWNYCH SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO	79

Spis rysunków

RYSUNEK 1. PROJEKCJA FINANSOWANIA SRDW 2030 ŚRODKAMI PUBLICZNYMI W UJĘCIU ROCZNYM (MLD ZŁ) (ŹRÓDŁO: OPRACOWANIE WŁASNE).....	97
RYSUNEK 2. POTENCJAŁ FINANSOWANIA SRWD 2030 ŚRODKAMI PRYWATNYMI I PUBLICZNYMI W UJĘCIU ROCZNYM (MLD ZŁ) (ŹRÓDŁO: OPRACOWANIA WŁASNE).....	98
RYSUNEK 3. LUDNOŚĆ DOLNEGO ŚLĄSKA W 2010 I 2017 ROKU (ŹRÓDŁO: GUS).....	100
RYSUNEK 4. LUDNOŚĆ DOLNEGO ŚLĄSKA WG EKONOMICZNYCH GRUP WIEKU W % W LATACH 2010 I 2017 (ŹRÓDŁO: GUS)	100
RYSUNEK 5. PODMIOTY W REJESTRZE REGON NA DOLNYM ŚLĄSKU W LATACH 2010-2017 (ŹRÓDŁO: GUS).....	101
RYSUNEK 6. PRZYCHODY Z CAŁOKSZTAŁTU DZIAŁALNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW DOLNOŚLĄSKICH W LATACH 2010-2017 (ŹRÓDŁO: GUS)	102
RYSUNEK 7. STOPA BEZROBOCIA REJESTROWANEGO NA DOLNYM ŚLĄSKU (ŹRÓDŁO: GUS).....	102
RYSUNEK 8. PRACUJĄCY OGÓŁEM NA DOLNYM ŚLĄSKU W TYS. OSÓB W LATACH 2010-2017 (ŹRÓDŁO: GUS).....	103
RYSUNEK 9. WSPÓŁCZYNNIK AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ SPOŁECZEŃSTWA DOLNEGO ŚLĄSKA OD 45 DO 65 ROKU ŻYCIA (ŹRÓDŁO: GUS).....	104
RYSUNEK 10. AKTYWNOŚĆ ZAWODOWA KOBIET I MĘŻCZYZN W WIEKU 25-34 NA DOLNYM ŚLĄSKU (ŹRÓDŁO: GUS)	104
RYSUNEK 11. NOCLEGI UDZIELONE TURYSTOM NA 100 LUDNOŚCI NA DOLNYM ŚLĄSKU (ŹRÓDŁO: GUS).....	105
RYSUNEK 12. ORGANIZACJE POZARZĄDOWE NA DOLNYM ŚLĄSKU NA 1000 MIESZKAŃCÓW (ŹRÓDŁO: GUS).....	107
RYSUNEK 13. NATĘŻENIE RUCHU NA AUTOSTRADZIE A4 W 2010 I 2015 ROKU (ŹRÓDŁO: GENERALNY POMIAR RUCHU W 2010 I 2015 ROKU).....	109

Bibliografia

1. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. 2006 nr 227 poz. 1658).
2. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. 1998 nr 91 poz. 576).
3. Europa 2020 - Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu
4. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).
5. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego.
6. Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020.
7. Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020.
8. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego 2030 (projekt).
9. Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020.
10. Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2030.
11. Uchwała nr XXXIV/1129/17 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 14 czerwca 2017 r. w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030.
12. Uchwała nr 4042/V/17 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 4 lipca 2017 r. w sprawie określenia podmiotów zaangażowanych w proces opracowania Strategii Województwa Dolnośląskiego 2030.
13. Generalny Pomiar Ruchu 2010
14. Generalny Pomiar Ruchu 2015
15. www.stat.gov.pl
16. www.umwd.dolnyslask.pl
17. www.irt.wroc.pl
18. www.bdl.stat.gov.pl/BDL/start